

L'APORTACIÓ DELS NOTARIS A LA SOCIETAT CATALANA EN ELS CAMPS DEL DRET, LA HISTÒRIA, LA LITERATURA I LA POLÍTICA

SEBASTIÀ SOLÉ I COT - PERE VERDÉS I PIJOAN

A CADASCÚ, EL QUE ÉS SEU

La introducció i els capítols 1, 2, 3, 5.1, 6 i 7 han estat elaborats i redactats per Sebastià Solé. El capítol 5.2 ha estat elaborat i redactat per Pere Verdés. La resta de capítols han estat redactats per Sebastià Solé sobre els materials cercats i elaborats per Pere Verdés. La redacció definitiva ha estat revisada per Sebastià Solé; però en totes les fases d'elaboració de la ponència i en tots els seus capítols hi ha hagut una comunicació estreta i fluida entre tots dos autors, de manera que fins i tot en els capítols elaborats i redactats per un de sol s'hi troben també aportacions de l'altre.

AGRAÏMENTS

Hem d'agrair el suport ferm i la confiança constant que ens ha donat, davant de tota mena de dificultats, Josep Maria Sans i Travé, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya i secretari de la Fundació Noguera, sense la voluntat i l'empenta del qual aquest treball no s'hagués acabat ni publicat.

Han llegit i han enriquit aquesta ponència, amb les seves observacions i dades, els historiadors Jaume Riera i Sans, Josep Maria Pons i Guri, Laureà Pagarolas i el notari Joan Bernà. A tots, el nostre agraïment més cordial per les seves desinteressades i estimables aportacions.

ABREVIATURES UTILITZADES

ACA	Arxiu General de la Corona d'Aragó (Arxiu Reial de Barcelona)
DBA	<i>Diccionari Biogràfic</i> , Albertí Ed., Barcelona 1966-1971, 4 vols.
DHC	Jesús MESTRE I CAMPI (dir.), <i>Diccionari d'Història de Catalunya</i> , Edicions 62, Barcelona 1992.
EHDAP	«Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», Col·legi Notarial de Barcelona, Barcelona (des del 1948).
EHINCHRN	<i>Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera</i> , Fundació Noguera, Barcelona 1988.
EUIEA	<i>Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-americana</i> , Ed. Espasa-Calpe, Barcelona.
GEC	<i>Gran Enciclopèdia Catalana</i> , Barcelona 1970-1980, 15 volums.

0. INTRODUCCIÓ

0.1. Sobre l'objecte, finalitat i mètode d'aquesta ponència

Ens ha estat assignat pels organitzadors del congrés l'estudi de l'aportació dels notaris a la societat catalana en els camps del dret, la història, la literatura i la política. Els autors d'aquesta ponència, cercant la coherència científica, l'aprofitament de la investigació, i la no-fragmentació d'allò que històricament s'ha produït unit, hem interpretat aquest objecte d'una manera àmplia, i hem intentat d'aplegar totes aquelles aportacions notables dels notaris a la societat catalana que no constitueixen pròpiament l'activitat professional llur.

En canvi, per raons de temps, d'espai i de claredat expositiva, no ens hem proposat d'enumerar exhaustivament tots els notaris que han fet coses extraprofessionals poc o molt notables a través del temps, ni les obres i fets que els devem, sinó que hem mirat d'explicar el paper extraprofessional dels notaris dintre la societat catalana en les diferents èpoques, i d'oferir al lector la bibliografia necessària per arribar, al més fàcilment possible, tant als notaris que han destacat per un motiu o un altre, com a les seves realitzacions.

L'amplitud del tema ha estat causa d'un cert desequilibri d'aquest treball, que no ens reca de reconèixer: no tots els seus capítols i apartats han estat estudiats i o redactats amb la mateixa intensitat i amplitud. En el capítol relatiu al camp del dret, l'aportació dels notaris al dret civil català l'hi hem reflectida amb força detall, cosa que no hem fet, ni de bon tros, amb la seva aportació a la resta de la ciència jurídica. També deixem moltes coses per dir pel que fa a la intervenció dels notaris en les institucions polítiques i en la seva aportació al camp de la llengua i de les lletres. Demanem modestament al lector que disculpi aquests desequilibris: ampliar els apartats poc treballats ens ha estat impossible —en aquest món tot té limitacions—, i reduir el que oferim amb més detall en ares de l'equilibri o de la simetria fóra un empobriment estúpid. Desitgem que els lectors i els estudiosos de la història dels notaris ho comprenguin i ens en disculpin.

A mesura que hem anat redactant aquesta ponència que avui oferim escrita, l'abundor de material i de dades biogràfiques, bibliogràfiques, etc., ens ha aclaparat. Hem mirat de reduir al mínim les dades particulars, anècdotiques, curioses, i d'insistir i ampliar les consideracions generals i el que podríem dir-ne, amb perdó i sense pretensions ni dogmatismes, les lleis de la història i de la societat; dit altrament: hem procurat de fer la nostra exposició al més sistemàtica possible. Per això, mentre escrivíem, anàvem considerant la conveniència d'elaborar, amb les dades particulars que posseïm — biogràfiques, bibliogràfiques...— dels notaris catalans des de la baixa edat mitjana, un apèndix. Mentre anàvem avançant en la redacció del treball que avui presentem, ens ha arribat a les mans el *Diccionari biogràfic de metges catalans*,¹ diccionari bio-bibliogràfic de metges de parla catalana del s. XVIII ençà, i ens ha semblat que, amb el material que tenim, podríem fer una obra similar que resultaria útil als historiadors. Esperem que superarem els condicionaments propis d'una tasca d'aquesta entitat per dur a terme aquest projecte.

Desitgem, finalment, que el treball present sigui un ajut i un estímul per a l'estudi de la història del paper dels notaris en la societat.

0.2. Àmbit de la ponència

Abans de poder parlar d'un tema tan ampli i de mal afitar com és el de l'aportació dels notaris a la societat catalana a través de la història, hem de fer algunes precisions prèvies.

0.2.1. EL CONCEPTE DE NOTARI A TRAVÉS DEL TEMPS

El concepte de notari, tal com l'entenem en aquest treball, va lligat essencialment amb la potestat de la fe pública, de manera que notari és tot aquell que redacta uns documents amb unes formalitats determinades, els quals constitueixen, per ells mateixos i sense cap més requisit, prova plena en un judici (fe pública). Això ens porta a l'exclusió d'aquest treball present de tots aquells que, anomenats notaris, tabel·lions, scriptors, escribes, escrivans, etc., són anteriors a la configuració de la institució notarial dotada de la fe pública — cosa que s'esdevé durant el segle XII— i els documents que redacten no tenen aqueixa qualitat, encara que, de fet, produeixen uns efectes semblants.

Si aquesta exclusió té una motivació eminentment pràctica i alhora un fonament conceptual i metodològic —abans del s. XIII les

---

1. J. M. CALBET I CAMARASA; Jacint CORBELLÀ I CORBELLÀ, *Diccionari biogràfic de metges catalans*, 3 vols., Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona 1981-1983.

coses eren massa diferents i ens són mal conegudes com perquè ens hi emboliquem—,² hi ha una altra distinció que no la podem marginar amb la mateixa facilitat: qui són notaris entre el segle XIII i el segle XIX? D'una banda, hi ha uns professionals que fan, com es diu a Catalunya, de notaris públics, ço és, tenen taula o botiga oberta al públic per autoritzar tota classe de negocis jurídics que la gent pugui realitzar (notem que el concepte de públic, a tot l'Antic Règim, és ben diferent i de vegades fins gairebé oposat al concepte que en tenim avui dia). D'aquests, no hi ha res a discutir: han rebut la potestat notarial de l'autoritat corresponent mitjançant un títol, fan realment de notaris i, doncs, ho són. Algunes vegades es podria plantejar el dubte relatiu a algun dels seus oficials o escriptors jurats, que els substitueixen en alguns actes o circumstàncies, però aquesta particularitat és irrellevant en el tema que ens ocupa.

D'altra banda hi ha aquells notaris que actuen en institucions de govern i justícia —no en diguéssim pas públiques, que ni se'n deien ni ho eren en el sentit actual del mot—,³ que tenen també potestat notarial concedida per l'autoritat corresponent, i que poden —si volen i si els notaris públics (en molts llocs necessàriament col·legiats) els deixen (per tal com aquests gaudien de privilegis excloents per a l'exercici de la professió—⁴ fer de notaris públics. La inclusió d'aquests notaris en aquest treball, sobretot d'aquells que no tenim constància que hagin actuat mai de públics (ens valem dels índexs de notaris

2. Tenim, emperò, els magnífics treballs del malaguanyat TRENCHS sobre l'origen dels notaris a Catalunya, on fa una enumeració dels notaris que actuaven al servei de les institucions més importants: *La escribanía de Ramón Berenguer III (1097-1131). Datos para su estudio*, «Estudios» (València) I (1982), *Los escribanos de Ramón Berenguer IV: nuevos datos*, «Saitabi» XXIX (1979) pp. 5-19; *Notarios y escribanos de Alfonso II (1154-1196). Datos biográficos*, «Saitabi» (València) XXVIII (1978) pp. 5-23; *La Cancillería de Jaime I: cancelles y escribanos*, «Paleographica, diplomatica et archivistica. Studi in onore di Giulio Battelli», Roma 1979, pp. 97-127; ARAGÓ; TRENCHS, *Las escribanías reales catalano-aragonesas de Ramón Berenguer IV a la minoría de Jaime I*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», LXXX núm. 3 jul.-set. 1977, pp. 421-441. En el tercer dels treballs citats, Trenchs esmenta un prometedori treball intítulat *Escribà-notari en la documentació catalana anterior al s. XIII. Una nova hipòtesi sobre els orígens del notariat català*, en premsa.

3. Hom anomena institucions públiques, des del segle XIX, les institucions que pertanyen a l'Estat. És una concepció coherent amb el principi de la sobirania nacional, un dels principis fonamentals del constitucionalisme occidental: l'Estat, i les seves institucions, emanen de la nació i li pertanyen. En canvi, a l'Antic Règim, els titulars de la sobirania —compartida o no— actuaven d'acord amb una concepció patrimonial del poder, talment com si es tractés d'un dret privat qualsevol; només es podien considerar públics en el fet que exercien jurisdicció sobre el poble o una part del poble. Únicament els municipis eren institucions públiques en el ple sentit que avui donem a aquesta paraula: eren universitats de ciutadans, de veïns. Per aquest motiu evitarem, sempre que podem, de parlar d'«institucions públiques» per referir-nos a les institucions de govern i justícia de l'Antic Règim.

4. BONO, *Historia del Derecho Notarial Español*, Madrid 1979, vol. I.2, p. 303.

publicats,⁵ és més discutible. Però els inclourem en aquest treball, principalment perquè la seva aparició, desenvolupament, ofici, tècniques, potestat, estil literari, formulismes... són els mateixos que els dels notaris públics; secundàriament, potser per una raó emotiva: si no hi incloguéssim els notaris de les institucions quan no ens consta que van fer de notaris públics, hauríem de deixar de banda una part considerable de la contribució dels notaris a la llengua i a la literatura catalanes de l'Humanisme i el Renaixement, amb la qual cosa la nostra exposició quedaria mancada d'un dels seus aspectes més importants i espectaculars.

Si, tot amb tot, ningú no pot negar a aquests darrers la seva condició de notaris, hi ha uns altres personatges la condició dels quals ens queda menys clara (i això només són observacions prèvies a aquest treball: no som pas nosaltres ni és pas aquest el lloc de desentrellar-ho). Es tracta d'aquells que, anomenats escrivans, no ens consta que hagin rebut la potestat notarial de part de l'autoritat, però que, tanmateix, actuen a les institucions donant forma pública a alguns dels seus documents i alguna vegada fins i tot fent de notaris públics, ço és, entre particulars. Repetim que no som prou experts en el tema com per poder fer-hi afirmacions categòriques. Sobre això veiem que hi ha una gran confusió: Pons i Guri,⁶ i d'altres,⁷ afirmen que notaris són aquells que actuen de públics (ço és, al servei de particulars), i escrivans són els de les institucions; Oleart⁸ i Massip⁹ s'adonen que, en uns casos i unes èpoques determinats, notaris i escrivans són conceptes emprats com a sinònims. A parer nostre, la cosa és més complicada.

A Itàlia —d'on ens va venir l'art notarial, el dret comú, l'organització municipal, i tantes altres coses de l'edat mitjana—

5. Pel que fa als notaris públics de Barcelona, hem utilitzat l'obra de J. M. MADURELL MARIMON, *Índice cronológico-alfabético*, 3 vols., Col·legi Notarial de Barcelona, Barcelona 1950-1959, que comprèn els segles XIII al XIX. Per a la resta de Catalunya, hem utilitzat els diferents catàlegs publicats per la Fundació Noguera des de l'any 1981. Cal advertir que aquests catàlegs només refereixen els notaris dels quals se n'ha conservat documentació, però no aquells dels quals la documentació s'ha perdut o no ha estat inventariada encara.

6. Josep M. PONS I GURI, article *notari*, GEC.

7. Benvingut OLIVER, citat per J. MASSIP, *Els notaris a les «Costums de Tortosa»*, a EHINCHRN, p. 51. No en dona la referència.

L'article *escrivà*, de la GEC, sense signar, també adopta aquest punt de vista. No sabem exactament a quines èpoques es refereix quan diu que «l'escrivà s'especialitzà en èpoques modernes com a actuari de la cort judicial i administrativa».

8. OLEART, *Els notaris dels braços de la Cort General de Catalunya al segle XVI*, a EHINCHRN, p. 189. L'autor afirma que *notari* i *escrivà* eren «termes sinònims», cosa que dedueix de l'ús indistint que n'ha trobat en la documentació estudiada, corresponent al segle XVI.

9. «El notari o escrivà, conceptes que en les Costums són tractats com a equivalents [...]» (J. MASSIP, *Els notaris a les «Costums de Tortosa»*, EHINCHRN, p. 51).

notario és el fedatari públic, i *scrivano* és l'amanuense, l'escrivent. A Catalunya, era més o menys igual. Les úniques confusions les podem trobar els primers segles de la professió notarial, quan les funcions, requisits i potestats d'escrivans i o notaris no estaven encara ben definides:¹⁰ en una època en què a penes ningú sabia d'escriure, el que en sabia, anomenat per això *escrivà*, tenia una gran autoritat social —exaltada per la condició clerical que gairebé tots elscrivans tenien; fins al punt que, en un període determinat, alguns jutges són alhoracrivans—,¹¹ autoritat que degué ésser un dels orígens de la potestat notarial; i, més endavant, persistí la confusió en aquells casos d'escrivans que, emparats de l'autoritat i el prestigi de la institució que servien, i potser amb la tolerància del superior, feien una feina que no estaven autoritzats a fer. Tot amb tot, no deixaven d'ésser excepcions a la regla: el notari era el notari, i l'escrivà, l'amanuense.

A Castella, en canvi, per raons que no hem escatit,¹² sense desconèixer del tot el mot *notario* —aplicat principalment als notaris apostòlics—, es difon la denominació d'*escribano* aplicada al concepte que entre nosaltres s'anomenava notari;¹³ i com que —a diferència de Catalunya fins al 1714— a Castella, per fer de notari era indispensable l'autorització del rei, l'expressió castellana *escribano real* era gairebé equivalent de la catalana notari públic. La castellanització progressiva de la monarquia catalano-aragonesa des del s. xv va descompensar la fermesa i claredat terminològica originària, convertint el que era una vacil·lació excepcional en una confusió: els notaris de les institucions reials van anar essent anomenats també, per influència castellana especialment intensa en els nivells intermedis i superiors d'aquestes institucions,crivans, mot que acabarà aplicant-se amb

10. Aquesta és una conclusió clara dels treballs de Trenchs que citem a la nota 2 anterior. L'autor, en un d'aqueixos interessants treballs, ens diu que «durante el s. xi estos *scrinarii* catalanes ya se titulan *notarios* (*La escribanta...*, p. [4]), i que «el notario escribió la minuta de la que el *escribano* compiló el *mundum*» (p. [5]); el mateix autor fins i tot intenta distingir entre «crivans-notaris» i «crivans-amanuenses» (*Notarios y escribanos...*, pp. 5-6, però tot queda confús, i no pas per culpa de l'autor del treball; al cap i a la fi, en els orígens també hi havia hagutcrivans-jutges (p. ex., TRENCHS, *La escribanta de Ramón Berenguer III...*, p. [2]).

11. TRENCHS, *loc. cit.*, *ibid.*

12. COROMINES, al *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico* (Gredos, Madrid), no hi entra. De moment, només puc pensar que la influència italiana arriba, a la Castella medieval, tard i amb menys intensitat que no pas a Catalunya; i que la tradició de la cultura escrita, durant els segles viii al x, havia sofert una davallada més profunda que no pas a Catalunya.

13. Aquesta conclusió relativa a Castella no ofereix cap dubte ni presenta cap dificultat. Es pot comprovar, per exemple, consultant l'índex alfabètic de matèries de la *Novísima Recopilación* —n'hem fet servir l'edició de «Los Códigos Españoles», Madrid 1850, vol. 10—, o l'índex alfabètic de matèries de Dou, *Instituciones de Derecho Público General de España con noticia del particular de Cataluña* (Madrid 1800-1803, 9 vols.; hi ha edició anastàtica de Banchs Editor, Barcelona 1975), vol. IX.

exclusiva als notaris de les institucions de govern i justícia a partir de 1714, reservant el de notari als que actuaven de públics.¹⁴ Només ens queda per esbrinar per què la llei de 1862 va adoptar el nom de notari, usual a Itàlia i a Catalunya, en comptes del d'escrivà, usual a Castella.

Pel que fa, doncs, al treball present, només excepcionalment esmentarem alguns escrivans dels quals no ens consti que tinguessin títol de notari ni que actuessin de tals, tot procurant de fer constar aquesta particularitat.

La llei notarial de 1862 va separar radicalment la realització de les funcions fedatàries dels notaris públics —als quals donà oficialment la denominació de notaris, tradicional a Catalunya—¹⁵ de les dels notaris de les institucions (que ara sí que ja podem anomenar públiques), que continuaren essent anomenats escrivans però que, finalment, reberen el nom de secretaris de les institucions respectives¹⁶ —nom d'antiga vinculació amb les funcions notariales dins les institucions—,¹⁷ i que, llevat de situacions excepcionals, no han estat ja més intercanviables. I com que de llavors ençà entenem per notaris els que fan fe dels negocis de particulars, i llur formació, mentalitat,

14. Noguera diu rotundament que «los notarios de ambos colegios [es refereix al dels notaris públics de la ciutat i al dels notaris reials, finalment anomenats també públics al segle XVIII— pp. 24 i 124 (regist del document II de l'apèndix), *op. cit. infra*—] pasaron a ser llamados 'escribanos' a la manera de Castilla» (NOGUERA, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona 1978, p. 30), afirmació que cal matisar. Durant tot el segle XVIII i part del XIX, la denominació oficial dels dos col·legis sempre va ésser de «notaris» (vegeu l'apèndix de l'obra, i esp. el doc. IV); l'únic col·legi anomenat d'«escrivans» va ésser el col·legi d'escrivans de cambra de la reial audiència, constituït per mitja dotzena de membres i amb una organització mínima per no dir inexistent; i els documents oficials anomenen sovint tant als notaris de la ciutat com als reials «notaris», si bé també sovint l'alternen amb la denominació castellana d'«escrivans».

15. Sembla que en reconeixement del prestigi dels notaris catalans, hipòtesi que esperem documentar algun dia.

16. Començant pels secretaris d'ajuntament i acabant pels secretaris judicials amb el decret reial d'1-6-1911. Vegeu *Enciclopedia Jurídica Española* (Francisco Seix Editor, Barcelona s.a.), s.v. *escribano*.

17. Vegeu, per exemple, les accepcions corresponents d'aquest mot a la GEC i al DHC o a d'altres obres similars. El mot té una aplicació gairebé idèntica a Itàlia, d'on probablement ens va arribar (italià *segretario*; notem que a Catalunya, popularment ens ha arribat en la forma *segretari* més que no pas en la de *secretari*, forma culta i preferentment escrita, si bé la majoria de diccionaris és aquesta forma la que recullen i no pas la popular, que la deuen considerar corrupta; COROMINES, al DECLC, vacil·la: no la posa al mot «cerndre», però sembla repensar-s'hi i hi remet al lloc alfabètic corresponent).

El mot s'aplica al començament —s. XIV si no abans— a determinats oficis de la casa del rei. Com que exercien funcions fedatàries i tenien títol de notari, el mot *secretari* es va anar estenent a d'altres funcions similars: el professor Oleart ha observat, en la cort general de 1585, el «recent ús del terme *secretari* referit a l'actuació del notari als estaments de la cort» (OLEART, *Els notaris dels braços de la Cort General de Catalunya al segle XVI*, EHINCHRN, p. 188 n. 11).

coneixements, prestigi... són notablement diferents dels secretaris de les institucions públiques, ens referirem exclusivament als notaris i no als altres.

Uns que sí que són pròpiament notaris són els anomenats notaris apostòlics, que són aquells que reben la potestat de l'Església i, doncs, poden actuar a tot arreu tenint-se l'Església com es té per universal. Són comptadíssims els notaris exclusivament apostòlics que hagin destacat per les seves aportacions extraprofessionals a la societat catalana, i farem constar la seva naturalesa en els pocs casos en què els esmentarem. Altra cosa és que notaris de diferent condició —reials, municipals...—, si havien d'emprendre un llarg viatge, es procuressin el nomenament de notaris apostòlics o imperials, els únics amb jurisdicció territorialment il·limitada, a fi de poder exercir vàlidament la fe notarial arreu on anessin. D'aquests casos n'hi ha d'haver més al llarg del nostre treball, encara que, per la naturalesa del nostre estudi, la major part de les vegades no ens consta aquesta circumstància.

Finalment, queda el cas freqüentíssim d'aquells eclesiàstics —rectors, vicaris, tinents, curats— que regenten la notaria de destret pertanyent a la parròquia o a una altra institució religiosa, o bé que fan de notaris públics dins la demarcació de la parròquia d'acord amb les prescripcions del dret canònic (Decretals, constitucions provincials i sinodals) i del costum, costum generalment rebut per la doctrina. D'aquests notaris, no n'hem trobat cap en el nostre estudi, tot i que és impensable que, acaparant els clergues una part important de la cultura literària i científica de la baixa edat mitjana i edat moderna, no n'hi hagués cap que no fes una o altra contribució literària o científica a la societat. Però a nosaltres no ens n'ha aparegut com a notaris en funcions.

0.2.2. ÀREA GEOGRÀFICA I CULTURAL DEL TREBALL PRESENT

Ateses les estretes vinculacions lingüístiques, polítiques, culturals... entre Catalunya, València i les Illes Balears a través de la història, hem comprès en el nostre estudi els notaris de tots aquests territoris de parla catalana, si bé hem disposat de moltes més dades i referències documentals i bibliogràfiques sobre els de Catalunya que no pas sobre els altres territoris de l'antiga Corona catalano-aragonesa; no podem dir fins a quin punt aquesta diferència és deguda a la més gran importància econòmica, demogràfica, política, cultural... del Principat, o bé a l'existència d'un nombre més gran d'estudis i d'una tradició historiogràfica més antiga i àmplia sobre el Principat que no pas sobre els altres territoris germans. Disposem d'escassíssimes dades sobre Menorca i Eivissa, i de cap sobre l'Alguer; esperem que algun dia es

podran omplir aquests buits de la nostra investigació, així com també totes les insuficiències que presenta.

0.2.3. ÀMBIT CRONOLÒGIC

Aquesta investigació s'inicia, com he dit abans, amb l'aparició del notari com a fedatari públic, que té lloc entre el final del segle XII i començament del segle XIII. I l'acabem, més o menys, el 1960, any de la promulgació de la Compilació de Dret Civil de Catalunya, fita notable en l'evolució jurídica catalana contemporània i també en l'evolució de la professió notarial, ja que marca el fort de les grans transformacions econòmiques i socials que han augmentat enormement el nombre i la importància dels negocis jurídics autoritzats pels notaris, facilitat pel perfeccionament tècnic documental,¹⁸ i coincidint amb una cada vegada més gran hipertròfia legislativa, doctrinal i jurisprudencial que ha tingut els notaris absorbits en l'activitat professional i els ha impedit de dedicar-se a activitats científiques, socials, culturals... en la mesura que ho feien abans.

0.3. Fonts generals utilitzades per a la localització dels notaris

Ens hem servit d'una recerca pacient, pàgina per pàgina, de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, del *Diccionari Biogràfic* d'S. Albertí, de la Biblioteca de Escriutores Balears de Bover, i de les revistes «La Notaria» i «Gazeta de los Notarios», recerca que ha anat principalment a càrrec de Pere Verdés. No ens hem vist amb cor de fer-ho, ni amb l'*Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-americana* (l'«Espasa») —una baluerna riquíssima de dades—, ni amb altres diccionaris bibliogràfics més antics. Tinguem present, emperò, que tant la GEC com el Diccionari Albertí són, en la matèria bio-bibliogràfica que ens ocupa i en altres de connexes, una selecció, síntesi, i de vegades reelaboració de les dades que es troben en obres anteriors de la mateixa naturalesa.

Pel que fa a la GEC, la introducció metodològica del seu volum 1 ens assabenta dels diccionaris biogràfics utilitzats per a la selecció i redacció de les veus,¹⁹ les quals referències podem completar i

18. Els anys que envolten el 1960 estan carregats d'avenços tècnics que faciliten i milloren profundament els sistemes de documentació escrita: el bolígraf, el perfeccionament de les màquines d'escriure elèctriques i, sobretot, les primeres fotocopiadores; si bé cap d'aquests avenços no representa res de comparable amb els ordinadors.

19. «Per als personatges catalans han estat buidats no tan solament els personatges i les obres de referència contemporanis, sinó també els diccionaris biogràfics fonamentals de J. Capeille, per al Rosselló; d'Elias de Molins i de Torras Amat, per al Principat; de

augmentar llegint els articles *bibliografia* i *diccionari* de la mateixa GEC. Per algun escrúpol que ens imaginem però que no acabem de saber del cert, no ens enumera, en canvi, quines han estat les fonts de naturalesa anàloga a la GEC en què aquesta ha begut, com si això no fos plenament legítim, a més d'ésser convenient d'explicitar per a un profitós i científic ús de l'obra. A més, l'article *enciclopèdia* ens sembla particularment pobre.

El Diccionari Albertí, en canvi, no ens diu enlloc si els articles són treballs de primera mà o bé ha recorregut a obres anàlogues anteriors.

És, a més, una llàstima que cap d'aquestes dues obres no porti la bibliografia bàsica de cada veu.

1. STATUS JURÍDIC I PRESTIGI SOCIAL DELS NOTARIS

Les aportacions dels notaris a la societat en els camps no estrictament professionals, sempre han tingut una relació directa amb l'estatus jurídic i el seu prestigi social. D'una banda, una bona situació econòmica porta a exercir ocupacions rellevants en la societat, i permet d'adquirir —no necessàriament— una bona cultura literària (així ha estat, amb tots els matisos que hom vulgui, en la societat burgesa medieval i moderna), tot el qual afegeix prestigi al que ja comporta la situació econòmica. D'altra banda, el prestigi estimula la conservació i l'augment del mateix prestigi, i posa en contacte amb les persones i classes més destacades i prestigioses. A aquestes consideracions socials generals, hi hem d'afegir una circumstància pròpia dels notaris que, originàriament i durant molt de temps, van compartir exclusivament amb els eclesiàstics: el domini de l'escriptura en una societat analfabeta, el qual, a més de donar-los prestigi, els abocava a la realització d'activitats polítiques, administratives, científiques, artístiques, literàries, culturals... per damunt i amb escassa competència dels altres grups socials.

1.1. Els notaris en la societat estamental

Víctor Ferro resumeix l'estatus jurídic dels notaris a Catalunya dient que «fluctuaven, segons les poblacions, entre la mà mitjana i la mà menor, els diferents grups d'artistes, principalment notaris i

---

Ximeno, Just-Pastor Fuentes i Rivelles, per al País Valencià; de Joaquim M. de Bover i de Bernat Fàbregues, per a les Balears, i l'inventari de Marià Aguiló de les obres publicades en llengua catalana. A més, han estat incorporades dades fruit de les investigacions més recents, àdhuc inèdites» (GEC, vol. I, 2a edició 1986, Introducció subapartat «Ciències socials, humanitats, història», a la p. 33).

altres persones que exercien una art considerada no mecànica: cirurgians, barbers, apotecaris, especiers, causídic, etc., organitzats en col·legis [...]. A Barcelona, els artistes constituïen un estament intermedi entre el dels mercaders (al qual arribà a accedir alguna art) i el dels menestrals».²⁰ A Barcelona fou el lloc on els notaris arribaren més amunt en la seva consideració jurídica i social: tenien una certa pre-eminència dintre dels artistes²¹ —en una societat ordenadíssima en què tothom tenia el seu lloc fixat, però al mateix temps carregada d'ambigüitats i disputes constants— i, l'any 1635, obtingueren el privilegi de dur espasí.²²

1.2. Prestigi social dels notaris

Tot i que la situació econòmica i el prestigi social dels notaris presenta moltes diferències segons els llocs i les persones —com trobem en tots els fenòmens socials—, sí que podem distingir, a grans trets, tres èpoques diferenciades, i dibuixar-ne les línies generals. Són les següents:

1.2.1. BAIXA EDAT MITJANA²³

Els notaris adquireixen un notable prestigi social derivat dels fets següents: originàriament són eclesiàstics i, doncs, ministres de Déu a la terra; saben escriure en una societat analfabeta, funció en la qual els notaris laics aniran suplantant els eclesiàstics; com que saben

20. FERRO, *El dret públic català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic 1987, p. 155. Aquest autor segueix i cita MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona 1977, pp. 17, 35 i 42.

Torras i Ribé, seguint Pere Molas i d'altres autors de l'època i actuals, diu que el grup dels artistes —de composició heterogènia— «és un dels més difícils de precisar per a l'historiador actual», «un dels punts de fractura de l'estructura social [...], font de greus tensions i conflictes», en el qual, al segle XVIII hi havia, al costat dels notaris, els «apotecaris, adroguers, confiters, especiers, pintors, corredors de canvis, botiguers de draps, orfèvres, cirurgians i barbers, amb algunes variacions d'una població a l'altra» (TORRAS I RIBÉ, *Els mecanismes de poder en el municipi català durant el segle XVIII*, tesi de doctorat lligada a la Facultat d'Història de la Universitat de Barcelona, 1980, pp. 53-54).

21. NOGUERA; MADURELL (eds.), *Privilegios y Ordenanzas Históricas de los Notarios de Barcelona*, Barcelona 1965, pp. 265 i ss. Els notaris pretenien, naturalment, que eren els primers dels artistes, perquè la seva professió era més pública que privada i «dirigida a les potències de l'ànima» (op. cit. p. 267).

22. NOGUERA; MADURELL, *Privilegios...*, p. 84.

23. Un resum sobre la situació econòmica, nivell cultural, prestigi social, etc., dels notaris valencians de la baixa edat mitjana el trobem a l'estudi preliminar de Josepa CORTÉS a l'edició que ha fet del *Formularium diversorum instrumentorum. Un formulari notarial valencià del segle XV*, Sueca 1986, pp. IX-XVI. És un resum força interessant i complet tot i la seva brevetat, escrit amb un estil brillant, si bé, enduta per aquest estil, exagera en algunes afirmacions.

escriure, tenen el poder de fer constar invariablement i per sempre els fets esdevinguts; saben formalitzar els negocis jurídics d'acord amb el dret nou, en una societat en la qual aquest dret és esotèric, misteriós. A aquests fets hi atribuïm l'acceptació social, si no l'origen, de la fe pública notarial. Autoritzen els actes més transcendents de la societat: disposicions generals normatives, privilegis, testaments, heretaments, compra-vendes, transaccions mercantils, capbrevacions dominicals, actes judicials, actuacions diverses de l'autoritat pública, etc., etc. I el que ells escriuen —«autoritzen»— fa prova plena, és difícilment atacable en un judici.

Els notaris, en actuar de fedataris de les institucions de govern i justícia, participen directament en l'expedició i arxivament de les actes de la institució, i sovint també en la gestació prèvia i en l'execució; i, indirectament, en els mateixos actes que documenten. Aquestes institucions, de poc desenvolupament i pes al començament de la baixa edat mitjana, anaren assolint un poder i una riquesa cada vegada més grans, poder i riquesa dels quals els notaris en participen de formes directes i indirectes.

En contrast amb aquestes causes de prestigi, els notaris arrossegueu, segons alguns autors, l'antiga assimilació de l'escrivà a un esclau, a un ésser inferior, subaltern i menyspreable, pròpia del món romà i d'altres cultures de l'antiguitat, accentuada per la cultura germànica alt-medieval, heretada pel feudalisme, i que perduraria a la baixa edat mitjana²⁴ si més no. Seria per aquest motiu que els notaris patirien, a tot l'Antic Règim —i prenc aquesta expressió en el seu sentit més ampli—, una mala conceptuació social que, entre d'altres, els féu objecte de limitacions i prohibicions en l'accés a alguns càrrecs i oficis dels que avui anomenem públics.²⁵ Sense deixar d'ésser fals del tot, no creiem pas que sigui aquesta la conceptuació social dels notaris a la baixa edat mitjana i a l'edat moderna. Algunes de les prohibicions i limitacions que pesaven sobre els notaris tenien per objecte impedir que els notaris exercissin càrrecs i oficis en la mateixa institució o

---

24. Josepa CORTÈS, *Formularium...*, pp. IX-X. No puc pas estar-hi d'acord quan diu que l'art de la notaria era un «*officium inhonestum* [...] prohibit per indecorós als clergues» —els era prohibit per motius fiscals i jurisdiccionals—, i menys encara quan el compara amb «el també poc honest de les meretrus», afirmació aquesta que em sembla força desafortunada.

25. J. M. PONS I GURI, a l'article *notari* de la GEC, ens diu: «Llur prestigi era [...] ínfim, i llur treball era considerat un ofici vil, fins a l'extrem que no podien tenir càrrecs de govern en determinades municipalitats i que mai no foren admesos als estaments nobiliaris». No creiem que tots els notaris de Catalunya tinguessin aquesta consideració i status, i de cap manera els de Barcelona: Pons i Guri fa aquestes afirmacions influït per la situació dels notaris del vescomtat de Cabrera, que tan bé coneix. A Barcelona, alguns notaris assoliren la condició de ciutadà honrat, el grau inferior de la noblesa de privilegi.

en el mateix territori en el qual tenien autoritat, a fi d'assegurar el bon funcionament de les institucions,²⁶ talment com encara es fa avui dia en què, per exercir càrrecs públics en la mateixa demarcació notarial, han de demanar forçosament l'excedència.²⁷

D'acord amb la seva adscripció estamental, no trobem notaris de condició noble —tots els que trobem amb el *de* abans del cognom són sempre d'èpoques en què el seu ús no era exclusiu de la noblesa, sinó que només indicava l'origen del llinatge—²⁸ ni tan sols de famílies no nobles però de condició social elevada,²⁹ excepte aquelles famílies ja dedicades d'antic a la professió notarial. Tampoc no trobem notaris que haguessin abandonat la professió per dedicar-se a d'altres activitats de més consideració social i o de més rendiment econòmic —com podrien ésser, per exemple, d'altres professions jurídiques—; fets per explicar els quals hi hem d'afegir l'escassa permeabilitat social de la societat medieval i moderna des de la seva estabilització als segles XIV-XV, el caràcter vitalici de les professions medievals, la manca d'estudis jurídics universitaris dels notaris, la natural inèrcia o resistència als canvis, i el fet d'ésser una professió, la notarial, prou atractiva, neta i remunerada com per no cercar amb delit un canvi de professió.

A aquesta hipotètica mala conceptualització social que s'arrossegaria d'antic, s'hi afegirien dues circumstàncies reals que efectivament l'agreujaren. L'una, la mala preparació i els bunyols continuats d'alguns o de molts notaris, especialment dels rurals.³⁰ L'altra, l'animadversió, pertinaç i de vegades cruel dels advocats i dels juristes

26. Aquest és, si més no, el sentit dels Costums de Girona i del Recognoverunt Proceres: «Item quod notarii et scriptores iurati curiarum non se intromittant de officiis iudicandi, advocandi, procurandi in iudiciis» (PONS I GURI, *Les col·leccions dels Costums de Girona*, Fundació Noguera, Barcelona 1988, pp. 340 i 273; també a Max TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Fundació Noguera, Barcelona 1990, p. 262 n. 233).

27. «El ejercicio de la Notaría es incompatible con todo cargo que lleve anejo jurisdicción, con cualquier empleo público retribuido por el Estado, la Provincia o el Municipio, y con los cargos que le obliguen a residir fuera de su domicilio. En los pueblos de más de 20.000 habitantes pueden admitir, aún fuera de su domicilio, los cargos de diputado a Cortes o diputado provincial» (art. 16 de la llei de 28-5-1862 vigent encara avui dia; el text el reproduïm de la *Enciclopedia Jurídica Española*, s.v. *notariado*. La regulació actual no ha variat (v. *Nueva Enciclopedia Jurídica*, Seix Ed., Barcelona —des del 1950— s.v. *notariado*).

28. GEC articles *cognom* i *de*.

29. En relació al notari i erudit Rafael Martí de Viciania (Borriana 1502 - 1582), fill del governador de la Plana, Jaume Riera i Sans ens ha comentat oralment que «devia ésser bord, ja que un governador de la Plana no hagués tingut mai un fill [legítim] notari».

30. PONS I GURI, *Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariais*, a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, 3 vols., pp.185-189. Del mateix autor, l'article *notari* de la GEC. Vegeu també la comunicació de M. Teresa Ferrer i Mallol a aquest congrés.

en general que, com que eren lletrats —tenien estudis jurídics universitaris—, cosa que els notaris no eren, els feien objecte de tota classe de befes i de menyspreus a partir de la seva suposada ignorància i incompetència.³¹ A més que els fraus i els bunyols dels notaris, quan algú els denunciava, anaven a parar, naturalment, a mans d'advocats. I ens faltaria tenir un estudi dels rendiments i de l'*status* econòmic d'uns i altres per afegir-l'hi com a causa d'exacerbació d'aquest ressentiment.

Nosaltres hem de dir, emperò, que no hem trobat contra els notaris l'animadversió popular que trobem contra els juristes (advocats, jutges, assessors) i contra els oficials i subalterns de les cúries. Sense haver fet un estudi exhaustiu del tema, no hem trobat, ni en la literatura popular,³² ni en el refranyer, ni en les diverses fonts de coneixement històric, l'hostilitat ni el ressentiment constants que trobem contra totes les altres professions jurídiques. Ans al contrari: tot i que és un fenomen difícil de copsar i de mesurar degudament, i que a més la seva percepció ens pot venir influïda per l'elevat prestigi dels notaris actuals, creiem apreciar envers els notaris un cert sentiment social d'estimació envers la seva funció.³³ Projectant un sentiment actual que no creiem que sigui gaire diferent del d'èpoques passades, creiem que el notari sempre ha inspirat una gran sensació de seguretat³⁴ i que per això la gent hi ha anat de gust i li ha pagat

31. *Ibidem*.

32. Coneixem prou el *Viatge a l'infern d'en Pere Porter* (n'hi ha tres edicions impreses, acompanyades de comentaris, al segle xx: la de VIDAL DE VALENCIANO, *L'Avenç*, Barcelona 1906, que porta el mateix títol; la d'ARSENÍ PACHECO a *Viatges a l'altre món*, Edicions 62, Barcelona 1963; i la de PACHECO, BOVER, a *Novel·les amoroses i morals*, Ed. 62, Barcelona 1983), rondalla popular on el protagonista és víctima de la falsedat d'un notari; i no pretenem pas que els notaris fossin objecte de la veneració popular ni de bon tros. El que volem dir és que l'actitud popular envers els notaris és molt diferent i en part oposada a la que la gent sentia envers les altres professions jurídiques.

33. L'actitud de la societat catalana envers els notaris l'ha dibuixada magistralment i amb poques paraules ELLIOTT a *La revolta catalana. 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya* (Barcelona 1966), obra que jo considero metodològicament modèlica com a història institucional: «Només una altra persona fora del cercle familiar gaudia de tanta autoritat com el capellà de la parròquia: era el notari. El capellà i el notari; religió i llei. Aquests eren els puntals aparellats de l'estructura familiar catalana, i era simptomàtic que la sala —la peça més gran de la masia— fos reservada generalment per ocasions en què l'un o l'altre visitaven la masia» (Barcelona 1966, p. 31). La traducció catalana de Josep Vallverdú és no menys modèlica que l'obra de l'historiador.

Lluís Figa i Faura, en el seu discurs de clausura d'aquest congrés, ha exposat fets de la seva experiència personal que coincideixen punt per punt amb el que ens diu Elliott, explicant la confiança que la gent té en el notari, sovint superior a la que hom té en el capellà.

34. Joaquín Costa, a qui li agradaven molt —massa— les frases espantants i les paradoxes, va dir una frase que ha esdevingut tòpica: «El documento notarial es la prueba antilitigiosa por excelencia [...]: a notaría abierta, juzgado cerrado» (*Reorganización del Notariado, del Registro de la Propiedad y de la Administración de Justicia, 1890-1893*, citat a la «Enciclopedia Jurídica Española», s.v. *notariado*, per Carles SOLDEVILA, i a CAMPS,

els honoraris sense recança, a diferència del que ha passat sempre amb els advocats, que la gent hi ha anat per força, el resultat de la seva feina ha estat sempre imprevisible, i el cost dels plets sempre ha estat sentit com a excessiu.

1.2.2. EDAT MODERNA

Els notaris catalans, durant l'edat moderna, dintre d'una estabilitat i continuïtat general, en alguns aspectes presenten una evolució també contradictòria. D'una banda, s'atura l'espectacular expansió notarial dels segles XIII i XIV, i s'inicia potser una tendència a la disminució numèrica que es manifestarà més clarament a partir del s. XVIII. D'una altra, es mantenen les prohibicions i limitacions polítiques i socials imposades a l'ofici, però alguns municipis els obren la porta a càrrecs i oficis, i la ciutat de Barcelona els consagra de manera preeminent en la mà mitjana³⁵ i, doncs, en les places que com a tals els pertoqueu en els diferents consells de la ciutat.³⁶

Propi d'una època de decadència general especialment acusada a les terres de parla catalana, no destaquen els notaris catalans en les lletres ni en les missions polítiques com sí que havien destacat especialment al s. XV: Barcelona, i en menor grau València, Nàpols i alguna altra ciutat, ja no seran la seu i el centre de govern d'una gran monarquia, sinó tan sols capitals de províncies patrimonialment pertanyents a una monarquia cada vegada més estranya i llunyana. Els notaris es limiten a fer la seva feina, sense escriure pàgines brillants per a la Història, immersos talment en la grisor col·lectiva de l'època.

També observem una accentuada tendència a l'especialització dins determinades activitats notariales, sobretot en els notaris de les més importants institucions de govern i justícia, els quals rarament actuaran de notaris públics.³⁷ En aquest aspecte, les reformes legals del s. XIX que hem esmentat més amunt imposaran i generalitzaran una tendència preexistent.

Historia del Derecho Catalán Moderno, Barcelona 1958, p. 261), que em sembla plenament encertada. En aquest cas, la frase té un valor afegit: Costa, nadiu del Pirineu aragonès, va defensar sempre el dret consuetudinari popular, la manera popular d'entendre i viure el dret, i va ésser enemic declarat de la política i la legislació liberals, i, en general, dels sistemes jurídics tecnificats i burocràtics.

35. Vegeu *supra* nota 21.

36. Vegeu la comunicació del professor Pere Molas en aquest mateix congrés.

37. Coincideix amb aquesta observació l'article anònim de la GEC, *escrivà* (Pons i Guri, autor de la majoria dels articles de tema notarial de la GEC, diu que, aquest, ell no el va escriure).

Caldria mirar si a d'altres països europeus també existeix aquesta tendència, i en quina mesura.

1.2.3. EDAT CONTEMPORÀNIA

Per als notaris espanyols, l'edat contemporània comença l'any 1862 amb la llei de notaria, que reforma profundament l'exercici de la professió notarial i l'adapta als principis polítics i jurídics del constitucionalisme i la codificació. Pel que fa al tema del prestigi social dels notaris que ara ens ocupa, l'aspecte més important de la reforma és l'exigència dels estudis jurídics universitaris als aspirants a notaris, exigència que no serà totalment efectiva fins a l'any 1917.³⁸ Serà aquesta exigència la que dotarà els notaris d'una molt més gran preparació i capacitat intel·lectual i científica en el dret i en general, cosa que farà que augmentin i aconseguixin altes cotes de qualitat les seves aportacions en alguns camps, com és el de la ciència jurídica teòrica, camp en el que no havien pas destacat amb anterioritat.³⁹

Això es va afegir a una dràstica reducció en el nombre de notaris que, coincidint amb un desenvolupament econòmic, va multiplicar les seves actuacions i, per conseqüent, també els seus ingressos. Així, ens trobem que els notaris van esdevenir més pocs, més experts i més rics,⁴⁰ ço que farà que arribin a gaudir d'un prestigi social més elevat que el dels advocats, jutges, etc., tot invertint-se la situació tradicional.⁴¹ Però aquest canvi, com tots els canvis socials no estrictament materials i quantificables, són lents i sempre van endarrerits respecte dels fets que els provoquen. Per això, durant tot el segle XIX i començaments del XX, la professió d'advocat continua essent més considerada que no pas la de notari; alguns cercles socials es resisteixen a admetre notaris; i molts notaris, considerant que la professió de notari vesteix poc, es col·legien d'advocats i s'intitulen, als seus impresos, «abogado y notario», en aquest ordre.⁴²

38. J. M. PONS I GURI, article *notari*, GEC.

39. Figa fa una defensa dels notaris catalans de l'antic Règim dient que els notaris espanyols posteriors al 1862 tenen més prestigi científic, però que els notaris catalans d'abans, gràcies a llur sistema de formació i selecció eminentment pràctiques, acomplien més bé llur funció social (*Los formularios notariales y la formación del notario en Cataluña*, «Anales de la Academia Matritense del Notariado» (Madrid), XXII.1 (1978), p. 333).

40. Aquesta és la conclusió principal i potser única de nova que aporta el treball de SCHOLZ, *El notariado catalán y la transformación del campo jurídico en el siglo XIX*, a «Derecho privado y revolución burguesa», Madrid 1990, pp. 209-270.

41. Prova que els notaris contemporanis han assolit elevades cotes en activitats científiques i culturals gràcies a la seva formació universitària, elevats ingressos, i alt prestigi social, ho és el fet que els secretaris dels jutjats i tribunals, i els de les institucions polítiques i administratives —professions unides estretament a la notarial des dels seus orígens medievals i que a partir del segle XIX se separen completament en tot—, no han destacat, a l'època contemporània, en cap dels camps socials que estudiem en aquesta ponència. I això que, al final de la baixa edat mitjana, hi juguen un paper notabilíssim.

42. Tot i que llur professió principal i sovint única era la de notari.

Josep M. Pons i Guri ens ha explicat el cas de Carles de Fontcuberta i de Dalmases, notari d'Arenys al primer terç del s. XX (mort el 1931), que, per presumpció social, va demanar l'ingrés a la Real Maestranza de Sevilla, i li van denegar perquè era notari, sense dir-li explícitament; i que, davant d'aquesta experiència, va demanar l'ingrés a la

En la plenitud del s. xx les coses continuen evolucionant, i més de pressa del que havien evolucionat des del final de la baixa edat mitjana fins al segle XIX. El desenvolupament econòmic, l'ús de noves tècniques d'escriptura —primer les màquines d'escriure, després les fotocopiadores i finalment els ordinadors—, i una certa congelació del nombre de notaries, han permès de multiplicar les actuacions de cada notari, multiplicant també els ingressos llurs i el seu prestigi social que en deriva. Però això mateix, acompanyat de la hipertròfia legislativa, que fa que augmentin contínuament els coneixements que han de tenir per superar les oposicions i que no puguin deixar mai d'estudiar i d'estar al dia de les novetats legislatives, reglamentàries, jurisprudencials, doctrinals, de les circulars de la Direcció General dels Registres i del Notariat, etc., fa que sigui avui excepcional el notari que trobi o vulgui trobar temps per a la investigació, la ciència, l'art, la cultura... De manera que estem passant d'una època en què uns notaris han destacat de manera preeminent en la ciència jurídica i en la política principalment —entre el darrer terç del s. XIX i el segon terç del segle XX—, a una altra època en què el notari fa tot el que ha de fer com a tal, però que difícilment es pot dedicar a res més.

Com ha fet notar Puig Salellas en una de les sessions d'aquest congrés, el notari contemporani, controlat estretament pel registrador de la propietat o mercantil (de consideració social inferior), ha perdut la llibertat del notari de l'Antic Règim, que pràcticament no el controlava ningú —ja que el control judicial era de probabilitat remota—⁴³ i, doncs, que podia redactar les escriptures amb una més gran llibertat per tal de més ben aconseguir els fins desitjats pels atorgants. A aquest control s'hi afegeix una altra circumstància limitadora de la llibertat del notari: el desenvolupament del sistema tributari i l'agreuament de les càrregues fiscals dels ciutadans, que han posat el notari entre la hisenda pública i els atorgants com aquell que es troba entre l'espasa i la paret. Però malgrat totes les innovacions i reformes, i malgrat el desenvolupament i hipertròfia de l'Estat social de dret o del «benestar», els notaris han continuat essent una professió liberal exercida d'una manera notablement autònoma: són, avui, uns dels pocs que no han d'obeir cap superior ni tenen necessitat peremptòria de guanyar-se el favor de ningú, la qual cosa els ha conservat i refermat una mentalitat que avui ha esdevingut molt

---

Real Maestranza de Zaragoza, dient que era advocat però sense dir que era notari, i el van acceptar.

43. Sobre aquesta qüestió, vegeu la interessant comunicació de M. Teresa Ferrer i Mallol en aquest congrés. Aquesta historiadora m'ha comentat que, quan hi havia denúncia, les autoritats actuaven enèrgicament contra els notaris falsaris, els incompetents i els que no acomplien les seves obligacions; però que, si no hi havia denúncia, ningú no els inquietava.

escassa i els ha permès de dur a terme moltes de les activitats extraprofessionals que enumerem en aquest treball present.

2. APORTACIÓ DELS NOTARIS EN EL CAMP DEL DRET

2.1. Aportació a la ciència jurídica general

2.1.1. L'ÀNTIC RÈGIM

És objecte d'estudi pels professors Egea i Marsal en llur comunicació a aquest congrés, la qual cosa m'eximeix d'entrar-hi. Només diré que una de les obres jurídiques més notables escrites per un notari és la *Lucerna laudemiorum*, del notari Solsona.⁴⁴

2.1.2. DE 1862 ENÇÀ

La llei notarial espanyola de 1862 marca la separació en molts camps en què han intervingut els notaris de dues èpoques amb resultats ben diferents. El notari pràctic de l'Àntic Règim deixa pas a un notari que, si bé continua essent un pràctic pel que fa a la seva activitat professional, té en canvi una formació exclusivament teòrica i una alta presumpció científica i social. Com una conseqüència més del canvi en la forma de selecció dels notaris i en els requisits per accedir a la professió, de la reducció de notaries, i de l'augment dels ingressos i prestigi social, pertanyen a aquest període les aportacions més nombroses i importants dels notaris a la ciència jurídica general i teòrica.

2.1.2.1. *Estudis sobre dret civil espanyol*

El notari català més destacat en aquest camp és Ramon M. Roca i Sastre, amb el seu tractat de dret hipotecari, màxima autoritat en

---

44. FRANCISCO SOLSONA, *Lucerna laudemiorum, omnia emphiteutica iura complextes*, Barcelona 1556. Aquest mateix autor va escriure l'*Stylus capibrevandi cum quodam utile clausarum, tractatus*, Barcelona 1565.

NOGUERA; MADURELL (*Privilegios y Ordenanzas...*, p. 95) afirmen que el famós jurista Joan Pere Fontanella va ésser notari de Besalú. Ni la seva biografia a la *Galeria de Catalanes Il·lustres* (Ayuntamiento de Barcelona, Barcelona 1958), ni les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores...* de TORRES AMAT (Barcelona 1836), ni la *Bibliotheca Hispana Nova* de Nicolás ANTONIO (edició de 1788, Madrid) no en resen res, com tampoc les enciclopèdies i diccionaris que, al cap i a la fi, beuen en aquestes obres. J. MORLA I GIRAL i J. M. DE SOLÀ MORALES (*Homenatge d'Olot a Joan Pere Fontanella*, Olot 1991) diuen que Fontanella era «senyor útil i propietari de la notaria pública de la vegueria i batllia de Besalú» (pp. 9-10), però no diuen enlloc que la servís mai personalment, sinó que sempre que l'esmenten hi apareix exercint-la un notari substituït. Atesa la joventesa de Fontanella quan va anar a Barcelona a estudiar dret, i el fet que va exercir d'advocat ben aviat, no sembla possible que mai exercís de notari públic.

la matèria durant unes quantes dècades, reconegut per la jurisprudència judicial, per la de la Direcció General dels Registres i del Notariat, per la doctrina...⁴⁵ També hem d'esmentar Juan B. Vallet de Goytisolo, natural de Barcelona però establert definitivament de notari a Madrid, autor també d'una llarga llista de llibres i articles, una part important dels quals són sobre dret civil català.⁴⁶

Per a d'altres autors, fins a l'any 1918 els trobem citats gairebé exhaustivament per Brocà;⁴⁷ nosaltres hi afegirem Manuel Bofarull i de Palau, autor de dues obres sobre el recent Codi Civil.⁴⁸ Amb posterioritat, les revistes on més han publicat els notaris articles científics de dret han estat els «Anales de la Academia Matritense del Notariado», «Revista General de Legislación y Jurisprudencia», «Revista de Derecho Privado», «Revista Crítica de Derecho Inmobiliario», «Anuario de Derecho Civil», «Revista Jurídica de Cataluña», «Revista de Derecho Notarial», «La Notaría»... Molts notaris són autors també d'articles de la *Enciclopedia Jurídica Española* i de la *Nueva Enciclopedia Jurídica*.

2.1.2.2. *Estudis sobre dret civil català*

2.1.2.2.1. Obres de conjunt

Des del Decret de Nova Planta, el dret català es troba en inferioritat en tots els aspectes respecte del dret reial i castellà, primer, i del dret general espanyol sota el constitucionalisme i la codificació, després. El dret català és mal vist pels jutges forasters —que cada vegada seran més, sobretot als llocs més alts de l'administració de

45. Ramon M. Roca Sastre, *Derecho Hipotecario*, Barcelona 1948; n'hi ha nombroses edicions. Sobre el prestigi de Roca i Sastre en matèria de dret hipotecari, vegeu l'«homenot» que li dedica Pla (Josep Pla, *Homenots. Segona sèrie*, Obra Completa 16, Edicions Destino, Barcelona 1970, pp. 425 i 431-432).

La quantitat de publicacions de tema jurídic de Roca i Sastre és enorme. Una part dels seus treballs els trobem compilats a *Estudios Varios*, Madrid 1988. Una perspectiva general de la vida i l'obra del personatge la trobem a VALLET, *Ramon M. Roca i Sastre, jurista i mestre*, a «Revista Jurídica de Cataluña», LXXIX núm. 4 oct.-des. 1980, pp. 1067(253)-1076(262); vegeu també *La conmutación modal (precedida de una síntesis de la figura jurídica del modo)*. *Discurso de recepción con motivo de la solemne investidura de Doctor honoris causa de la Universidad de Barcelona*, Barcelona 1972.

46. *Doctor honoris causa*. Juan Berchmans Vallet de Goytisolo, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1985. A les pàgs. 135-144 hi ha una sinopsi biogràfica i bibliogràfica. A les pàgs. 61-62 hi ha unes notes sobre l'arrelament barceloní del personatge.

47. BROCA, *Historia...*, pp. 460-463 i 467-475.

48. *La codificación civil en España*, Madrid 1888; *El Código Civil español según la novísima edición oficial, anotado y concordado*, Madrid 1889. Vid. DBA.

justícia—, que no el coneixen bé, ni el volen conèixer ni l'apliquen de gust. I, a més a més, és contingut en textos que, per llur redacció pròpia d'altres èpoques, són de comprensió cada vegada més difícil, i que no són objecte de reedició: mentre que, durant el s. XVIII, les autoritats reials a Catalunya promouen les reimpressions del Decret de Nova Planta, de la Reial Cèdula Instructòria de 1718 sobre la formació d'ajuntaments als caps de partit, de les Ordenances de l'Audiència de 1742, i de tantes altres disposicions fonamentals o no,⁴⁹ no mostren cap interès a reimprimir la compilació de 1702-1704 —la difusió de la qual ja havia estat ben escassa—⁵⁰ aprovada pel mateix Felip V, ans al contrari, hom diria —de prova explícita no en tenim cap— que n'impedeixen la seva reimpressió (que no es produirà fins a l'any 1909 —i encara per iniciativa privada,⁵¹ cosa inconcebible en un text legal vigent a l'època de la impremta—, en plena efervescència del moviment de recuperació de drets i llibertats, en el qual advocats i notaris hi van jugar un paper tan important); de manera que ens trobem que el rei —i l'Estat, després— fa el que pot perquè no es conegui un dret que ell mateix ha declarat vigent; i la codificació civil agreujarà aquesta situació desfavorable: el dret general espanyol cada vegada més a l'abast, clar, entenedor, ben o mal adaptat als canvis socials pel legislador, i el dret català tot al contrari. Això va fer que, des del segle XVIII, juristes privats fessin pel seu compte el que el rei primer, l'Estat després, no feien, tot i que era la seva obligació: editar corpus anotats i comentats del dret català vigent amb la finalitat, més que no pas de fer filigranes doctrinals, de facilitar a advocats i jutges l'accés i la comprensió de les antigues disposicions vigents. D'aquestes

49. Vegeu, per exemple, les caixes factícies d'impresos dels segles XVIII i XIX de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*Cartas Reales y Reales Ordenes, Bandos, Edictos y Pregones, i Ordenes y Circulares*, de la subsecció d'Al·legacions Jurídiques i Documents Anàlegs de la secció Arxiu Històric de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona), on es pot veure la profusió amb què les autoritats borbòniques imprimien tota mena de disposicions, d'importància ben diversa, quan volien que fossin de coneixement i observança generals. Igualment la col·lecció *Fullets Bonsoms* de la Biblioteca de Catalunya, o la sèrie *Edictos Generales* dels fons Reial Audiència de l'ACA.

50. Feliu de la Peña és el que ens informa de l'escassa difusió de l'edició impresa de les *Constitutions y altres Drets de Catalunya* de l'any 1704 perquè —diu aquest autor— un incendi a la impremta en va destruir molts exemplars (*Anales de Cataluña*, Barcelona 1709, t. III p. 517, citat per Broca, *Historia del Derecho de Cataluña*, Barcelona 1918, p. 408 n. 2 —n'hi ha reedició anastàtica a la col. de «Textos Jurídics Catalans, Dep. de Justícia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1985»). Nosaltres ens preguntem si aquest incendi va ésser casual (per exemple, causat pels fets revolucionaris o bèl·lics immediatament posteriors) o bé provocat pels enemics de Felip IV [V] (recordem que la cort de 1705-1706, sota Carles III, de fet va fer *tabula rasa* de les constitucions de la cort de 1702 sota Felip IV).

51. A càrrec del Col·legi d'Advocats de Barcelona, si bé amb subvencions de l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, però no pas del govern espanyol (Broca, *Historia del Derecho Civil de Cataluña*, p. 408 n. 3).

obres de conjunt, la primera que escriu un notari és el *Manual de Derecho catalán*, deguda al notari reusenc Artur Corbella i publicada l'any 1906: per tant, gestada després de la gran sotragada que per al dret català va representar, malgrat el respecte formal, el Codi Civil espanyol.

Abans del Codi, el notari Manuel Bofarull publica un *Tratado completo de Derecho Romano* (Barcelona 1878), dret que era supletori a Catalunya, amb una vigència força àmplia per tal com el dret propi era limitat i ja havia estat concebut en funció de la vigència del dret comú.

La Compilació de Dret Civil Català de 1960 també va provocar la necessitat d'obres de conjunt que en facilitessin, si no la difusió —ara ja més bé o més malament assegurada—,⁵² sí unes orientacions indispensables per a la seva interpretació i aplicació. Dos notaris que havien participat activament en la redacció del nou text legal —per la qual cosa les seves obres tenen un valor especial, són gairebé una interpretació «autèntica»—, van publicar de seguida sengles obres de conjunt. El notari Faus i Esteve va publicar el 1960, amb l'advocat Condomines,⁵³ l'obra *Derecho civil especial de Cataluña*. I Lluís Figa i Faura va publicar, el 1961, un *Manual de Derecho civil catalán*.

Esmentarem finalment la participació dels notaris J. M. Puig i Salellas, Lluís Roca-Sastre i Muncunill, i Xavier Roca i Ferrer, en la part dedicada al dret català del tractat intítulat *Comentarios al Código Civil y Compilaciones Forales*.⁵⁴

2.1.2.2.2. Estudis sobre drets municipals escrits i consuetudinaris

Les notaries han estat un observatori immillorable per a recollir i estudiar drets, costums i pràctiques d'àmbit municipal. Aquesta

52. La primera edició de les *Leyes civiles forales* per l'editorial Boletín Oficial del Estado, dins la col·lecció «Textos Legales», de l'any 1962, reeditada el 1964, amb totes les «compilacions» dels drets dits «forals» —que no són pròpiament ni compilacions ni totes són pas forals—, conté la particularitat única —que fa l'edició gairebé objecte de col·leccionista— que els nombres de cada article hi figuren en lletres i sense ressaltar, cosa que fa d'allò més feixuc i desagradable el senzill acte de localitzar un article determinat. Tenint en compte que aquesta forma d'edició no l'hem trobada en cap més dels textos legals de la citada col·lecció que hem pogut examinar, ni en les edicions legals de cap altra editorial, el lector podrà extreure'n les conclusions que cregui adients.

53. F. de A. CONDOMINES VALLS, RAMÓN FAUS ESTEVE, *Derecho civil especial de Cataluña. Ley de 21-VII-1960 anotada*, Barcelona, Bosch 1960. El llibre, a les tapes, diu «FAUS CONDOMINES», i, encara que a la portada interior hi ha els noms complets dels autors, en general és citada com de «Faus y Condomines», cosa que pot portar a la confusió d'atribuir-la al pare d'un dels autors, Josep Faus i Condomines, que també era notari i autor de diverses obres sobre dret civil català (vegeu *infra* § 2.1.2.2.2).

54. Dirigida per Manuel ALBADALEJO, *Revista de Derecho Privado*, Madrid 1981-1982, toms XXVII.1 i XXVIII.1-2.

activitat, a l'Antic Règim, i especialment a la baixa edat mitjana, els notaris la duïen a terme d'una manera més professional i menys científica i distanciada, entre d'altres coses perquè les compilacions i els testimonis de privilegis i costums els feien sovint per encàrrec i com una obligació consubstancial amb l'ofici; ells en donaven fe de l'existència i vigència.

Els notaris contemporanis han tingut una actitud variada respecte d'aquests drets i costums en les seves actuacions. Els pocs notaris que s'han entretingut a estudiar-los, formular-los per escrit, i comentar-los, ho han fet primordialment per interès i curiositat personals, i no pas per un encàrrec o com una obligació de l'ofici i, doncs, aquests treballs no són fonts del dret directament aplicables sinó simplement doctrina o literatura jurídica. Assenyalarem també que aquests estudis estan estretament vinculats amb els d'antropologia cultural i folklore, posats de moda al segle XIX per les grans transformacions socials i culturals, i en els quals els notaris també hi han participat, com expliquem en el lloc corresponent d'aquesta ponència.

Entre els notaris autors d'estudis i compendis de drets municipals escrits i consuetudinaris, hem de destacar Victorí Santamaria, notari del Vendrell, col·laborador de Joaquín Costa, notari al qual Carreras i Artau tenia per la primera autoritat en dret consuetudinari de Catalunya;⁵⁵ el notari de Guissona Josep Faus i Condomines, estudiós del dret de la Segarra;⁵⁶ i el valencià Honori Garcia i Garcia, notari de Vic durant molts anys, autor de diversos estudis sobre dret valencià històric, entre molts altres.

Els notaris de Tortosa, un cop aprovat el Codi Civil, cuitaren a trametre, conjuntament amb el col·legi d'advocats del partit judicial tortosí, a la comissió de l'apèndix del dret civil català, un treball sobre les institucions dels Costums de Tortosa que calia recollir-hi.⁵⁷

---

55. CAMPS Y ARBOIX, *Historia...*, p. 177.

Brocà, emperò, només li cita un treball: SANTAMARIA, *Algunos detalles del derecho feudal de Fàbrega y Lloçol*, «Revista General de Legislación y Jurisprudencia» t. XCVIII p. 270 (BROCÀ, *Historia...*, p. 475 n. 45).

Brocà, l'EUIEA (l'«Espasa»), la GEC i l'*Ictíneu*. *Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans* (Edicions 62, Barcelona 1979) l'anomenen, sembla que indegudament, «Victoriano»; Camps alterna «Victoriano» i «Victorino»; aquest darrer és el nom que figura en alguna de les obres seves que hem vist.

56. FAUS, *Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona*, Barcelona 1907; *Del contracte d'empenyament a Catalunya*, «Revista Jurídica de Cataluña», a. 1907, p. 201; XIX p. 342, i XX p. 48 (citat per BROCÀ, *Historia...*, p. 468 n. 6).

57. *Las instituciones civiles de las «Costums de Tortosa» que han de conservarse en el Apéndice del Derecho de Cataluña*, publicat a la «Revista Jurídica de Cataluña», 1899, pp. 721 i ss. (citat per BROCÀ, *Historia...*, p. 466 n. 10).

El curs 1933-1934, el primer després de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 1932 i de la constitució del primer Parlament de Catalunya de l'època contemporània, es pronunciaren al Col·legi d'Advocats de Barcelona unes conferències sobre varietats comarcals del dret civil català, en les quals intervingueren, al costat d'altres juristes, els notaris Sagner i Olivet, que dissertà sobre el dret de Girona, Roca i Sastre sobre l'heretament fiduciari al Pallars Sobirà, Porcioles sobre el règim econòmic familiar al Baix Urgell i Segrià, i Faus i Condomines sobre el dret de la Segarra.⁵⁸

2.1.2.2.3. Monografies, articles, obres menors

Referint-se al segle XIX, Brocà diu que van ésser els notaris els que «sostuvieron, con sus trabajos, el conocimiento y la observancia del Derecho de Cataluña», i en cita els treballs més destacats.⁵⁹ Amb posterioritat, els seus treballs els trobem a les revistes esmentades al darrer paràgraf del § 2.2.2.1.

2.1.3. APORTACIÓ A LA CIÈNCIA I PRÀCTICA JURÍDICA NOTARIALS

2.1.3.1. Tractats

Pel que fa als tractats anteriors al 1862, també són estudiats pel professor Egea en la seva comunicació. Ací només esmentarem el *Viridarium Artis Notariatus* del notari Josep Comes,⁶⁰ de començament del segle XVIII, que, segons Brocà, «fue durante muchos años la única obra didáctica en que, siquiera de un modo breve y elemental, cabía estudiar el conjunto de las instituciones de derecho civil catalán»;⁶¹ la *Theorica artis Notariae* del notari Vicenç Gibert, traduïda al castellà i additada per Falguera i editada vàries vegades durant el segle XIX;⁶² i els *Elements de Notaria* de Joseph Sala, publicada el 1834, la darrera de les obres jurídiques de l'Antic Règim escrita en català.⁶³

L'aparició de tractats de ciència i pràctica jurídica notarials es multiplica des del s. XVIII, quan augmenta també la preocupació per

58. Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català, Barcelona 1934.

També tenim diversos articles sobre aquesta matèria publicats a «La Notaria» pels notaris Sebastià Parés (1944), Josep Piñol i Agulló (1946), i Josep Sans i Font (1944) (vegeu el repertori bibliogràfic de la reedició del Brocà, p. 903).

59. Brocà, *Historia...*, pp. 460-461.

60. Joseph COMES, *Viridarium artis Notariatus*, Girona 1704-1706, 2 vols. Aquesta obra és citada generalment amb una *i* de més: «Viridiarium...».

61. Brocà, *Historia...*, p. 423. Vegeu també GEC, s.v. Joseph Comes, per J. M. Pons i Guri.

62. Brocà, *Historia...*, p. 458 i notes 64 a 71, i pp. 460-461.

63. Vegeu *infra* § 5.3.1.

la formació teòrica dels aprenents de notaris als quals van principalment adreçats. Aquesta preocupació per la formació teòrica dels notaris porta a la creació a Barcelona —ciutat on els notaris assoleixen el màxim de prestigi de tot Espanya—⁶⁴ de quatre càtedres d'ensenyament públic i gratuït de l'art de la notaria l'any 1795,⁶⁵ a càrrec de notaris col·legiats (Pomareda, Falguera, Lafont, Janer, Marfà...), càtedres que van tenir activitat fins al darrer terç del segle XIX. Aquestes càtedres donaran lloc a la publicació d'obres diverses de teoria i pràctica notarial (des de la *Paleografia* del notari Tos, a articles de revista i conferències, passant per la traducció, comentari i actualització de tractats antics, i la publicació d'apunts presos de les lliçons de càtedra que són autèntiques obres de conjunt.⁶⁶

Amb posterioritat al 1862, esmentarem el *Tratado de Derecho Notarial* del notari lleidatà Josep M. Sanahuja, obra molt ambiciosa i extensa que presta una certa atenció als orígens històrics de la institució i dret notariais.⁶⁷

2.1.3.2. *Formularis*

La disponibilitat d'un formulari era indispensable per a l'exercici de l'art de la notaria. En aquest sentit, són sovint injustificades i derivades de prejudicis irracionals les crítiques que hom ha fet i fa als notaris antics i actuals de limitar-se a copiar mecànicament els formularis. La feina s'ho porta, no podien ni poden treballar altrament. Una altra cosa és que, per incompetència i ignorància, no sapiguessin adaptar les fórmules als negocis jurídics concrets.

Tots els notaris tenien formularis. Eren, a més, una eina de treball viva i personalitzada, ja que els notaris continuadament hi afegien, esmenaven, interpolaven, anotaven i comentaven al marge o entre línies. Els formularis passaven d'uns notaris als altres, especialment

64. Aquest prestigi els era reconegut, poc o molt, pels notaris espanyols: a més de la consagració de la denominació catalana de *notari* per la llei del 1862 de què ja hem parlat, vegeu el fragment de l'article de Gonzalo de las Casas —publicat al «Boletín del Notariado» el 1858— reproduït per FIGA, *Los formularios notariales y la formación del notario en Cataluña*, «Anales de la Academia Matritense del Notariado», Madrid 1978, tom XXII vol. I pp. 331-332.

Una al·lusió a la «diferente [...] condición intelectual, social y económica» dels notaris catalans i dels «castellans» del s. XIX la trobem a Manuel ANDRINO, *Galería de Notarios. Un defensor de la articulación unitaria del Notariado español*, Pablo Cardellac, «Gazeta de los Notarios» 30 (nov. 1991) p. 2, però sense més dades ni comentaris.

65. NOGUERA, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, pp. 84-89.

66. També en trobem una enumeració àmplia a BROCA, *Historia...*, pp. 460-463.

67. JOSÉ M. SANAHUJA SOLER, *Tratado de Derecho Notarial*, Barcelona, Bosch 1945, 2 vols. És Premi Falguera 1943.

en cas de successió de la notaria. La majoria de formularis eren anònims, i no els donaven ni els hem de donar més valor que el de l'eina de treball que realment eren. De Catalunya, no coneixem cap formulari ni cap tractat sobre fórmules notariales, medieval o modern, —amb l'excepció del *De pactis nuptialibus* de Fontanella, si és que és aplicable al cas—⁶⁸, amb un desenvolupament doctrinal i o una fama comparables a les obres dels italians Rolandino Passagieri, Pietro d'Unzola i Salatiele, de les quals molts dels nostres en són meres adaptacions i resums.⁶⁹ Tanmateix, alguns d'aquests tingueren una difusió i fama especial, en part pels seus comentaris i observacions realitzats amb finalitat doctrinal i o didàctica, i n'hem arribat a conèixer el nom de l'autor o d'un dels autors; en citarem els següents:

De la baixa edat mitjana, el formulari del notari gironí Pasqual de Montagut (s. xiv), que conté un breu tractat sobre l'abast de les normes de dret comú, de les accions i de les excepcions que poden ésser objecte de renunciació; el del notari barceloní Gabriel Canyelles (s. xiv); i el del notari mallorquí Guillem Vedell (també del s. xv), amb una extensa introducció on explica els actes i contractes, i fa present el seu objectiu de contribuir a extirpar el mal costum dels notaris d'«apponere verbositates et alia supervacua inutilia, etc.». Tots tres recordats per Pons i Guri.⁷⁰

Al s. xvii, prengué fama i fou objecte d'impressions successives el formulari del notari barceloní Jeroni Galí,⁷¹ que acompanya les fórmules amb tot de glosses; i alguna anomenada tingué també el formulari del notari també barceloní Jaume Corbera, especialment adreçat als rectors i curats que exercien la notaria en les parròquies llurs.⁷²

Del s. xviii, hem de tornar a esmentar el *Viridarium artis Notariae* del notari Joseph Comes, el segon volum del qual conté fórmules;⁷³ i l'enorme difusió que va tenir la *Cartilla Real para Escribanos* del notari valencià Carles Ros i Hebrera.⁷⁴

68. Relaciona el *De pactis nuptialibus* de Fontanella amb els tractats i formularis notariales FIGA a *Los formularios...*, p. 327.

69. FIGA ha estudiat les relacions dels formularis italians i catalans amb la teoria i la pràctica notariales, i amb la formació i selecció dels notaris a Catalunya (FIGA, *Los formularios...*, pp. 321-333; sense notes).

70. J. M. PONS I GURI, *Corpus Iuris*, a *Documents Jurídics de la Història de Catalunya*, Dep. de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1992, p. 128. Per a les obres de Gabriel Canyelles, vegeu BROCA, *Historia...*, pp. 401 i 398.

71. J. GALÍ RAMON, *Opera artis notariae, theoricam simul et practicam eruditionem competentia*, Barcelona 1682.

72. FRANCESC OLIVÉ I OLLÉ, *Notes a l'entorn d'un formulari notarial del segle xvii de les comarques tarragonines*, a EHINCHRN, pp. 223-225.

73. Vegeu *supra* § 2.1.3.1.

74. A. RODRÍGUEZ ADRADOS, *Galertía de Notarios*. Carlos Ros, «Gazeta de los Notarios» 29 (oct. 1991) pp. 2-3. En aquest article l'autor ens resumeix les vicissituds de les diferents

Del s. XIX ençà són cada vegada més nombrosos els formularis impresos; sense voler-ne fer una enumeració exhaustiva, direm que, arran de l'aparició de la llei de notaria el 1862, tenim el *Formulario completo de Notaría*, confeït per l'activíssim notari Falguera,⁷⁵ aquest formulari, segons Brocà, «conservó la tradició catalana»;⁷⁶ la *Jurisprudencia práctica* de Pau Cardellach; el formulari de capitulacions matrimonials de Torrent i Garriga;⁷⁷ i, ja en els nostres dies, el *Formulari notarial* de P. Avila Navarro, amb una interessant (des del punt de vista històric) introducció del notari Vicenç Font i Boix.⁷⁸

Tenint en compte que aquesta ponència se centra en les activitats no estrictament professionals dels notaris, i considerant que els formularis notariaus són una eina indispensable per a l'exercici de la professió, no ens estendrem més en aquesta matèria ni enumerarem més formularis per tal com no van tenir cap importància doctrinal ni una difusió digna d'esment, i ens remetem a treballs que en porten àmplia bibliografia.⁷⁹

edicions d'aquesta obra, i enumera d'altres obres anàlogues del mateix autor, si bé d'abast i importància inferior.

75. Barcelona, 1862 i 1888.

76. BROCÀ, *Historia...*, p. 461 i n. 26.

77. *Formulario de capitulaciones matrimoniales y testamentos, arreglado a la legislación y costumbres de Cataluña*, Barcelona 1885 i 1888 (GEC). Brocà cita aquesta obra al costat d'una altra sobre el mateix tema escrita per un advocat d'Igualada, M. Balcells i Tarragona (*Historia...*, p. 462 n. 34).

78. Bosch, Barcelona 1987.

79. Una edició d'un formulari notarial que va precedida d'un estudi concís però substancios sobre els formularis i sobre aspectes socials dels notaris, en el qual cita molta bibliografia i no únicament la més coneguda, és la de Josepa Cortès, *Formularium Diversorum Instrumentorum. Un formulari notarial valencià del segle XV*, Sueca 1986.

També relaciona llargament bibliografia històrica sobre formularis notariaus catalans OLIVÉ, *Notes a l'entorn d'un formulari notarial del segle XVII de les comarques tarragonines*. EHINCHRN, p. 219 n. 1.

Una bibliografia històrica sobre formularis la trobem als repertoris publicats pel malaguanyat Josep TRENCHS, *Bibliografía del Notariado en España (Siglo XX)*, publicat a EHDAP IV (1974) pp. 204-205.

Del mateix TRENCHS, una relació dels formularis impresos a *Fuentes impresas para la Historia del Notariado Catalán (Siglos XV-XIX)*, EHDAP IX (1981) pp. 7-26.

Un plantejament ampli i general sobre els formularis notariaus catalans, amb una llarga bibliografia, els tenim a BONO, *Historia del Derecho Notarial Español*, Madrid 1982, vol. I.2, pp. 39 i ss.

PONS i GURI comenta els continguts dels tractats i formularis i el seu ús pels notaris catalans, i enumera els formularis que es conserven a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar, a *Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariaus*, «Recull...», vol. I, pp. 185-189.

Vegeu també la introducció de V. Font i Boix al formulari de P. AVILA NAVARRO citat a la nota 78.

FIGA, en la seva original i suggestiva conferència, en fa també una llarga enumeració, i en cita alguns de desconeguts (*Los formularios...*, pp. 321-322).

Antoni Mut, arxiver de l'Arxiu del Regne de Mallorca, té en premsa un estudi exhaustiu sobre els formularis notariaus mallorquins (dec aquesta informació a l'amic Jaume Riera i Sans).

2.1.3.3. *Vocabularis*

Només en coneixem un, i va tenir una importància i difusió mínimes.⁸⁰

2.1.3.4. *L'ensenyament de la teoria i pràctica notarial*

Durant molts segles, l'únic ensenyament de l'art notarial es va fer, com sabem, *morando in arte*. L'any 1795 es varen crear unes càtedres de notaria en el si del Col·legi de Barcelona, la documentació relativa a les quals es troba a l'arxiu del mateix col·legi.⁸¹ Aquestes càtedres, destinades a donar una preparació teòrica i pràctica adient als futurs notaris, varen ésser creades en una època de febre —general a tot Europa—, de creació d'escoles tècniques de tota classe,⁸² febre que mostra una de les característiques més positives de la Il·lustració i que a Catalunya va tenir un ressò molt més gran que en cap altre lloc de la Península. Varen funcionar, segons Noguera, fins a la llei de notaria (1862).⁸³ D'aleshores ençà, la preparació dels opositors de notaries ha funcionat d'una manera espontània i particular al marge del Col·legi, perdent els objectius de formació pràctica tan valorats fins aleshores.

2.2. **Participació professional en la formulació del dret**

Els notaris, tant per la seva potestat fedatària com per la seva perícia documentalística i jurídic-pràctica, participen en la formulació del dret en varies de les seves fases i formes.

A través de la documentació, tan normativa com d'aplicació del dret, els notaris se'ns manifesten arreu com els qui més bé coneixien els drets municipals i els costums, i els qui més preparats estaven i més a mà tenien la tasca d'elaborar compilacions i fins i tot certificacions de lleis, privilegis i costums. Les diverses institucions,

80. M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Un vocabulario jurídico del siglo xvi*, EHDAP IX (1981) pp. 249-262.

81. NOGUERA, *Los notarios...*, pp. 87-89.

82. Com ens recorda SCHOLZ, *El notariado...*, pp. 226-228.

Sobre l'ensenyament a Barcelona als segles XVIII i XIX, vegeu: SANTIAGO RIERA I TUEBOLS, *Ciència i tècnica a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII*, a «Segon Congrés d'Història Moderna 1988», «Pedralbes» 8.II (1988), pp. 211-226, amb força bibliografia; CARRERA PUJAL, *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, Bosch 1957; una extensa relació bibliogràfica sobre el tema la fa FONTANA al vol. V de la *Història de Catalunya* dirigida per VILAR, Ed. 62, pp. 469-70 i 495.

83. NOGUERA, *Los notarios...*, p. 88. Noto una certa imprecisió en aquesta afirmació; és possible que les càtedres de notaria del col·legi barceloní continuessin funcionant fins alguns anys després de la llei notarial del 1862.

sobretot les universitats o municipis, els encomanen aquestes tasques, tant amb la finalitat de facilitar l'aplicació del dret vigent com de defensar-lo de les escomeses dels reis —sobretot— i dels senyors, però el mateix faran, si s'escau, al servei dels poderosos.

2.2.1. REDACCIÓ I AUTENTICACIÓ DE TEXTOS NORMATIUS (PROMULGACIÓ I PUBLICACIÓ)

Les versions oficials dels textos normatius, per tal de tenir el caràcter d'autèntiques, que és el que els donava la força, solien ésser redactades per un notari o sota la supervisió d'un notari, que hi posava la clàusula corresponent amb el seu signe. Així trobem notaris que expedeixen còpies autèntiques de privilegis, cartes de poblament i de franqueses, convinences, ordinacions, etc.⁸⁴

També els notaris expedien còpies autèntiques de les disposicions normatives i dels documents d'aplicació del dret existents als arxius.⁸⁵ L'expedició d'aquests trasllats autèntics, totals o parcials, o simples certificats, encara que el notari no pogués donar-los més valor del que tinguessin *per se*, sovint era bàsic per a l'aplicació i vigència dels esmentats textos i documents, i de vegades els conferia, de fet, més valor del que realment tenien. També emetien informes pericials sobre l'autenticitat dels esmentats documents. Alguns textos i documents força antics i importants els coneixem només per mitjà de trasllats notariaus força posteriors.⁸⁶

84. La carta de franqueses de Bagà, de l'any 1234, és autenticada pel prevere i capellà de Sant Esteve, i notari, Pere Colomer, per manament del seu senyor, Galceran de Pinós (Josep M. FONT I RIUS, *Carta de franquesa de Bagà*, a *Documents Jurídics...*, pp. 66 i 73). (En canvi, la carta de població de Lleida, del 1150, la signa, al final de tot, «Ponç, escrivà, qui això escriví el dia i l'any damunt escrit» —FONT, *op. cit.*, p. 57—: el 1150, ni la professió ni la tècnica notarial encara no s'havien desenvolupat).

La participació dels notaris en les cartes de població i franquesa es pot seguir a J. M. FONT RIUS, *Cartas de población franquicia*, Madrid-Barcelona 1969-1983, 2. vols.

85. Un exemple notable el tenim en el còdex dels Furs de València, signat pel protonotari reial Bonanat Pera en compliment d'un decret del rei donat a la cort de 1329, que es conserva a l'Arxiu Municipal de València (COLÓN, GARCÍA, *Furs de València*, vol. I pp. 68-69). De fet, aquest cas, per les seves circumstàncies i característiques, podríem dir que és una publicació del text legal.

86. En posarem només dos exemples: el cartoral del *Llibre de Privilegis de la Vila d'Ulldecona*, començat a redactar el 1482 i tancat el 1593, que reproduïx privilegis i documents que es remunten a l'any 1150, tots degudament autenticats per notari (Enrique BAYERRI, *Llibre de Privilegis de la Vila d'Ulldecona*, Tortosa 1951, pròleg, s.p.). I el *Llibre dels Privilegis del Monestir de Sant Cugat del Vallès*, que conté, entre d'altres documents, butlles papals suposadament des de l'any 1002: al final de cada document, un notari l'autentica dient que ha estat copiat literalment del cartoral del monestir, autenticacions la més antiga de les quals és la del notari de Barcelona Jaume Sastre de l'any 1534 (José RIUS, *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, Barcelona 1945, pp. XX-XXI).

2.2.2. ELS CARTORALS I EL SEU VALOR FORMAL

Esmentarem el cas dels cartorals, que són compilacions de documents d'aplicació del dret que, per la seva importància i matèria, s'aproximen a les disposicions normatives generals. Pertanyen, sobretot els més antics, als orígens de la baixa edat mitjana, i, en general, a un període d'immaduresa i indefinició de les institucions jurídiques; així, els més antics diuen que són redactats per escriptors o notaris, quan aquests mots no tenien encara la seva significació definitiva ni la professió notarial no s'havia conformat amb les característiques que des del s. xiv li seran pròpies.⁸⁷ Hi ha cartorals que duen autenticació notarial, document per document,⁸⁸ o només encapçalament i clausura, o tan sols clausura; i n'hi ha que no duen cap mena d'autenticació notarial.⁸⁹ Tant si duen autenticació com si no, el cas és que, durant molts segles, els documents continguts en aquests cartorals han estat tinguts per autèntics talment com si portessin l'esmentada autenticació,⁹⁰ i els notaris n'han expedit testimonis talment com si els traguessin d'un llibre notarial. No va ésser fins al s. xviii que, coincidint amb l'exacerbació del regalisme (la majoria dels cartorals contenien els privilegis d'institucions eclesiàstiques, i els pertanyien) i el desenvolupament de la crítica històrica, hom va començar a discutir-ne, amb finalitats eminentment patrimonials, el contingut.⁹¹

2.2.3. EXPEDICIÓ DE CÒPIES AUTÈNTIQUES I ELABORACIÓ DE COMPILACIONS DE NORMES VIGENTS JA PROMULGADES I PUBLICADES

En molts camps, els notaris catalans jugaren un paper molt més destacat a la baixa edat mitjana que no pas a l'edat moderna. Un n'és la redacció de còpies autèntiques i elaboració de compilacions —faig servir aquest mot en el seu sentit més genèric i comprensiu—, també

87. Vegeu, p. ex., TRENCHS, *Los escribanos...*, pp. 8 i 16 i, en general, els treballs d'aquest autor citats a les notes 1 i 9 de la Introducció; i FIGA, *Los formularios...*, p. 327, on esmenta el reflex en els cartorals de les noves orientacions jurídiques arribades d'Itàlia.

88. És el cas, p. ex., del cartoral de Santa Maria de Roca Rossa (PONS I GURI, *El cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*, Fundació Noguera, Barcelona 1984, pp. 8-9), o del *Llibre de Privilegis de la Vila d'Ulldecona* (BAYERRI, *op. cit.*).

89. M'ha explicat aquell autor —Pons— que hi ha cartorals que duen autenticació notarial document per document, com el de Santa Maria de Roca Rossa; n'hi ha que duen encapçalament i clausura, d'altres, només clausura, i n'hi ha que no duen cap mena d'autenticació notarial, com el de Carlemany, de Girona, o el de Santa Maria de Besalú.

90. Pertanyien la majoria a institucions eclesiàstiques; eren vells —de «vetustissimum» són sovint qualificats, vegeu Rius, *op. cit.* a la nota següent, p. XXI i ss.—, grossos, enquadernats luxosament... Feien, doncs, respecte.

91. José Rius, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*, CSIC, Instituto de Estudios Medievales, Barcelona 1945, vol. I, pp. XX-XXIX.

autenticades, de disposicions vigents,⁹² activitat relacionada amb la defensa dels drets municipals i dels drets territorials o generals dels regnes, amenaçats, els primers pels segons, i tots dos pel dret dels reis.

Prescindint ara de la possible participació de notaris en l'elaboració de cartorals a la que ja ens acabem de referir, a la baixa edat mitjana trobem els notaris actuant de manera important en les tasques compiladores de drets, privilegis, costums..., tant municipals com generals. Els notaris Pere Tamarit i Pere Gil redactaren, l'any 1272, per encàrrec de la ciutat de Tortosa, els Costums de Tortosa.⁹³ El notari Ramon Ferrer féu, a mitjan s. xiv, per encàrrec de la ciutat de Barcelona, una compilació —la primera?— del dret general de Catalunya.⁹⁴ Mateu Adrià, a la mateixa època, inicià la traducció i adaptació de les *Leges Palatinae* del regne de Mallorca. Les compilacions de drets, privilegis i costums de diferents municipis eren elaborades i redactades per notaris locals que treballaven habitualment per al comú,⁹⁵ com veurem detalladament més endavant. L'arxiver i notari Diego Garcia, per disposició de la cort de 1413, col·laborà estretament en la preparació i redacció de la compilació del dret general de Catalunya ordenada per la mateixa Cort⁹⁶ i acabada el 1422, i diversos notaris n'expediren còpies autèntiques per encàrrec de diferents

92. La versió més antiga de la carta de franquesa de Bagà que conservem és en una protesta notarial dels cònsols bagadencs del 1378, pergami del fons notarial de Bagà avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; encara als segles xvi i següents registrem nous trasllats notarians del seu text amb ocasió de conflictes o informacions governatives (Font i Rius, *Carta de franquesa...*, p. 74).

93. Els notaris esmentats redactaren fins i tot un pròleg justificatiu del text dels Costums (Jesús MASSIP, *Els Costums de Tortosa*, a *Documents jurídics...*, pp. 144-145). Vegeu també J. MASSIP FONOLLOSA (pr.), *Consuetudines Dertosae*, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», Sección de Estudios Jurídicos, Diputación Provincial de Tarragona, 1972.

94. En aquesta compilació «s'hi reunien els usatges de Barcelona, seguits de les constitucions de corts [...], estatuts de pau i treva, costums de Catalunya (Pere Albert) i altres textos jurídics catalans» (J. M. Font i Rius, *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona 1988, p. XXVIII n. 78). El professor Mor l'ha considerada una compilació oficial (C. G. Mor, *En torno a la formación del texto de los «Usatici Barchinonae»*, a «Anuario de Historia del Derecho Español» (Madrid) XXVII-XXVIII (1957-1958), p. 431).

95. Moltes d'aquestes compilacions, intitolades o anomenades «llibre de privilegis», han estat conegudes amb el nom de «llibre verd», «llibre vermell»... pel color de les luxoses tapes amb què són enquadernats, tapes proporcionades a la importància jurídica i política que tenien per a la institució municipal. Brocà, a la seva *Historia del Derecho Catalán...*, dedica un llarg apartat a descriure les «col·leccions de costums i privilegis locals» (pp. 283-340).

Actualment, la Fundació Noguera i alguns municipis n'han publicats alguns, i en tenen d'altres en curs de publicació, alguns dels quals citem a les notes següents.

96. La cort, en una constitució, ordenava l'elecció pel rei, «ab assentiment de la cort general, [de] tres bonas e idoneas personas, e un apte notari, las quals comproven bé los usatges, [...] e las constitutions generales de Cathalunya, e [...]» (Brocà, *Historia...*, p. 376).

institucions polítiques de Catalunya.⁹⁷ Notaris mallorquins i valencians duen a terme les úniques compilacions —merament privades la majoria— del dret general dels regnes respectius als segles xvi i xvii.⁹⁸ Antoni Sanmartí, escrivà de l'ajuntament de Lleida, elabora i imprimeix, molt a començaments del segle xix, una compilació de les disposicions reials fonamentals del règim de Nova Planta de Catalunya, molt clara i completa, que resulta molt útil, sobretot a les institucions municipals a les quals va adreçada.⁹⁹

L'arxiver i notari Pere Miquel Carbonell anotà profusament els marges del manuscrit llatí arquetípic d'aquesta compilació, afegint-hi força disposicions; i potser també són seves les notes marginals (correccions, aclariments, comentaris, afegitons, disposicions...) de l'exemplar arquetípic de la versió catalana (FONT, *Constitucions...*, pp. XLIV i n. 11 i LIV).

97. És, naturalment, de la primera compilació oficial catalana de la que en coneixem més còpies notariales, essent com va ésser l'única anterior a la impremta: el notari Gil Cases en redacta una còpia el 1421; l'arxiver i notari Diego Garcia en redacta una altra, «racione scribendi et comprobandi [...] in romancio» el 1434 per als cònsols de Perpinyà; i aquell mateix any també en redacta una altra el notari Bernat Pi (FONT, *Constitucions...*, pp. XXXVI-XXXVII n. 116). Després, amb la impremta, tot això ja no faria tanta falta, o no en faria gens.

98. A Mallorca, foren redactades per notaris i en prengueren el nom, les compilacions següents: el *Llibre d'En Pere de Sant Pere*, (segles xiv i xv); el *Llibre d'En Rosselló Vell* (s. xv); el *Llibre de N'Abelló* (1515), de Joan Abelló; les *Ordinacions i sumari dels privilegis, consuetuts i bons usos del regne de Mallorca*, impreses el 1663, d'Antoni Moll (José M. QUADRADO, *Privilegios y franquicias del Reino de Mallorca*, Palma 1894). Aquestes compilacions, totes sense sanció oficial si bé d'ús força estès i d'autoritat reconeguda de fet, contenen disposicions de naturalesa ben variada: privilegis, transaccions, convenis, concòrdies, capítols de cort, ordinacions, estatuts i estils de cúria, declaracions, sentències, edictes, usatges de Barcelona...

Una compilació de privilegis menorquins és deguda a Bartomeu Deyà, notari i cirurgia del s. xviii (DBA).

A València, la 1a edició dels Furs en col·lecció general fou feta sobre una còpia del notari Gabriel Lluís d'Arinyó, impresa l'any 1482 (A. COLÓN, A. GARCIA, *Furs de València*, Barcino, Barcelona 1980, vol. I, p. 71), aquest notari en finançà, si més no, la magnífica estampació (RUBIÓ i BALAGUER, *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, pp. 132-133; vegeu *infra* § 5.2.4). Conté els Furs de Jaume I i els posteriors fins a la cort de 1436.

L'editor atribueix a un altre notari, Lluís Alanyà, l'elaboració d'una altra compilació impresa suposadament l'any 1515 i intitulada *Aureum opus regalium privilegiorum civitate et regni Valentiae*.

La 2a edició dels Furs en col·lecció general, aquesta vegada amb sanció oficial, va fer-se sobre una còpia del notari Francesc Joan Pastor, el 1548, i es va intitular *Fori Regni Valentiae*. Conté des dels Furs de Jaume I fins als de la cort de 1542 (COLÓN, GARCIA, *op. cit.*, pp. 72 i ss.).

Sobre aquestes compilacions, vegeu també LALINDE, *Iniciación...*, §§ 332 i 334; CLAVERO, *Temas de Historia del Derecho: Derecho de los Reinos*, Sevilla 1980, pp. 165-167.

99. ANTONIO SANMARTÍ, *Colección de Ordenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña...*, Lleida, s.a.

No ens consta que Sanmartí fos notari públic, tot i que ho considerem probable. Sí que tenim constància, emperò, d'un tal Joaquim Sanmartí i Creu, que exercí de notari a Flix els anys 1767-1768 i a Poboleda els anys 1769-1780; i d'un altre Joaquim Sanmartí, notari de Lleida els anys 1821-1840 (LLUISA CASES i LOSCOS, *Catàleg dels protocols notariales de Lleida*, Fundació Noguera, Barcelona 1983), que podrien ésser, respectivament, el pare i el fill del notari compilador: circumstàncies que, naturalment, cal comprovar.

No ens consta, en canvi, cap intervenció similar de notaris, ni en la compilació de 1585-1589 ni en la de 1702-1704, més enllà de la seva intervenció preceptiva i indispensable en el desenvolupament de la cort general: aquestes dues darreres compilacions, a diferència de la de 1422, en tenir ja cada una el precedent de l'anterior, que a més havien estat impresa, ja no caldria autenticar ni els textos legals que hi eren inclosos ni els exemplars impresos pel fet d'ésser —a diferència dels manuscrits— tots ben iguals. Tanmateix, tenint en compte que aquestes dues últimes compilacions no han estat prou estudiades, és possible que algun dia tinguem dades noves sobre la intervenció de notaris en la seva elaboració. Però no hi confiéssim pas gaire. A l'edat moderna, el paper dels notaris en el camp de la formulació del dret és molt menys important i directe del que ho era a la baixa edat mitjana, talment com és molt menys important la seva intervenció en l'alta política i en la literatura. L'expansió de la impremta hi deu jugar el seu paper: els textos impresos tenen una força enorme,¹⁰⁰ són una altra cosa, i el món de la impremta és totalment aliè —i gairebé antitètic i rival—¹⁰¹ a l'art de la notaria, a la funció dels notaris.

100. Els documents impresos gairebé tenen tanta força —de fet, encara que no de dret— com els documents notariais, sobretot psicològicament (el que alguns han anomenat «la màgia del paper imprès»). És per això que, conscientment o inconscient, els notaris considerarien la impremta com a un rival, com a un competidor indesitjat i indesitjable.

La força o prestigi, el valor d'«autenticitat» donat de fet als textos impresos vindria reforçat per la doble o triple o fins i tot quadruple censura a què eren sotmesos, la qual cosa els conferia davant de tothom un caràcter de quasi oficialitat, de veritat recolzada en l'autoritat reial i eclesiàstica. Això és, si més no, el que s'esdevé en els països europeus de règim polític més autoritari amb les gasetes o publicacions periòdiques de notícies, antecedents directes dels butlletins oficials actuals (SOLÉ I COT, *La comunicació de les ordres pels corregidors als pobles del Principat de Catalunya sota el règim de la Nova Planta*, «Anuario de Historia del Derecho Español» LV, Madrid 1985, pp. 783-791).

101. Tot i que els documents notariais reproduïen en gran part fórmules fixades, foren relativament pocs els formularis que s'imprimiren, i els notaris no se serviren de la impremta per a l'extensió de les escriptures fins a la segona meitat del segle xx, tot i que en un principi semblava que acceptarien de bon grat el nou mitjà (vegeu *infra* 5.2.3) (l'exemplar imprès més antic que coneixem de la versió catalana de la sentència arbitral de Ferran II sobre els remences, conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona, duu manuscrita l'autenticació de l'arxiver Pere Miquel Carbonell —Alberto TORRA, *Una edición incunable mal conocida de la sentencia arbitral de Guadalupe*, «Cuadernos para Investigación de la Literatura Hispánica», Fundación Universitaria Española, Seminario «Menéndez Pelayo» núm. 18, Madrid 1993, pp. 301-303—, però és un cas excepcional, tant per la importància de la sentència, com perquè pertany a l'activitat de la més alta institució de govern; en tot cas, és un procediment anàleg al de les compilacions, fins al s. xvi, que he explicat més amunt); però se'n desvincularen ben aviat, no sabem com ni perquè.

Sembla com si impremta i notaris estiguessin renyits, com si els notaris, originàriament escriptors, haguessin adoptat envers la impremta l'actitud d'hostilitat i recel davant una novetat pròpia d'aquell que té por de quedar-se sense feina o de perdre els seus privilegis socials i econòmics, actitud que, per exemple, van adoptar personalitats vinculades amb

Catalunya, i sobretot Barcelona, ha esdevingut una «província», i, de moment, no pas de les més importants. El país viu una decadència política i cultural profunda, s'ha de resituar dins el nou ordre, la crisi econòmica és greu, si bé tot plegat no és ben bé tal com ens ho han plantejat molts historiadors des de mitjans del nostre segle, ni va tenir la gravetat elegíaca amb què ho han vestit uns i altres. Sigui com sigui, les aportacions dels notaris catalans a la societat reflecteixen les crisis d'aquesta societat, i també els notaris catalans s'hauran de resituar en el nou ordre, cosa que faran durant el segle XVIII empesos per les noves circumstàncies.

2.2.3.1. *Elaboració de compilacions de privilegis i altres drets municipals*

La gran quantitat de compilacions de drets municipals —privilegis, ordinacions, costums...— així com la seva vitalitat a Catalunya —com en general a tota l'àrea mediterrània— i la seva importància per als municipis, en general d'àmbit molt més extens que l'estrictament urbà al que avui estem acostumats, ens ha aconsellat d'obrir aquest apartat per no fer les notes massa feixugues. Aquests llibres que contenien els «títols», ço és, els fonaments jurídics dels seus drets, privilegis i llibertats, tenien tanta importància que eren copiats amb gran cura, enquadernats amb gran luxe, i guardats amb grans precaucions, per la qual cosa molts eren i són encara designats amb el nom del color de les seves luxoses tapes.¹⁰² Eren, doncs, l'equivalent dels cartorals de les institucions reials i eclesiàstiques, però no tingueren tant de valor ni força per la feblesa de les institucions municipals; la seva redacció és, en general, més tardana que la dels cartorals esmentats.

---

la indústria de la còpia manuscrita als segles XV i XVI (dels quals el monjo, humanista i historiador alemany Johannes Trithem —latinitzat Trithemius— en va ésser el cas més cèlebre).

Aquesta actitud d'hostilitat i recel dels notaris envers la impremta —d'ésser certa i general, com sembla ésser— potser ajudaria a explicar l'escassetat de llibres que Moreu-Rey observa en els notaris de Barcelona al s. XVIII (Enric MOREU-REY, *Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII. La quantitat d'obres a les biblioteques particulars*, EHDAP VIII (1980), pp. 275-303).

Tot això són hipòtesis per estudiar. Però que els notaris van viure i treballar d'esquena a la impremta durant tota l'Edat Moderna, i fins al mateix segle XX, ens sembla un fet incontestable. Només hem de tenir en compte que, a mesura que avança l'edat moderna, la impremta es fa servir cada vegada més per a tota classe de menesters socials, i especialment per a les disposicions de govern, de manera que podríem dir que, cap a la segona meitat del segle XVIII, quan hi ha el gran desenvolupament econòmic i polític, hom se serveix amb tanta habitualitat de la impremta que en certa manera equival al que després serà la màquina d'escriure. Però els notaris en queden completament al marge.

102. GEC, llibre § 2.2 per Antoni M. Aragó.

Naturalment que on més llibres d'aquests hi havia era a Barcelona, gairebé tan important tota sola com la resta de ciutats i viles del Principat juntes. Duran i Sanpere defineix els llibres dels privilegis de Barcelona —definició extensible als de les altres ciutats— com a cartularis on eren copiats els privilegis obtinguts, així com d'altres disposicions, i les còpies hi prenen condició d'autenticitat.¹⁰³ Hom data el 1345 el Llibre Verd de la Ciutat de Barcelona, redactat, per encàrrec de la ciutat, per l'escrivà del consell municipal i notari Ramon Ferrer, que copià 115 privilegis de la ciutat o dels seus ciutadans i que, a més, havia de contenir, segons l'encàrrec del consell, els Usatges, paus i treves, constitucions de cort i altres documents relatius a la Ciutat. El notari era encarregat de fer el trasllat i la compulsa dels documents, així com d'ordenar-los per regnats i matèries. Amb el temps, calgué anar copiant privilegis i disposicions noves, i es confegiren d'altres llibres.¹⁰⁴ Davant la dificultat de consultar tot aquest material, foren elaborades les anomenades *rúbriques* o índexs dels documents per tal de trobar-los més fàcilment.

La primera rúbrica general fou feta pel mateix Ramon Ferrer. Foren continuades pels escrivans de la ciutat Francesc Martí i Bernat Soler, —que no sabem si eren notaris—, el text dels quals s'ha perdut però que en tenim notícies per Villanueva.¹⁰⁵ Tot i els esforços del Consell per tenir al dia les rúbriques, no en tornem a trobar fins a les del notari Esteve Gilabert Bruniquer, escrivà i síndic de la ciutat. Va redactar, també per encàrrec de la Ciutat, la *Rubrica regionum privilegiorum* (1610) —per la importància que a l'època tenia el ceremonial (amb les precedències, preeminències, etc.) i els precedents—, va continuar la *Rubrica d'Ordinacions* de Bernat Soler, i va escriure el *Cerimonial dels magnífics consellers i regiment de la ciutat* (1614), conegut per sempre més amb el nom de *Rúbriques de Bruniquer*; en aquesta darrera obra hi ha recollides i extractades les deliberacions del Consell de Cent, privilegis, pragmàtiques, i actes de tota mena relacionats amb la Ciutat; fou continuada pels notaris Joan Guiu i Geroni Brotons fins a finals del s. xvii; fou impresa per l'Ajuntament de Barcelona en 5 volums, que aparegueren de 1912 a 1916.¹⁰⁶

103. A. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Curial, Barcelona 1973, pp. 127-160.

104. L'any 1608, quatre notaris de Barcelona volen examinar els tres llibres verds i els quatre de vermells de privilegis de la Ciutat de Barcelona (Mas, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol. IV, p. 224, n. CCCLXVIII, citat per Rius, *Cartulario...*, pp. XXI-XXII; sense citar textualment).

105. *Ibid.*

106. *Ibid.* Vegeu-ne el resum del mateix Duran a GEC, s.v. *Cerimonial dels magnífics consellers*, com també el pròleg escrit per Francesc Carreras i Candi (*Rúbriques de*

Les altres ciutats i viles catalanes no tenien la complexitat social i institucional de Barcelona, per la qual cosa l'elaboració i redacció d'aquestes compilacions ha estat molt més senzilla, si bé la finalitat que les ha promogudes ha estat idèntica, i els mitjans d'elaboració i el procediment acumulatiu, anàlegs. Notaris han estat els que han redactat el *Llibre dels Privilegis de la Vila d'Ulldecona*,¹⁰⁷ el *Llibre Vermell de l'Arboç*,¹⁰⁸ el *Llibre de Privilegis d'Igualada*,¹⁰⁹ la *Recolleta de tots los privilegis e ordinacions de la vila de Perpinyà*,¹¹⁰ el *Llibre de Privilegis de Cervera*,¹¹¹ el *Llibre Verd de Vilafranca* [del Penedès],¹¹² els de Tàrraga, Manresa, Balaguer, etc.¹¹³

2.3. Participació en l'elaboració de lleis de l'època contemporània

A l'època contemporània, la intervenció dels notaris en la formulació del dret, principalment en l'elaboració de les lleis, s'ha realitzat de manera exclusivament personal o bé col·lectivament a través de l'organització col·legial.

2.3.1. PARTICIPACIÓ PERSONAL

La participació personal dels notaris catalans en l'elaboració de les lleis ha estat notable en alguns casos, però no ha estat freqüent. Catalunya ocupa una posició perifèrica en l'Estat espanyol —i no

---

Bruniquer. *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona 1912-1916, vol. 1r, pp. 5-16).

És de naturalesa anàloga el *Llibre antic de constitucions i privilegis*, afegit a la *Crònica del Racional*, probablement escrit per un notari o escrivà al servei de la Ciutat —potser, entre d'altres, Pere Terré—, que es guardava a l'escribania del racional, al qual fa referències Bruniquer a les *Rúbriques* (*Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona (1334-1417)*), «Recull de Documents i Estudis», Ajuntament de Barcelona, Publicacions Històriques, vol. I, fascicle II, novembre 1921, pp. 15-192; *vid.* també GEC, *Racional*, *Crònica del*).

107. BAYERRI, *Llibre de Privilegis*...

108. Rafael CONDE I DELGADO DE MOLINA (pr.), *El "Llibre Vermell" de l'Arboç*, transcripció i índex de B. Canellas i R. Conde, Diputació de Tarragona, 1991.

109. J. CRUZ I RODRÍGUEZ, *Els privilegis de la vila d'Igualada*, Ajuntament d'Igualada, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

110. J. MASSOT-REYNIER (intr.), *Les costumes de Perpignan*, Société Archeologique de Montpellier, Montpellier 1948.

111. TURULL, LLOBET, GARRABOU, HERNANDO, (pr. i ed.), *Llibre de Privilegis de Cervera*, Fundació Noguera, Barcelona 1991.

112. VALLÈS, VIDAL, COLL, BOSCH (pr. i ed.), *El Llibre Verd de Vilafranca*, Fundació Noguera, Barcelona 1992.

113. En preparació de publicació per la Fundació Noguera, la qual patrocina l'estudi i publicació d'aquests llibres precisament per la decisiva intervenció que hi van tenir els notaris.

únicament en el sentit geogràfic, que avui dia és el menys important—; i això s'acusa amb una escassa influència en els centres de decisió de l'Estat, amb independència de les posicions ideològiques de cadascú. No cal dir que la influència més gran ha estat en la nova legislació civil d'àmbit estrictament català, de la qual parlarem en un apartat posterior.

La influència a títol personal en la legislació es pot produir per haver destacat doctrinalment en alguna especialitat, o per estar integrat en un determinat cercle polític o jurídic. Algunes vegades aquesta influència és pública i notòria, i fins i tot consta en les exposicions de motius de les lleis corresponents. Una de les intervencions més directes de notaris catalans en la legislació espanyola contemporània ha estat en la llei hipotecària de 30-12-1944: elaborada quan el notari Porcioles era director general dels Registres i del Notariat, aquest va presidir la comissió redactora de l'avantprojecte, de la qual formaren part, entre d'altres, els notaris Traval i Noguera, i el mateix Porcioles en va redactar l'exposició de motius;¹¹⁴ aqueixa llei de 1944 donà lloc a la llei de 8-2-1946 («text refós»), preparada per una comissió en la qual continuava el notari Noguera però no pas Porcioles, que ja no era director general.¹¹⁵ Tanmateix, encara que no en va ser mai membre, la influència màxima en ambdues lleis la va exercir el notari Roca i Sastre a través de les seves obres doctrinals sobre dret hipotecari.¹¹⁶

Una altra llei inspirada directament pels notaris Porcioles, Noguera, i Roca i Sastre, va ésser la d'inscripció, divisió i redempció de censos a Catalunya, de 31-12-1945.¹¹⁷

La Generalitat, tant sota la II República com després de la darrera restauració borbònica, ha creat una Comissió Jurídica Assessora—amb funcions tècniques semblants a la Comisión General de Códigos espanyola—, especialment activa i influent a l'època republicana, en què s'aprovaren innovadores lleis en matèria civil, i de la qual formaren part els notaris Roca Sastre i Faus Esteve.

Però la majoria de les vegades, la intervenció dels notaris en la legislació, sigui pel seu abast limitat, sigui per voluntat del notari o

114. Josep PLA, *Homenots. Segona sèrie*, p. 490. Recorrem al testimoni de Pla davant la dificultat de conèixer l'autoria de les exposicions de motius de les lleis.

115. Angel SANZ FERNÁNDEZ, *Instituciones de Derecho Hipotecario*, Madrid 1947, tom I, p. 112, n. 15 i p. 121, n. 21.

116. Vegeu *supra* nota 45.

117. Aquesta llei va ésser prorrogada per la de 18-12-1950 i pels decrets de 6-10-1954 i 26-11-1957, i fou recollida a l'art. 296 de la «Compilació», sempre sota la inspiració directa del notari Porcioles.

del legislador, no es fa pública, i aleshores només es pot conèixer a través de les confidències del notari que ha influït o del legislador que n'ha rebut la influència. El notari Raimon Noguera, home tan aviat agradable conversador com discret —qualitat essencial en un notari—¹¹⁸ havia inspirat o influït diverses disposicions legislatives, però em sembla que cap disposició no fa explícita aquesta influència. Recordo haver-li sentit explicar la seva intervenció en la reorganització i distribució de notaries durant la guerra civil, en el decret —també del temps de guerra— de la Generalitat que autoritzava a fer determinades funcions notariales als oficials jurats, en la llei general espanyola de 22-7-1967 que autoritzava funcions semblants,¹¹⁹ potser en la llei hipotecària...

2.3.2. INFLUÈNCIA OFICIAL A TRAVÉS DELS COL·LEGIS I D'ALTRES ORGANISMES

L'organització política de les societats de l'Europa occidental contemporània no sol reconèixer una participació directa en la legislació i el govern de les organitzacions professionals, a diferència de l'Antic Règim. Però, indirectament i de fet, sempre i arreu hi ha poca o molta influència dels diferents cossos socials en les institucions polítiques, referent a la qual, a Espanya, en el cas dels notaris, com en els d'altres sectors socials, són primats, per raons geogràfiques, personals i de mentalitat, els residents a Madrid.¹²⁰

A més dels diferents col·legis territorials, un cert pes polític té el Consell General del Notariat o Junta de Degans dels Col·legis Notariales d'Espanya. A part, la Direcció General dels Registres i del

118. *Discret* era, al costat de *mossèn*, un tractament que rebien els notaris a Catalunya. També el rebien els procuradors, cirurgians, apotecaris, i altres membres de l'estament dels artistes (GEC, *discret*, *mossèn*; NOGUERA, MADURELL, *Privilegios...*, p. 83). No hi podia pas haver d'altre tractament més adient a la professió notarial! Probablement tenia un origen italià, com altres tractaments.

119. En aquest cas, la influència del notari Noguera va tenir lloc per mitjà d'Antonio Polo, catedràtic de dret mercantil de la Universitat de Barcelona, aleshores membre de la Comisión General de Codificación, la qual havia de cercar una solució a la impossibilitat material dels notaris d'efectuar els protestos que les transformacions econòmiques dels anys 60 havien multiplicat brutalment. El notari Noguera reforçava la conveniència de la mesura amb els precedents del decret català durant la guerra i de la pràctica notarial medieval.

120. Per exemple: després de la primera llei notarial contemporània (1862), tres notaris de Madrid foren nomenats membres de la Comissió Consultiva del nou reglament notarial, i no ens consta que n'hi hagués cap de Barcelona o Catalunya (Manuel ANDRINO, *Un defensor de la articulación unitaria del Notariado español*. Pablo Cardellac («Gazeta de los Notarios» 30 (nov. 1991), p. 2). És evident que aquesta posició privilegiada dels notaris de Madrid —anàloga a d'altres professions i àmbits econòmics i socials— ho ha estat i ho és igualment respecte dels de totes les nacionalitats i regions espanyoles, però, per la naturalesa jurídica i cultural de cadascuna, no a totes afecta en la mateixa mesura.

Notariat, organisme d'una gran transcendència jurídica, ha estat sovint exercida per notaris, i, molt rarament, ho ha estat el Ministeri de Justícia del qual depèn. Com hem dit més amunt, des que aquests organismes existeixen, només ens consta el cas d'un notari català, Porcioles, que n'hagi ocupat un, la direcció general.

2.4. Intervenció en la implantació i evolució de sistemes jurídics

2.4.1. EL DRET COMÚ MEDIEVAL

Els historiadors del dret afirmen que l'aplicació pràctica va ésser la via de difusió primària, més important i decisiva, del dret comú.¹²¹ En aquesta aplicació pràctica hi destaquen el paper dels jutges, assessors judicials, savis en dret al servei de les institucions polítiques i de les classes socials dominants, dels advocats en general, però no acostumen a parlar mai dels notaris,¹²² tot i que van ésser justament aquests els que van imposar l'aplicació real del dret comú a tots els racons de la societat mitjançant l'ús de formularis copiats i adaptats dels grans formularis italians medievals que esmentem en el seu lloc.¹²³ I això ho van fer d'una manera silenciosa, sense sobresalts, que no apareix als grans textos normatius, els quals són l'aspecte més conegut i de vegades l'únic conegut de molts historiadors del dret. I no es van limitar a copiar i aplicar els esmentats formularis, sinó que els van adaptar a les necessitats de la gent, de manera que, com molt bé ha destacat el notari Figa en un treball que mereixeria haver tingut més difusió,¹²⁴ per mitjà de les clàusules d'estil —fonamentalment el *pactum*

121. «La manifestación más prematura y eficiente en todo tiempo, de esta recepción del derecho común, fue la proyectada en el plano de la aplicación efectiva del derecho, así en la práctica notarial como en la vía judicial» ([FONT I RIUS], *Apuntes de Historia del Derecho Español tomados de las explicaciones de Cátedra*, Barcelona 1969, § 200 p. 154).

A mi no em deixa de sorprendre la rapidesa —relativa— de la difusió del dret comú des del mateix segle XII, i el paper decisiu que hi jugaren uns notaris que no tenien cap estudi jurídic. L'evidència, emperò, ens aclapara; només podem dir-hi que, insuficiència de juristes fins a mitjans del s. XIII, sí, però que insuficiència de notaris, sembla que no.

122. Un dels pocs historiadors del dret que reconeix i esmenta el paper dels notaris en la difusió del dret comú és PÉREZ MARTÍN, que diu que «La difusión de esta nueva cultura jurídica [del derecho común] se llevó a cabo fundamentalmente por la enseñanza y por la práctica judicial y notarial» (*El estudio de la Recepción del Derecho común en España* a «I Seminario de Historia del Derecho y Derecho Privado», Bellaterra 1985, pp. 245-246).

123. Josepa Cortès ha dit que «els notaris han estat els protagonistes de la recuperació del dret romà, d'acord amb les més àmplies i complexes urgències dels temps contemporanis» (*Formularium diversorum instrumentorum. Un formulari notarial valencià del s. XV*, Sueca 1986, p. IX).

124. Lluís FIGA I FAURA, *Estatut personal i patrimonial dels cònjuges*, «Llibre del II Congrés Jurídic Català», Barcelona 1972, pp. 339-349.

de non petendo, la *renuntiatio*, i el jurament confirmatori— els notaris van filtrar i adaptar el dret comú aplicat a Catalunya i a d'altres països d'Europa.

L'adopció del dret comú pels notaris va ésser rapidíssima, de manera que no es van endarrerir gens respecte de les altres professions jurídiques, i fins i tot en certa manera s'hi van avançar, ja que, mentre que a mitjans del s. XIII sembla que encara el nombre i la preparació dels juristes que la societat catalana demandava era notòriament insuficient i deficient (a això atribueixen raonablement alguns autors les prohibicions reials d'invocació i aplicació del dret comú, tan freqüents a Europa durant la primera meitat del s. XIII, entre les quals hi ha les prohibicions de Jaume I d'invocar el dret comú en els plets, dictades els anys 1243 i 1251),¹²⁵ la documentació notarial més antiga conservada, en pobles diversos de Catalunya, una mica anterior a l'esmentada prohibició, ens mostra una recepció àmplia i profunda del dret nou. No podia ésser altrament perquè notaris i notaries, dotats de la fe pública i amb unes tècniques documentals determinades, neixen amb el dret comú i no haguessin existit sense el dret comú. Encara més: el dret comú ja treu el nas pels documents d'aplicació del dret redactats per escriptors o escrivans o levites o... que encara no s'intitulen notaris ni fan constar cap mena de fe pública notarial, al segle XII. El pas d'aquells *scriptors*, escrivans, levites... als notaris, encara no el coneixem prou bé i potser no el coneixerem mai del tot perquè no hi ha prou documentació (ens trobem encara a l'època anterior al paper en què l'afany de fer-ho constar tot per escrit no era tan accentuat), però també perquè els canvis van anar molt de pressa, atropelladament, sense lapsus de transició estables que permetessin deixar-ne constància.

2.4.2. CONFORMACIÓ DEL DRET CATALÀ A TRAVÉS DE LA PRÀCTICA NOTARIAL

Els notaris, a través dels segles, no solament han filtrat i seleccionat el dret comú que s'ha aplicat a Catalunya per la via dels contractes que ells han autoritzat, sinó que, mitjançant la repetició i l'evolució de les clàusules d'estil i de la forma que han donat a la redacció de les escriptures, han configurat les institucions jurídiques d'una manera determinada. Aquesta intervenció dels notaris en la conformació del dret i les institucions de Catalunya ha estat destacada pels notaris Figa¹²⁶ i Vallet¹²⁷ i pel jurista i historiador Camps

125. PÉREZ MARTÍN, *El estudio...*, pp. 245 i 249-250.

Pons i Guri m'ha dit que comparteix aquesta opinió, però que no la tenim documentada.

126. FIGA, *Estatut personal...*, tot el treball però esp. les pp. 341-349 i 359-370.

127. VALLET DE GORTISOLO, *La influencia de Savigny en la Escuela Jurídica Catalana del siglo XIX*, «Anales de la Real Academia de Legislación y Jurisprudencia» 7 (1979),

i Arboix.¹²⁸ Figa ha dit que el dret privat, és privat, no solament perquè regula relacions privades, sinó perquè és un dret que neix de les mateixes relacions jurídiques privades, que el creen els mateixos particulars amb els seus actes i contractes;¹²⁹ i també ha dit que els notaris creen el costum a través de la repetició de les fórmules, sempre i quan aquesta repetició sigui acceptada pel poble.¹³⁰

Nosaltres recordarem ací, seguint el mateix Figa,¹³¹ que a Catalunya, històricament, i fins al 1714, el sistema jurídic, especialment la legislació, ha funcionat de manera contrària a com ho ha fet a Castella. Mentre que a Castella era el rei el que, *quod principi placuit legis habet vigorem*, dictava les lleis, i després el poble s'hi havia d'adaptar —aquesta manera de procedir ha estat heretada per l'Estat espanyol contemporani—, a Catalunya la llei es limitava a formular, de la millor manera tècnicament possible, el costum que el poble, alguns estaments, o els juristes, havien creat. I recordarem que Catalunya, com les ciutats italianes —d'on ens van venir els notaris, era un autèntic país d'autonomies: de les ciutats, de les corporacions professionals —entre les quals, els col·legis de notaris—, dels barons, i d'altres cossos socials, i que per això no hi hagué una regulació legislativa general minuciosa de la professió.¹³²

2.4.3. ELS NOTARIS I EL SISTEMA JURÍDIC CONTEMPORANI

El mateix paper primari i decisiu que els notaris van tenir en la difusió del dret comú, l'han tingut en la difusió de les grans reformes jurídiques contemporànies del liberalisme i la codificació. Aquest paper s'ha produït encara d'una manera més ràpida i eficaç per raó de la millor organització i funcionament de la professió notarial, i als nous

pp. 69-131(108-109, 125-128) (citat per SCHOLZ, *El notariado catalán y la transformación del campo jurídico en el siglo XIX*, a «Derecho privado y revolución burguesa», Madrid 1990, p. 212.

128. CAMPS Y ARBOIX, *Historia del Derecho Catalán Moderno*, Barcelona 1958, p. 259.

129. FIGA, *Estatut personal...*, pp. 332, 360 i 362.

130. FIGA, *op. cit.*, pp. 360-362.

131. FIGA, *op. cit.*, passim.

132. «El elevado grado de desarrollo de la institución notarial y del sistema documental en Cataluña había dado lugar tempranamente, en el tránsito del siglo XII al XIII, al establecimiento (principalmente en las ciudades) de un estamento notarial muy especializado, y a la fijación de una práctica documental estable y tradicional, de notable nivel técnico. [...] Sin necesidad de una instauración legal, el Notariado y el documento público estaban firmemente reconocidos en Cataluña en los primeros decenios del siglo XIII; no era preciso en Cataluña, como lo fue en Castilla y Aragón [i València], instituir 'legalmente' el *notarius publicus* y el *i. publicum*, porque ya lo estaban de hecho. [...] Todo ello motivó [...] la carencia de una ordenación general [...], dejando que ésta [la institución notarial] se desarrollara en el cauce de los usos tradicionales» BONO, *Historia del Derecho notarial español*, vol. I.1, pp. 292-293.

mitjans tècnics, especialment els que es refereixen a les tècniques documentals. És evident que, sense els notaris, l'aplicació efectiva de les noves lleis hagués trigat molt més i no hagués estat tan completa ni de bon tros. I això malgrat la profunditat i transcendència de les reformes legislatives del segle XIX, i la hipertròfia legislativa, l'intervencionisme estatal i el reglamentisme propis del segle XX.

A l'època contemporània el notari s'ha configurat com el controlador de la legalitat dels negocis jurídics que autoritza, paper que ja tenia a l'Antic Règim però d'una manera molt més difusa i inobservada. Ara, a més de la severa prescripció legal d'aquesta funció, el notari —com ens ha recordat Puig Salellas en aquest congrés— té un vigilant de les seves actuacions, vigilant omnipresent i inflexible al qual la llei imposa aqueixa mateixa obligació: és el registrador de la propietat i el registrador mercantil, mans a les quals s'han de sotmetre la immensa majoria de les escriptures notariales. Aquest doble control de la legalitat —notari i registrador— ha estat decisiu per a la implantació efectiva de les grans reformes legislatives dels segles XIX i XX.

2.4.3.1. *Els notaris i les transformacions del dret civil català durant els segles XIX i XX*

Els notaris juguen també un paper decisiu en les importants transformacions del dret civil català durant els segles XIX i XX. Una és el que el notari Figa en diu, encertadament, la segona recepció del dret comú.¹³³ Iniciada per l'escola certerina del set-cents, la substitució del dret comú supletori del dret català, *more italico*, pel dret comú *more gallico*, es consuma, a nivell teòric i quasi-legislatiu, amb la *Memoria* de Duran i Bas i el predicament que aconseguix. En aquesta transformació profunda i en part inconvenient i regressiva del dret català aplicat, hi juguen també un paper important els notaris que, de 1862 ençà, ja no es formen *morando in arte* sinó a les facultats universitàries de dret, i ja no són tots naturals del país sinó que, cada vegada més, vindran d'altres terres, amb pocs coneixements del dret català vigent i —tret d'honorables excepcions— escassa simpatia envers la seva problemàtica, que apliquen i escripturen segons concepcions jurídiques pròpies del dret castellà o espanyol, poc o molt diferents o fins i tot contràries a les vigents i aplicades secularment a Catalunya. El resultat va ésser la desaparició gradual d'aquelles clàusules d'estil i d'aquelles formes de redacció dels negocis jurídics que havien afaïçonat el dret i les institucions catalanes des del

133. FIGA, *op. cit.*, p. 359; del mateix autor, *Mos italicus y los juristas catalanes*, «Anales de la Academia Matritense del Notariado» XX (Madrid 1974).

segle XIII si més no, i que havien servit per filtrar, moderar i adaptar el dret comú aplicat a Catalunya.

2.4.3.2. *La defensa del dret català amenaçat*

Des de mitjan s. XIX, en què l'Estat va anar estrenyent l'amenaça d'abolició sobre el que quedava del dret català, els notaris, aleshores tots catalans, van ésser un dels estaments jurídics, al costat dels advocats, que van defensar-lo més activament. Aquesta defensa, juntament amb altres preocupacions jurídiques i socials pròpies de cada moment històric, la van dur a terme amb els mitjans i des dels llocs següents:

a) ACADEMIES I ENTITATS (totes amb seu a Barcelona)

— Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, constituïda l'any 1840 sota el patrocini del Col·legi d'Advocats de Barcelona,¹³⁴ de la qual han format part, entre d'altres, els notaris Fèlix M. Falguera, Tell i Lafont —n'ha estat president—,¹³⁵ Frederic Trias de Bes,¹³⁶ Soldevila i Boixader —n'ha estat vice-president—,¹³⁷ Roca i Sastre —n'ha estat president—,¹³⁸ Raimon Noguera, Faus i Esteve...¹³⁹ N'han estat membres els juristes més il·lustres de Catalunya. Té la seu al Col·legi d'Advocats de Barcelona. L'any 1936 va organitzar el I Congrés Jurídic Català.

— Acadèmia de Dret. En formà part el notari Carles M. Soldevila, que la presidí.¹⁴⁰

— Fundació Savigny, fundada el 1869. Desconeixem on han anat a parar les seves actes.¹⁴¹ Hi devia participar algun o altre notari, però no n'hem trobat cap notícia.

134. Notem que aquesta Acadèmia, com la gran majoria de les entitats catalanes que anomenem ací, no duen el qualificatiu de «Reial», en una època en què això era habitual a Espanya.

135. CAMPS Y ARBOIX, a les pàgines 180-190 de la seva *Historia del Derecho Catalán Moderno*, fa un resum, amb el seu estil peculiar més periodístic que no pas historiogràfic, de la vida de l'Acadèmia. Vegeu també GEC.

136. GEC.

137. La participació del notari Carles M. Soldevila i Boixader en l'Acadèmia, de la qual fou president el 1898, és una dada de l'article biogràfic de la GEC, escrit per Pere Gabriel.

138. GEC.

139. GEC.

140. CAMPS, *op. cit.*, p. 268. També, GEC.

D'aquesta Acadèmia, són escassíssimes les referències que n'hem trobat. No sabem ni si és la que a l'EUIEA hi surt com a «Academia de Derecho Administrativo» amb seu a Barcelona.

141. PLA, *Homenots. Segona sèrie*, pp. 409-410.

Vegeu VALLET, *Cotejo en la Escuela Histórica de Savigny*, RJC 1980 núms. 1 i ss., en el qual parla especialment del notari Tell i Lafont.

— Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En foren membres els notaris Joaquim Negre i Cases,¹⁴² Andreu Balaguer i Merino¹⁴³ i Jacint Vilardaga i Cañellas.¹⁴⁴

b) CONGRESSOS

Se celebraren a partir de 1880 una sèrie de congressos polítics, jurídics i filològics, com a reacció contra la política rabiosament unitarista, uniformista i centralista del règim de la Restauració, i podem considerar-los el bressol del moviment catalanista del segle xx. Tots insistiren en la necessitat de conservar el dret català davant les envestides uniformistes espanyoles, d'aconseguir una certa autonomia política i de donar entrada a la llengua catalana en les institucions públiques. La defensa i reivindicació jurídica les trobem estretament unides a la defensa i reivindicació lingüística. Entre aquests congressos, i altres d'àmbit estatal, hi ha els següents:

— I Congreso Notarial Español (Madrid, 1877). Hi assistiren Pau Cardellac i un altre notari en representació dels notaris catalans.¹⁴⁵

— I Congrès Catalanista (Barcelona, 1880). Hi assistí, entre d'altres, el notari Falguera, que en publicà les conclusions a «La Notaría».

— I Congrès de Jurisconsults Catalans (Barcelona, 1881).

— II Congrès Catalanista (Barcelona, 1883).

— Congreso de Jurisconsultos (Madrid, 1886). Se celebrà com a reacció contra el moviment catalanista i les seves reivindicacions jurídiques. Naturalment, les seves conclusions foren exactament les contràries dels congressos catalans.¹⁴⁶ El Col·legi de Notaris de Catalunya hi envià com a delegat el notari Bofarull, aleshores ja notari de Madrid.¹⁴⁷

— I Congrès Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona, 1906). El Col·legi de Notaris de Catalunya en fou «honorari protector»,¹⁴⁸ i els notaris Josep Faus i Condomines i Antoni Pari Tusquets, potser entre d'altres, en foren «congressistes efectius».¹⁴⁹

142. DBA. BROCA, *Historia...*, p. 461, n. 24.

143. GEC.

144. GEC.

145. ANDRINO, *Galería de Notarios. Un defensor de la articulación unitaria del Notariado español*. Pablo Cardellac, «Gaceta de los Notarios», 30 (nov. 1991) i també n. 19 (citada per ANDRINO).

146. *Congreso Jurídico Español*, Madrid 1986.

147. DBA.

148. *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona 1908, p. 29. Amb motiu del II Congrès Internacional de la Llengua Catalana (1986) se'n va fer una reedició anastàtica.

149. *Id.* pp. 42 i 53. Potser Par encara no era notari el 1906, l'any del Congrès. També hi figura inscrit el seu germà Alfons, el filòleg. En la llarga llista de «congressistes efectius»

— I Congrés Jurídic Català (Barcelona, 1936). Un dels organitzadors fou el notari lleidatà Josep M. Farré i Moregó.¹⁵⁰

— Congreso Jurídico Nacional (Saragossa, 1946).¹⁵¹

— II Congrés Jurídic Català (1971). Hi participaren els notaris Roca i Sastre, Faus i Esteve, Figa i Faura, Puig i Salellas, Vallet de Goytisolo, Xavier Rocha, Lluís Roca-Sastre (que en fou president honorari)...¹⁵²

c) REVISTES

— «La Notaría», fundada sota el patrocini del Col·legi de Notaris l'any 1858, i publicada amb continuïtat d'aleshores ençà. Fou naturalment l'òrgan per excel·lència dels notaris catalans, on publicaren nombrosos articles, tant en defensa del dret català i del sistema notarial corresponent, com sobre altres temes jurídics i notariais diversos, Fèlix M. Falguera, fundador i ànima de la revista, Joaquim Roca i Cornet,¹⁵³ Joaquim Negre, G. A. Tell i Lafont, F. Trias de Bes, etc.

— «Revista Jurídica de Cataluña», fundada pel Col·legi d'Advocats de Barcelona l'any 1895. Fins a l'any 1971, en què se n'elaborà un índex, hi hem trobat articles dels notaris Artur Corbella (dos), Faus i Condomines (dos), Faus i Esteve (cinc), Porcioles (un), Puig i Salellas (dos), Roca i Sastre (vuit), Saguer i Olivet (vuit), i Tell i Lafont (deu).

A totes dues revistes hi aparegueren molts treballs, d'extensió i importància variats, en defensa del dret català, però també de molts altres temes jurídics de l'interès de cada moment. Hem de destacar els articles i les campanyes de «La Notaría» (sobretot abans de l'aparició de la «Revista Jurídica de Cataluña»), obra gairebé exclusivament de notaris, i, d'aquests, moltíssims deguts a la ploma del notari Fèlix M. Falguera, ànima de la revista, com molt bé ens descriu el professor Marsal en la seva comunicació en aquest congrés.

Brocà, a la seva *Historia...*, enumera els articles publicats per advocats, notaris i altres juristes catalans en la «Revista Jurídica de Cataluña», «La España Regional», «Estudis Universitaris Catalans», «Revista de los Tribunales», «Revista General de Legislación y Jurisprudencia», i «Revista Jurídica y Económica», així com d'alguns

s'hi deuen trobar d'altres notaris que no hem sabut conèixer com a tals. Pel títol de les ponències i comunicacions, no n'hem trobada cap de relativa al llenguatge notarial ni jurídic en general.

150. GEC.

151. Una llista dels juristes catalans a aquest congrés, i bibliografia, a CAMPS, *Historia...*, pp. 308 i 311.

152. *Llibre del II Congrés Jurídic Català*, Barcelona 1972.

153. Hi va publicar, entre molts altres treballs, diversos articles sobre fórmules notariais, reivindicant les fórmules tradicionals catalanes (Manuel ANDRINO, *Galería de Notarios*. Joaquín Roca i Cornet, «Gazeta de los Notarios», 59 (jul.-ag. 1994), p. 6).

dictàmens i discursos, però no enumera els de «La Notaría».¹⁵⁴ La majoria dels treballs tracten d'aspectes del dret civil català, però també relaciona treballs sobre altres aspectes del dret civil.

d) CONFERÈNCIES

Moltes foren les conferències pronunciades per notaris en defensa del dret català, algunes de reflectides posteriorment en els papers, d'altres que no transcendiren l'oralitat. De totes, només esmentarem els cicles de conferències organitzats pel Col·legi d'Advocats de Barcelona a partir del curs 1933 sobre la posada en marxa i desenvolupament de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en les quals hi participaren un bon nombre de notaris (Faus i Condomines, Tell i Lafont, Saguer i Olivet, Roca i Sastre, Par i Tusquets, Porcioles i Colomer...),¹⁵⁵ i les que organitzà l'any 1960 amb motiu de la promulgació de la «Compilació».¹⁵⁶

e) COMISSIONS

Moltes foren les comissions per a l'organització d'actes i d'estudis diversos. Les més importants, pel seu caràcter oficial i per la incidència en la legislació, foren les que es crearen per a la redacció de l'apèndix del dret català al Codi Civil, de la qual comissió parlarem més endavant, i la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat, creada el 1932, amb la finalitat principal d'elaborar els avantprojectes de llei que havien d'ésser discutits i aprovats pel Parlament de Catalunya;¹⁵⁷ d'aquesta darrera en formà part Roca i Sastre, ja notari aleshores.¹⁵⁸ Aquesta darrera Comissió ha estat restablerta cap al 1978, però no se sap que hagi tingut una intervenció tan important en la legislació com en el període republicà; n'ha estat membre el notari Faus i Esteve.

154. BROCA, *Historia...*, pp. 468-471.

155. CAMPS, *op. cit.*, pp. 189-190. Donaren lloc a les publicacions següents:

— *Conferències sobre l'Estatut de Catalunya*, Barcelona 1933.

— *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*, Barcelona 1934.

— *Discussions sobre temes de dret públic*, Barcelona 1935.

156. *Comentarios a la Compilación de Derecho Civil especial de Cataluña (Ley de 21 de julio de 1960)*, Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona, Barcelona 1961.

157. JOAQUIM DE CAMPS I ARBOIX, *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Barcelona 1976, p. 53; a les pp. 124-125 esmenta la intervenció d'aquesta Comissió en l'elaboració de la llei de contractes de conreu, de la qual fou ponent, dins la comissió, Roca i Sastre. Vegeu també GEC, s.v. *Comissió Jurídica Assessora*.

Tot i l'estreta relació que aquesta comissió tenia, per les seves funcions amb la vida política, fou, tant per la composició com pel desenvolupament de la seva missió, un organisme eminentment tècnic, per la qual cosa podem considerar-la anàloga a la Comissió General de Codificació espanyola.

158. Roca i Sastre va guanyar les oposicions de registrador l'any 1923, les de notari el 1932, i les de magistrat del Tribunal de Cassació el 1935 (EUIEA, suplement 1979-80 p. 155).

La ventúria unificadora i castellanitzadora va fer-se sentir amb força per tots els àmbits jurídics. Un d'aquests àmbits era el mateix sistema notarial, en tots els seus aspectes: tècnic i orgànic. Del vell sistema notarial català, respectat substancialment per Felip V i els seus successors, la llei del 1862 només en va deixar el nom, malgrat l'enèrgica defensa que en van fer els notaris catalans de l'època, sobretot els barcelonins. En aquesta defensa esmentarem, entre d'altres que hi van participar, l'infatigable Falguera, que va combatre diversos aspectes de la nova legislació que alteraven o suprimien la vella pràctica notarial catalana, com per exemple el procediment d'obertura dels testaments closos,¹⁵⁹ i que va qualificar la llei nova de «llosa sepulcral» per a la notaria catalana;¹⁶⁰ Roca i Cornet, comissionat, juntament amb Falguera, pels col·legis de notaris de Catalunya per exposar al govern espanyol els punts de vista dels notaris catalans sobre les bases del projecte de llei del notariat;¹⁶¹ i el vacil·lant Pau Cardellac, que per una banda s'alineava activament amb els partidaris d'un sistema notarial unitari de patró castellà, però per una altra defensava la condició de «matriu» per a la primera escriptura expedida i lliurada als atorgants, la naturalesa tradicional dels manuals notariais catalans davant els registres-protocols castellans, i l'ús de la llengua catalana pels notaris.¹⁶²

2.4.3.3. Projectes i legislació posterior al Codi Civil espanyol

El Codi Civil confirmà, provisionalment, la vigència íntegra —àdhuc de les fonts supletòries— del dret civil català, fins que no se'n redactés un «apèndix» amb aquelles institucions que calgués conservar. Com a conseqüència, es posaren en marxa mecanismes per a l'elaboració d'aquest apèndix. Els juristes catalans eren perfectament conscients que un tal apèndix era la fi del dret català com a conjunt orgànic, autointegratiu, amb un sistema de fonts d'aplicació i d'integració propis. Si aquesta consideració frenava les voluntats i les accions en pro de la seva elaboració, hi havia una altra circumstància, greu, que empenyia en sentit contrari, fent desitjar l'elaboració i aprovació de l'esmentat apèndix; a tots els problemes que afectaven el dret català des de 1714 i que el situaven en clara situació d'inferioritat respecte del dret reial i castellà primer, estatal i espanyol després, que hem esmentat més amunt, s'hi afegia ara un fet nou, un greuge

159. Vegeu la ponència de Joan Marsal en aquest mateix congrés.

160. Manuel ANDRINO, *Galería de Notarios. Un defensor de la articulación unitaria del Notariado español*. Pablo Cardellac, «Gazeta de los Notarios» 30 (nov. 1991), p. 2.

161. Manuel ANDRINO, *Galería de Notarios*. Joaquín Roca i Cornet, «Gazeta de los Notarios» 59 (juliol-agost 1994), p. 6.

162. ANDRINO, *loc. cit. supra*, n. 160.

comparatiu insostenible: el dret civil espanyol es trobava condensat en un text modern, clar, concís, complet, conegut, comentat, aplicat, gairebé únic, mentre que el dret civil català es trobava escampat en multitud de textos antics, anacrònics, obscurs, ampul·losos, mal coneguts, mal aplicats. La vigència pràctica i la comparació seria cada vegada més desfavorable al nostre dret.

Entre aquestes Escil·la i Caribdis es mogueren els juristes catalans després del codi civil espanyol. D'acord amb els decrets de 17 i 24 d'abril de 1899, signats per Duran i Bas, ministre de Gràcia i Justícia, es constituí la comissió que havia d'elaborar el projecte d'apèndix del dret civil català, comissió de la qual formaven part un representant de cada una de les institucions de Catalunya següents: diputacions provincials, col·legis d'advocats de les capitals de província, Universitat de Barcelona, Col·legi de Notaris, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, i Acadèmia de Dret. Fins a l'any 1930, formaren part d'aquesta comissió els notaris Maspons i Labrós, i Tell i Lafont.¹⁶³

Al mateix temps que es constituïa la comissió esmentada, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, de la qual ens consta que en formava part el notari Tell, elaborava dos projectes d'apèndix (els anys 1894 i 1899); i, en l'endemig, l'Acadèmia de Dret, de la qual formava part el notari Soldevila, n'elaborava una altra.¹⁶⁴

Però de la comissió no en va sortir cap projecte d'apèndix fins a l'any 1930, quan la Dictadura, ja en procés de descomposició, volgué fer un «gest» envers Catalunya aprovant ràpidament un apèndix. Al projecte elaborat per la comissió s'hi oposaren (ja s'havien negat a participar en la seva elaboració), entre d'altres, senyaladament, dos notaris, cadascun invocant causes oposades: Saguer i Olivet, i Par i Tusquets. El notari Saguer s'hi oposà per no «desnaturalitzar» el dret català, tot creient «que aquell desordre que l'asfixiava era la condició de la seva vida»; Amadeu Hurtado explica a les seves memòries com aqueixes actituds de «protestataris per excés de devoció [...] és el que havia fet impossible per espai de 40 anys la publicació de l'apèndix. Per a tots ells era una gran desil·lusió veure concretat en un text de 400 articles tot el contingut de les nostres institucions jurídiques [conformades] [...] a través dels segles»¹⁶⁵ i que els bons juristes ja coneixien prou bé. És clar que a favor de la postura dels reticents hi havia l'experiència recent de l'apèndix aragonès, que mutilava greument el dret civil aragonès i abonava, doncs, les posicions conservadores radicals.

163. CAMPS, *op. cit.*, pp. 265-267.

Enric JARDÍ, *La compilació de dret civil de Catalunya*, a *Documents jurídics...*, p. 270.

164. CAMPS, *op. cit.*, pp. 267-268.

165. PLA, *Homenots. Segona sèrie*, pp. 415-416.

El notari Par hi era contrari justament per motius oposats: «creia indispensable una modernització a fons» del nostre dret.¹⁶⁶ Postura aquesta que aviat havia de triomfar i ésser duta a la pràctica pel Parlament de Catalunya els anys immediatament següents.

Però les armes s'imposaren a les urnes, i el dret civil català tornà a l'estat en què estava el 1930. Com a conseqüència del Congreso Jurídico Nacional celebrat a Saragossa l'any 1946, un decret del Ministeri de Justícia de 23 de maig de 1947 disposava la creació, en els territoris amb dret «especial», de sengles comissions de juristes representants dels advocats, notaris, universitat i judicatura, per a la preparació dels avantprojectes de compilació dels drets civils respectius. I l'any següent es constituïa la de Catalunya, nomenada pel Ministeri, de la qual formaven part els notaris Porcioles, Faus i Roca. Després de diversos treballs previs, la comissió va crear, entre 1953 i 1954, una subcomissió de quatre membres que havia d'elaborar un esborrany d'avantprojecte —que, substancialment, el conformà—, constituïda pels tres notaris de la comissió més un advocat, el degà del Col·legi; i es van repartir la feina, de manera que el notari Porcioles es va encarregar del dret d'heretaments i de la prescripció, el notari Faus i Esteve del dret de família, el notari Roca i Sastre del dret de successions, i l'advocat Condomines del dret d'obligacions i contractes. La comissió va aprovar substancialment l'esborrany,¹⁶⁷ que va ésser presentat com a avantprojecte al general Franco el mateix any 1954.

Aleshores, aquest avantprojecte va passar a la Comisión General de Codificación (comissió tècnica assessora de les Corts i del Govern) que, enduta per un esperit unitarista i uniformista, va deixar l'avantprojecte —convertit ja en projecte— sense substància, un mer apèndix al Codi Civil en el sentit més estricte del mot apèndix. L'esperit de la Comisión va ésser tal que es va rabejar especialment amb les matèries més substancials i modernitzadores del text, suprimint o retallant una gran part del que feia referència al sistema de fonts d'aplicació i d'integració del dret civil català, la capacitat jurídica de la dona casada, la prescripció..., mentre que va respectar amb relatiu escrúpol les institucions més anacròniques, folklòriques, curioses o inoperants —la més escandalosa de les quals era el testament sacramental—, just al contrari del que confiaven els membres de la comissió redactora de l'avantprojecte, que les hi havien mantingudes per tal que els legisladors trobessin coses per retallar que no fossin

166. PLA, *loc. cit.*, *supra*.

167. Pla explica que «Roca i Sastre revisà la totalitat del text —i en aquest treball fou ajudat, en privat per alguns amics» (*op. cit.*, pp. 425-426). Entre la gent de dret de l'època era cosa sabuda que Roca i Sastre havia influït més que ningú en els aspectes tècnico-jurídics i d'estil de la «Compilació».

substancials. El text quedava tan mutilat i desnaturalitzat, que tres juristes de prestigi i amb bones relacions amb les altes esferes polítiques, el catedràtic i advocat Pi i Sunyer, i els notaris Porcioles i Noguera, aconseguiren el que semblava impossible: rescatar el projecte de les Corts per recompondre'l, tasca de la qual s'encarregà, l'any 1959, una comissió formada pels notaris Roca i Sastre, Noguera, Faus, Figa, i presidida pel notari Porcioles. Aquesta comissió, sense tornar al text primitiu de l'avantprojecte, hi va reintroduir com va poder les disposicions considerades més imprescindibles; i els esmentats Pi i Sunyer, Porcioles, i Noguera, van obtenir el vot favorable d'una majoria suficient de procuradors,¹⁶⁸ especialment dels procuradors falangistes, convencent-los que el dret català, com tots els drets «forals», eren els drets més genuïnament espanyols, mentre que el Codi Civil era calcat del codi napoleònic i, per tant, liberal i francmaçó i contrari a les «essències» hispàniques. Cosa que, per oportuna, no deixava pas d'ésser veritat.¹⁶⁹

Un cop promulgada la «Compilació», es publicaren diverses obres d'estudi i comentari. A més de les sengles obres de conjunt dels notaris Faus —amb l'advocat Condomines— i Figa que ja hem citat,¹⁷⁰ es pronunciaren, al Col·legi d'Advocats de Barcelona, unes conferències, per l'estil de les dels anys 1933 a 1936, sobre el nou text legal, en les quals prengueren part els notaris Porcioles, Roca Sastre i Figa Faura.¹⁷¹

168. JARDÍ, *op. cit.*, pp. 273-274.

169. JARDÍ, *op. cit.*, p. 275. Així ho explicava el notari Noguera.

Diverses són les obres que expliquen, amb més detalls o menys, tot aquest procés del dret civil català contemporani: BROCA, *Historia...*, pp. 464 i ss.; CAMPS, *Historia...*; ALBADALEJO *et alii*, *Comentarios al Código Civil y Compilaciones Forales*, Madrid 1981, tom XXVII vol. 1, esp. pp. 99-116 (redactades per P. Salvador). Una de les descripcions més detallades del procés d'elaboració de la «Compilació» el trobem al llibre de Pablo SALVADOR CODERCH, *La Compilación y su historia. Estudios sobre la codificación y la interpretación de las leyes*, Barcelona 1985, pp. 210-228. Però alguns fets del procés d'elaboració i aprovació de la «Compilació» no han estat escrits ni s'escriuran mai, i només els hem conegut a través de converses amb els seus protagonistes i contemporanis pròxims: per això les pàgines de Pla on descriu amb un cert detall alguns aspectes del procés, especialment des del Congrés de Saragossa, tenen un valor que altrament no tindrien (PLA, *Homenots. Segona sèrie*, pp. 407-428), si bé creiem que de vegades Pla no és precís i també que de forma algunes coses, adés endut per l'estil que el domina, adés pel seu caràcter, que també el domina. Vegeu-ne també l'índex de l'Obra Completa que citem a la nota 261.

170. Vegeu *supra* § 2.1.2.2.1 i nota 53.

171. Vegeu *supra* § 2.4.3.2 apartat d).

A més, vegeu PORCIOLES, *La Compilación de Derecho Civil de Cataluña*, «Revista General de Legislación y Jurisprudencia» 1960.

3. APORTACIÓ DELS NOTARIS EN EL CAMP DE LA POLÍTICA

3.1. Participació professional en les institucions de govern i justícia

En aquest apartat hi comprendrem aquells notaris que actuaven com a tals al servei de les institucions de govern i justícia. A aquestes institucions avui les anomenem públiques per tal com, a més a més de tenir jurisdicció sobre tots o una part dels ciutadans, emanen del poble —la sobirania nacional, dogma en l'actualitat indiscutit en els països que anomenem occidentals—. Però, a l'Antic Règim, la majoria d'aquestes institucions, tret dels municipis, pertanyien a persones físiques o jurídiques i s'inspiraven obertament en el principi de patrimonialitat del poder, ço és, exercien el poder principalment en profit del que el detenia i no pas en benefici del que els documents anomenaven, amb un sentit de submissió i sovint despectivament, comú, públic o poble.¹⁷²

Les actuacions dels notaris al servei d'aquestes institucions eren, en principi, estrictament professionals, per la qual cosa sembla que no ens n'hauríem d'ocupar ací. Però la proximitat del poder en tots els seus nivells, i la influència i el caràcter de vegades decisiu que tenen aquells que formalment són només subalterns —aquells que els periodistes nord-americans han batejat avui com a «fontaners» del poder—, fa que transcendeixin les funcions merament actuàries i fedatàries, raons per les quals estudiarem també aquest aspecte. Aquesta influència i proximitat al poder, fins i tot als nivells més alts, té conseqüències, no únicament a nivell personal dels notaris en qüestió, sinó que abasta, de formes i amb conseqüències diverses, tots els companys de professió.

3.1.1. INSTITUCIONS REIALS

La institució reial més important i en la qual els notaris juguen una funció més destacada és la cancelleria, amb el seu protonotari —un dels primers personatges de la cort—, lloctinent de protonotari, escrivans secretaris, arxiver, escrivans de manament, escrivans peticioners, i escrivans de registre —aquests, potser simples amanuenses sense potestat notarial.¹⁷³

---

172. Això no impedia una certa imparcialitat en l'administració de la justícia civil (expressada amb l'aforisme *reddere jus unicuique*).

173. De moment no podem precisar si els escrivans de registre tenien sempre la potestat notarial o no la tenien mai, o si la tenien només ocasionalment per raó de circumstàncies personals o de la institució. Andreu Bosch, a l'índex alfabètic del seu *Sumari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya...*, (Perpinyà 1628, reedició anastàtica, Barcelona 1974), hi posa l'entrada «Notaris de

Estretament vinculada a la cancelleria hi ha l'audiència, amb atribucions judicials i governatives, i que es val dels mateixos oficials esmentats. Totes dues es constituïren formalment a partir de les ordinacions de Pere el Cerimoniós; al final del s. xv, quan la Corona es va engrandir i la seva presència al Principat es va fer cada vegada més rara, es van desdoblar en el que es va anomenar impròpiament Consell Reial Suprem d'Aragó, amb una estructura similar però resident al costat del monarca i especialitzat en les matèries governatives. De manera que, mentre que l'esmentat Consell d'Aragó era presidit per un vice-canceller i el seu funcionament administratiu era dirigit pel protonotari, les cancelleries i audiències, residents a Catalunya i als altres regnes de la Corona catalano-aragonesa, eren presidides i dirigides pel canceller i lloctinent de protonotari, respectivament.

Diverses comunicacions parlaran dels notaris de la cancelleria reial dels segles xv i xvi, quan assoliren el més alt nivell tècnic i cultural i la més alta importància política de tot el llarg període que estudiem en aquesta ponència.

A mesura que avança el segle xvi, amb la castellanització de la monarquia i la marginació política de Catalunya, els notaris catalans van desapareixent de les més altes esferes de la política, alhora que sembla que milloren de *status* polític i social a les ciutats. Un membre d'una llarga nissaga de notaris barcelonins, els Safont, molts dels quals actuen gairebé exclusivament al servei d'institucions, arriba, al s. xvii, a l'ofici més alt —que no sempre és el més ben retribuït però sí que és dels més influents—¹⁷⁴ a què pot aspirar un notari català: el de protonotari reial, que actua al Consell d'Aragó, resident al costat del monarca, com trobarem explicat en la comunicació de Maria Adela Fargas.

L'ofici paral·lel de l'anterior, a Catalunya, el de lloctinent de protonotari, el trobem ocupat, des del 1714 fins al 1808, per la nissaga dels Prats. Salvador Prats i Matas, filipista de primera hora, fill d'un notari de Figueres, combatent actiu durant la Guerra de Successió, veu recompensats els seus esforços i sacrificis amb diversos càrrecs importants durant la Guerra i després d'acabada, que culminen amb l'escribania principal de cambra i govern de l'Audiència de nova planta

---

manament y de registre»; i en un document que malauradament només podem referir de memòria, hi hem trobat l'expressió «notari de registre».

Per als escriptors de la Cancelleria Reial, vegeu FERRO, *El Dret Públic...*, pp. 60-61; l'article *Escrivà*, del mateix autor, al DHC; LALINDE, *La institución virreinal...*, pp. 257-259; i BOSCH, *Sumari...*

Vegeu també PONS I GURI, *El manual d'un notari català del seguici d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1422-1423)*, «Recull...», vol. I, pp. 219-230. No ens diu a títol de què formava part del seguici del monarca.

174. Vegeu ELLIOTT, *La revolta...*

i secretaria del Reial Acord, càrrec equivalent al de l'antic lloctinent de protonotari, a més d'obtenir també una escrivania de cambra del civil de la mateixa Audiència. Ni Salvador Prats i Matas ni cap dels seus descendents que durant quatre o cinc generacions ocupen els oficis esmentats, no fan servir mai el títol de notari ni en reben el nomenament; però sí que reben del rei, i fan servir en les clàusules dels documents que autoritzen, el títol equivalent d'«escrivano de cámara i gobierno de s.m. el rey» propi de la terminologia castellana.

El càrrec dels Prats és un dels més importants de la Catalunya borbònica.¹⁷⁵ Des del començament exerceixen un paper decisiu en l'aplicació i el desenvolupament del règim de Nova Planta, de manera que podem dir sense por d'equivocar-nos que sense ells, el règim polític i administratiu de Catalunya després de 1714 hagués estat molt diferent, encara que no podem dir com. Exerceixen una forta influència sobre tots els ministres de l'Audiència. Gaudeixen de bones relacions amb alguns personatges influents de la cort. Participen en negocis financers i comercials, i tenen terres a l'Empordà. No fan mai de notaris públics. I, en un principi, aconsegueixen reunir càrrecs diversos relacionats tots amb l'Audiència: custòdia de l'arxiu reial fins al 1740, administració del paper segellat de l'Audiència, del fons de penes de cambra, del de drets de sentències, custòdia i administració del segell reial i dels drets corresponents... Emparenten amb alts personatges de l'administració reial, i obtenen privilegi de noblesa. De fet, des de mitjan de segle ja no exerciran més personalment l'ofici, però la seva influència política i social es manté, si bé amb una certa discreció documental i social. Desapareixen de l'Audiència després de la Guerra del Francès, que tantes coses es va endur.

Totes les institucions reials, i les no reials, de govern i justícia, tenien els seus notaris i els seus escrivans. Des d'un punt de vista institucional, el gran estudiós d'aquestes institucions i dels seus oficials i subalterns que en formaven part, ha estat Lalinde, a qui devem una gran part del coneixement que tenim sobre la cancelleria i l'audiència,¹⁷⁶ la governació general,¹⁷⁷ i els veguers i els batlles.¹⁷⁸ A Montagut devem els estudis sobre el mestre racional¹⁷⁹ i sobre el batlle general,¹⁸⁰ que

175. Vegeu SOLÉ I COT, *La governació general de Catalunya sota el règim de nova planta*, Bellaterra 1982. I els articles Prats i Mates i secretari del *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona 1992.

176. LALINDE ABADIA, *La institución virreinal en Cataluña*, Barcelona 1964.

177. LALINDE ABADIA, *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Madrid-Zaragoza 1962.

178. LALINDE ABADIA, *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona 1966.

179. MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El Mistre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, 2 vols., Barcelona 1987. CRUSELLES, *El Maestre Racional de Valencia: función pública y desarrollo administrativo del oficio público en el siglo xv*, València 1989.

180. MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El baile general de Cataluña (notas para su estudio)*, «Hacienda Pública Española», núm. 87, Madrid 1984.

també disposaven de notaris per a l'extensió de les èpoques principalment. Arrieta ha estudiat el Consell d'Aragó.¹⁸¹ I Ferro sintetitza l'organització de totes aquestes institucions reials, així com del Consell de la Batllia General, del Tribunal del Breu i de la Inquisició, tribunal mixt aquest del rei i de l'Església.¹⁸²

3.1.2. INSTITUCIONS DE LA TERRA

Quan se celebrava cort general, el protonotari reial era l'encarregat de redactar el procés comú de la cort. Cada braç elegia el seu notari —el del braç reial era sempre l'escrivà major de la ciutat de Barcelona—, que s'encarregava de redactar el procés del braç, anomenat procés familiar. També es podien encarregar de les actuacions de les comissions que constituïa cada braç o bé tota la cort amb el rei.¹⁸³ Tot ha estat estudiat pel professor Oleart.¹⁸⁴

Els notaris i l'organització de l'escrivania de la Deputació del General els coneixem, entre d'altres fonts, mitjançant l'obra de Rubio y Cambroneró,¹⁸⁵ i l'àmplia introducció feta per Josep M. Sans i Travé a l'edició del *Dietari* de Jaume Safont, notari de la institució.¹⁸⁶

Igualment els municipis i els barons comptaven amb notaris al seu servei, d'una manera permanent —els més importants— o ocasionals.

Els notaris dels municipis els coneixem a través dels estudis d'història local, dels que hem de destacar, per l'atenció que posa en aquesta matèria, els de Max Turull sobre el municipi de Cervera.¹⁸⁷ Una atenció específica a l'escrivania municipal de la ciutat de València, en tots els seus aspectes —personal, organització, transcendència,

181. JON ARRIETA AUBERDI, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón. 1494-1707*, tesi doctoral, Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, 1987 (exemplar mecanografiat).

182. FERRO, *El Dret Públic...*, vegeu índex de matèries s.v. *escrivans*.

183. Per a una d'aquestes comissions, potser relacionada amb la publicació impresa de la primera compilació oficial de Catalunya, vegeu FONT, *Constitutions...*, pp. LXVI-LXVII, esp. nn. 7 i 8.

184. ORIOL OLEART I PIQUET, *Els notaris dels braços de la cort general de Catalunya al segle XVI*, EHINCHRN, pp. 185-209. Vegeu també la bibliografia citada per aquest autor a la pàg. 186, n. 4.

185. IGNACIO RUBIO Y CAMBRONERO, *La Deputació del General de Catalunya*, Barcelona 1950, vol. I, pp. 295-302 i 312-317.

186. SANS I TRAVÉ, *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, Barcelona 1992, pp. VII-CII esp. XV-XXII.

187. MAX TURULL I RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182 i 1430*, Fundació Noguera, Barcelona 1990, esp. pp. 210-214 i 283-287.

formació literària i cultural, i relacions amb altres institucions i escribanies—, la trobem en un treball d'Agustín Rubio Vela.¹⁸⁸

Dels estudis sobre l'organització de les baronies hem de destacar els treballs de Josep M. Pons i Guri,¹⁸⁹ especialment dedicats al vescomtat de Cabrera —coincident en part amb l'antiga comarca de la Selva— i diòcesi de Girona en general. Aquest autor ens explica com els notaris actuaven alternativament de públics —normalment en notaries de destret, és a dir, d'exclusiva en un terme— i al servei de les institucions en afers de govern o de justícia, i en les assemblees generals de la baronia, i que en els seus llibres s'hi troben així mateix alternats, dintre d'uns mateixos llibres o en llibres diferents segons els casos, els negocis jurídics de particulars amb els de govern i justícia de la baronia.¹⁹⁰

Talment com amb les institucions reials, també respecte de les de la terra trobem una completa síntesi i referències bibliogràfiques a l'excel·lent obra de Ferro, *El Dret Públic Català*.

3.2. Participació corporativa en les institucions de govern

En una societat dividida en estaments i en la qual les corporacions professionals tenien un gran pes polític i social, amb tot de privilegis relatius, entre d'altres a la participació en les institucions de govern de la terra, els notaris hi participaven d'acord amb els seus privilegis i amb la seva consideració social, que a Catalunya varia entre la mà menor i la mà mitjana.

3.2.1. ELS MUNICIPIS

Era on els notaris tenien una participació més nombrosa, tot i que estaven per sota de la mà major, constituïda per nobles (als quals no pas a tot arreu els era permès de participar en el govern de les ciutats) i assimilats, ciutadans honrats i mercaders, principalment.

Coneixem bé les places dels tres consells de Barcelona (Consell de Cent, Consell de Trenta, i Savi Consell) reservades a la mà mitjana i el nombre de notaris que participava en la insaculació respectiva.¹⁹¹

188. Agustín RUBIO VELA, *L'escribania municipal de València en els segles xiv i xv. Notes i documents*, «Caplletra. Revista Internacional de Filologia» 15 (València 1993), pp. 127-161.

189. Molts dels articles d'aquest autor han estat tornats a publicar a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, 3 vols., Fundació Noguera, Barcelona 1989. Però n'hi ha encara més d'esparsos en publicacions diverses, especialment en l'àmbit de les comarques del Gironès i la Selva per les que s'estenia l'antic vescomtat de Cabrera.

190. PONS I GURI, *Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariais*, op. cit. supra, vol. I, p. 173.

191. Sobre la composició estamental dels òrgans de govern de la Ciutat de Barcelona, vegeu les obres generals de DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història* (3 vols., Barcelona

I el professor Molas, en la seva comunicació a aquest congrés, ha comptat el nombre de notaris que van ocupar plaça efectiva en els consells de la ciutat.

Els estudis d'Elliott¹⁹² i de Turull¹⁹³ ens permeten de conèixer semblantment la participació dels notaris en la insaculació dels consells municipals de les ciutats de Manresa i Cervera respectivament, i, en el cas de Cervera, també el nombre de places ocupades efectivament per notaris i la seva proporció respecte dels altres oficis.

Parlarem més endavant dels notaris que van ocupar d'altres càrrecs municipals, per tal com no ho feien com a membres d'una corporació, encara que ben segur que era el fet d'ésser notaris el que —ja fos pels seus coneixements i habilitats professionals, ja fos per favoritisme (natural en aquella societat) dels companys de professió— determinava la seva elecció per als càrrecs.

Sí que participaven, almenys a Barcelona, com a membres dels dos col·legis de notaris que hi havia a la ciutat, en la Coronela —un dret però també una càrrega obligatòria—, milícia urbana encarregada, quan s'esqueia, de la defensa de la ciutat i del manteniment de l'ordre. Notaris públics de la Ciutat, i notaris reials, en formaven part aplegats en companyies diferents al costat d'altres oficis de l'estament dels artistes, conseqüència de la rivalitat i conflictes entre uns notaris i els altres.¹⁹⁴ L'11 de setembre de 1714, la companyia dels notaris públics de la ciutat fou anihilada quan defensava la ciutat a la bretxa del convent de Santa Clara.¹⁹⁵

3.2.2. LA DEPUTACIÓ DEL GENERAL

Els diputats del General i els oïdors de comptes des del 1419, any en què foren creats, eren elegits originàriament pels braços; entre 1454 i 1493, foren elegits per un sistema mixt d'insaculació i elecció;

1972-1975) i *Història de Barcelona* (2 vols., Barcelona 1975-1980); SOBREQÜES I CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, Enciclopèdia Catalana-Ajuntament de Barcelona, Barcelona 1992 i ss.; PÉREZ BASTARDAS, V. SCHOLZ, *El govern de la ciutat de Barcelona: 1249-1986*, Barcelona 1986.

Per a alguns períodes determinats, la bibliografia és molt llarga. Ací només citarem C. E. DUFOURCO, *'Honrats', 'mercaders', et autres dans le Conseil des Cent au xive siècle*, «Actas del Coloquio [...] La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI», Madrid 1985, pp. 1361-1395, en el qual estudia els components de cada estament i les professions dels electors i dels elegits; CARMEN BATLLE, *La crisis social y económica de Barcelona en el s. XV*, CSIC, Barcelona 1973; C. BATLLE, *El municipio de Barcelona en el s. XIV*, CSIC, Madrid 1977; J. AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1717*, Barcelona 1986; J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Vicens Vives, Barcelona 1968, pp. 156-157.

192. ELLIOTT, *La revolta...*, pp. 131-132.

193. TURULL, *loc. cit.* II. 187.

194. NOGUERA, MADURELL, *Privilegios...*, pp. 110-111, 354-356.

195. Vegeu *infra* § 3.3.2.3.1.

i a partir del 1493, per insaculació únicament,¹⁹⁶ per a la qual cosa el rei i els braços, de comú acord, fixen aquells que han d'ésser insaculats per a poder ésser elegits per desinsaculació. Les normes reguladores de la insaculació per a l'elecció dels diputats i oïdors del general varien a través del temps, i la majoria de les modificacions solen ésser parcials i molt concretes, atesa la gran quantitat de cossos socials que tenien dret a intervenir en una institució que representava la generalitat del Principat. Per aquest motiu, és un procediment que no ha estat estudiat i que ens és mal conegut, fins al punt que no sabem si els dos oïdors i un diputat notaris, tots tres de Tortosa, que hi trobem entre 1359 i 1710, ho són com a tals notaris o com a ciutadans honrats o per algun altre títol.¹⁹⁷ Sí que sabem, en canvi, que la cort de 1701-1702 va decidir que un notari de Lleida fos insaculat en la bossa del braç reial per a l'elecció de diputat i o oïdor, però aquesta disposició no va ésser pas ratificada per la cort de 1705-1706, que va considerar nul·les les decisions de la cort anterior.¹⁹⁸

3.3. Participació personal en les institucions i professional en conteses polítiques

Ací pròpiament parlarem de càrrecs i actuacions institucionals de notaris a títol personal, és a dir, sense exercici de la seva professió. Però hi afegirem les actuacions professionals en conteses polítiques per tal com, produïdes en circumstàncies excepcionals, no les considerem una activitat professional normal sinó que sovint manifesten una presa de partit o una simpatia envers un bàndol o causa.

3.3.1. CÀRRECS MUNICIPALS

Per la seva preparació professional (perícia documentalística, capacitat d'escriure i de redactar bé, coneixements jurídics, coneixement de les institucions...), en alguns casos per la seva potestat fedatària, i per la seva proximitat social i professional als rectors de la vida municipal, en la qual ells mateixos participen de maneres ben diverses, els notaris són tot sovint escollits per a la realització de funcions d'importància diversa, entre les quals podem esmentar:

— AMBAIXADES: a reis i als seus oficials, a institucions i persones poderoses (bisbes, monestirs, senyors, altres ciutats...). Especialment

196. Jaume RIBALTA i HARO, *Diputació del General*, al «Diccionari d'Història de Catalunya» d'Edicions 62.

197. Josep M. SANS i TRAVÉ, Concepció BALLART i MARSOL, *El catàleg dels diputats i oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Pere Serra i Postius*, EHDAP VIII, Barcelona 1980, pp. 63-118.

198. FERRO, *El Dret Públic...*, pp. 251-252.

freqüents i notables foren les de la Ciutat de Barcelona a uns reis que feren llargues estades a Itàlia durant el segle xv en una època de greus trasbalsos a Catalunya i especialment a les ciutats.¹⁹⁹ Trametien interessants informes a les ciutats que els enviava; i exercien la seva professió on es trobaven, normalment amb els seus compatriotes.²⁰⁰ Al s. XVIII, amb la pèrdua de l'autogovern, pràcticament cessaren.

— MISSATGERIES I COMISSIONS.²⁰¹

— SINDICATURES de ciutats i viles al braç reial: les ciutats i viles nomenaven sovint notaris com a síndics del braç reial en ocasió de la seva convocatòria a cort general, parlament, junta de braç o braços...²⁰² A la ciutat de Barcelona el nomenament de notaris per a aquesta funció és mínima, ja que tenien per damunt molts altres estaments.

— D'ALTRES CÀRRECS i comissions municipals: mostaçafs, síndics generals, procuradors de la caritat i d'altres institucions o fundacions municipals de caràcter assistencial o religiós, síndics procuradors generals (a partir del 1760), diputats del comú i síndics personers (a partir del 1766), etc.²⁰³

199. Ambaixades i missatgeries han estat estudiades per J. M. MADURELL I MARIMON, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón. 1435-1458*, Barcelona 1963, pp. 9-10, 19-32, 37, 46, 49, 57 i 59-62.

Vegeu *infra* § 3.3.2.1-2 sobre les actuacions notariales en els conflictes de la Busca i la Biga i dels remences.

200. *Ibidem*. Vegeu el comentari de NOGUERA, MADURELL, *Privilegios...*, p. 55.

201. SANS I TRAVÉ, al *Dietari...*, pp. XXVII-XXXII, explica les diferents ambaixades, missatgeries i comissions executades pel notari de la Deputació Jaume Safont.

Carreras i Candi, en el pròleg a l'edició de les *Rúbriques de Bruniquer* (p. 8), en fer la biografia d'aquest notari explica com la ciutat el comissionà a Roma, del 1610 al 1613, per defensar els privilegis municipals davant el litigi sostingut amb les comunitats religioses sobre pastims; Bruniquer tenia «carta blanca pera 'despendre ab la llarguesa que sa discretió li dictarà, comtent tot aquest negossi a sa bona prudentia', però, en general, els municipis no eren ni podien ésser tan generosos com el de Barcelona — la tònica habitual era la contrària— ni sempre es donava un marge d'actuació tan ampli.

202. TURULL, *La configuració...*, pp. 318-322.

El notari de Puigcerdà Joan Onofre d'Ortodó, doctor en dret per Lleida, burgès honrat de Puigcerdà, iniciador i principal autor del dietari municipal, fou síndic de la vila a la cort general de Montsó de 1585 (Salvador GÁLCEAN VIGUÉ—intr. i ed.—, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Fundació S. Vives i Casajuana, Barcelona 1977, p. 10).

El notari igualadí Martí Joan Franquesa (m. 1.572), conseller en cap el 1542, defensà (com a síndic?) els interessos de la vila a la cort de Montsó de 1547. El també notari igualadí Francesc Rovira (s. xv), llicenciat en lleis, fou nomenat síndic de la vila el 1422 per comparèixer davant els jutges de greuges (M. A. BISBAL, M. T. MIRET, *Diccionari biogràfic d'igualadins*, Fundació S. Vives i Casajoana, Barcelona 1986).

Podem deduir la freqüència amb què els notaris rebien comissions d'aquesta mena, a més del fet que tots els municipis actuaven d'una manera semblant, en què aquests tres darrers exemples ens han sortit sense cercar-los.

203. TURULL, *op. cit.*, pp. 287-290 i 299-301.

— COMISSIONS EN JUNTES municipals diverses: d'informació i o dictamen *ad hoc*, amb facultats dispositives i àdhuc normatives, d'arbitri i pacificació, jurídiques, pericials...²⁰⁴

Max Turull ha estudiat la proporció de notaris i d'altres oficis i categories socials en els càrrecs i oficis de la ciutat de Cervera a la baixa edat mitjana,²⁰⁵ i Pere Molas ho ha fet de la ciutat de Mataró en el segle XVIII.²⁰⁶ En tots dos casos els notaris juguen un paper notable en tots els àmbits de la vida municipal, si bé apuntaríem, a reserva d'una anàlisi més detallada, un paper més important dels notaris en la Cervera baix-medieval que no pas en el Mataró set-centista.

Per tot el que hem vist, així com per les investigacions d'un de nosaltres, Sebastià Solé, sobre l'Ajuntament de Barcelona durant el s. XVIII, n'hem tret la impressió que Barcelona era la ciutat que, en comparació amb les altres, els notaris menys intervenien personalment i corporativa en les institucions municipals —exceptuades ambaixades i missatgeries—, atesa l'existència a la ciutat d'estaments més importants o iguals i en gran nombre que reduïen el seu pes social.

3.3.2. ACTUACIONS PROFESSIONALS I POLÍTQUES DELS NOTARIS EN SITUACIONS POLÍTQUES EXCEPCIONALS

3.3.2.1. *Els conflictes entre la Busca i la Biga*

La Biga és el nom que rebé l'oligarquia urbana formada per ciutadans honrats, rendistes i terratinents, que dominà oligàrquicament, i d'una manera cada vegada més tancada i estreta, el govern de Barcelona des del segle XIV, alhora que tenia preponderància a la Generalitat. Mercaders, artistes i menestrals, cap al 1450, per lluitar contra l'oligarquia i la seva política, aconseguiren l'aprovació per la reina (1452) del Sindicat dels Tres Estaments i Poble de Barcelona, i ben aviat del rei l'obertura de les institucions municipals a tots els estaments, des d'on aplicaren la seva política econòmica contra la crisi. Però la Biga va reaccionar hàbilment, instrumentalitzant les divisions dels Buscaires, la lentitud dels èxits de les reformes, i, sobretot, la qüestió de l'empresonament de Carles de Viana, que va unir tothom contra els reis, i va obtenir finalment la victòria, desfèu el Sindicat (1462) i n'executà els principals dirigents moderats; malgrat la qual victòria, ni aconseguí d'imposar-se totalment al rei, ni de restablir íntegrament el règim oligàrquic de la ciutat de Barcelona.²⁰⁷

204. TURULL, *op. cit.*, pp. 322-330.

205. TURULL, *op. cit.*, pp. 287-290, 299-301, 312-314 i 318-330.

206. PERE MOLAS I RIBALTA, *Societat i poder polític a Mataró. 1718-1808*, Mataró 1973, pp. 56, 136, 138 i 144.

207. CARMEN BATLLE és l'especialista d'aquest tema; un bon resum és el que en fa al DHC, s.v. *la Busca i la Biga*; d'aquesta autora citarem només dos dels seus darrers

El Sindicat, d'estructura estamental però proporcional (6 mercaders, 8 artistes, 84 menestrals; amb un sindicat o executiu de 18 membres), comptava amb la presència d'un oficial reial que presidia les assemblees i servia d'enllaç amb el rei, un notari —Joan Solsona, l'escrivà de la cúria del governador— per a les actuacions, i un nunci.²⁰⁸

Els notaris, com a artistes, tenien el seu lloc natural dins el partit de la Busca, i van intervenir en el conflicte aportant al seu bàndol la seva perícia professional i les seves relacions socials i institucionals.²⁰⁹ També trobem notaris a la Biga: devien estar vinculats a les institucions controlades pels patricis —principalment la Deputació i algunes ciutats—, o bé devien tenir per parroquians ciutadans honrats, o gaudir d'un nivell social i econòmic elevat, si bé, de moment, no ens consta. Carme Batlle, en relacionar els membres de cada partit, dona els noms de 45 notaris de la Busca contra només 5 de la Biga.²¹⁰

Davant la peculiar posició de la monarquia, primer amb la Busca contra la Biga, després contra Busca i Biga, finalment amb la Biga, els notaris i escrivans reials, com els altres oficials del rei, es dividiren segons la seva posició econòmica i social i d'altres circumstàncies.²¹¹

Amb motiu d'aquest conflicte tingueren lloc les més conegudes, nombroses i potser importants de les ambaixades i missatgeries encomanades mai per les institucions catalanes a persones diverses de confiança —moltes a la cort reial de Nàpols—, entre les quals hi ha, pel partit de la Biga, les dels notaris Antoni Vinyes, Jaume Safont,²¹² Esteve Mir —que, a més, tingué actuacions militars i d'ambaixador—, Arnau Fenolleda —conseller de la Ciutat, secretari i protonotari reial, batlle general—, i d'altres de menys coneguts;²¹³

---

treballs com a més actualitzats bibliogràficament: SOBREQUÉS I CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona. La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*, vol. 3r, Barcelona 1992; i *La oligarquia de Barcelona a fines del s. XV: el partido de Deztorrent*, «Acta Medievale» 7-8 (1986-1987), pp. 321-335.

208. BATLLE, *El sindicato del pueblo de Barcelona en 1454*, «VI Congreso de la corona de Aragón», Sardenya 1957, p. 291.

209. La posició buscaire «natural» dels notaris venia sobrestimulada per la necessitat que tenia la Busca de persones enteses en el funcionament de les institucions —especialment dels municipis— i de la burocràcia (BATLLE, *La crisis...*, p. 190), i igualment devia atiar molts notaris a significar-s'hi pel desig d'obtenir algun càrrec o recompensa institucional.

210. BATLLE, *op. cit.*, vol. II, pp. 605 i 612.

211. BATLLE, *op. cit.*, pp. 182-189; sobre la posició de la monarquia en el conflicte, vegeu-ne també l'índex alfabètic.

212. SANS I TRAVÉ, *Dietari...*

213. Vegeu *supra* § 3.3.1 i n. 201. Vegeu, a més: sobre Antoni Vinyes, BATLLE, *La crisis...*, pp. 182-189; sobre Esteve Mir, F. DURAN, *Notas para la historia...*, pp. 138-139, i R. CARRERES VALLS, *Galeria de notaris il·lustres de Barcelona al s. XV. El notari Esteve Mir*, «La Notaría» (1935), pp. 20-23. Per a d'altres notaris, remetem a l'excel·lent obra de Carme BATLLE, *La crisis...*: hom hi pot trobar el paper exercit per cada notari en el conflicte mirant-ne la llista i consultant-ne després l'índex alfabètic general de l'obra.

i pel partit de la Busca, les dels notaris Joan Ginebret, Ramon Mora, Joan Plana, i dels escrivans Gaspar Canyís, Bartomeu Coll, Francesc Matella...²¹⁴

3.3.2.2. *La guerra dels remences*

Vicens i Vives²¹⁵ ha destacat l'activa tasca dels notaris a l'hora d'assessorar i encarar per vies legals les qüestions socials, econòmiques i polítiques plantejades pel problema remença. També una organització tan estesa i complexa com el Gran Sindicat necessitava actes notariais que legalitzessin públicament l'elecció dels representants dels pagesos, i uns sòlids suports jurídics, financers i burocràtics que en permetessin el funcionament i les negociacions amb els contraris. Des del moment que va arribar a Catalunya el privilegi del Magnànim que autoritzava el nomenament de síndics pels remences, els notaris van començar a influir obertament en el procés d'emancipació.²¹⁶ Vicens i Vives preté demostrar l'estreta col·laboració entre dos elements partidaris de les solucions pacífiques: els grans síndics del període 1488-1508, i els notaris de Barcelona, Vic i Girona. L'historiador esmentat, en paraules de Noguera i de Madurell, va reconèixer la «benèfica influència moderadora i decisiva intervenció assessora [dels notaris] en els moments de crisi» tot desterrant «anterior opinions menys informades o tendencioses»; per acabar dient, amb Vicens, que «Indiscutiblemente a ellos [los notarios] se debe la solución del problema remensa en Cataluña»;²¹⁷ sobre la qual cosa hem de recordar que, ni la sentència arbitral del rei Ferran va ésser tan favorable als remences com se'ns ha volgut fer creure, ni l'actitud d'alguns notaris sembla tan transparent, com no ho va ésser tampoc la dels mateixos reis.

Dels notaris que estigueren al servei dels remences esmentarem, seguint Vicens:

— Jaume Serrolí, notari de Vic i oficial reial, que el 1461 gestionà, amb Jaume Ferrer, escrivà reial, la distribució i col·lecta dels cent mil florins promesos pels remences a la Corona. Gran advocat dels pagesos, els dirigí hàbilment, mogut per la reina Joana Enríquez, transformant l'agitació agrària en un aliat de la Corona contra la Generalitat. En iniciar-se la guerra, atia els remences a prendre les armes per defensar la reina, assetjada a la Força de Girona. Cap de

214. *Ibidem*.

215. J. VICENS VIVES, *El Gran Sindicato Remensa (1448-1508). La última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*, CSIC, Madrid 1954.

216. VICENS, *op. cit.*, pp. 18-19 i 61.

217. NOGUERA, MADURELL, *op. cit.*, p. 56.

VICENS, *op. cit.*, p. 18.

l'estat major de Verntallat, féu d'intermediari entre aquest i la reina, i formulà un pla per al sosteniment financer de les forces remences. Fou capturat i penjat per les forces de la Generalitat el 1462.²¹⁸

— Antic Mateu: notari de Barcelona, escrivà de la Batllia General, vinculat al grup barceloní reialista, home de negocis. Intervingué llargament i activa en la política municipal barcelonina, especialment en la reforma del sistema electoral municipal. Probablement impulsat pels oficials reials interessats en l'afer de la percepció dels talls remences, fou nomenat pels remences «general perceptor» el 1488, i començà a col·laborar amb el Gran Sindicat. Actuà d'ambaixador dels síndics davant el lloctinent general del rei; deixà diners al Sindicat en moments difícils per a aquest, la qual cosa li féu merèixer una gran confiança per part dels síndics dels pagesos; fou acusat de retenció indeguda de cabals.²¹⁹

— Miquel Fortuny: notari de Barcelona, desconegut políticament i institucionalment, al qual Vicens anomena «notari general remença» perquè centralitzava la correspondència dels notaris dels remences de Girona i Vic, representava Antic Mateu, negociava amb els senyors...²²⁰ Els síndics es mostraren satisfets de les seves actuacions.

— Jaume Ferrer, escrivà reial, que tingué un paper important en la preparació de la sentència arbitral de Guadalupe.²²¹

D'altres notaris filo-remences foren Martirià Amalric, d'Olot, síndic, que amargat per l'actitud de Ferran II es negà a entrevistar-s'hi el 1486 tot i haver-ne rebut l'encàrrec dels mateixos pagesos;²²² Dalmau Ombert,²²³ de Girona; Pere Riber, de Vic, síndic remença; etc.

3.3.2.3. *La Guerra de Successió a la Corona d'Espanya*

3.3.2.3.1. Notaris austriacistes

Fidel reflex de la societat en què estaven immersos, arrossegats —sovint de grat— pels corrents socials dominants, els notaris catalans foren, majoritàriament, fidels a Carles [III], l'Àustria, des dels primers moments. On aquesta actitud tingué més incidència política i professional fou naturalment a la ciutat de Barcelona, seu de la cort reial durant la major part de la guerra, i que coneixem amb detall

218. VICENS, *El Gran Sindicato...*, p. 68.

GEC. DBA. Vegeu també GEC, *Ferrer, Jaume* (segle xv).

219. VICENS, *El Gran Sindicato...*, pp. 61-65.

220. VICENS, *op. cit.*, pp. 68-69.

221. GEC, *Ferrer, Jaume* (segle xv).

222. DBA.

223. No sabem si es tracta del mateix notari pro-remença que a la GEC surt amb el nom de Miquel Ombert (s.v. *Ferrer, Jaume* (segle xv)).

gràcies als estudis de Duran i Canyameres,²²⁴ Pere Voltes,²²⁵ i, secundàriament, a estudis més centrats en el conflicte bèl·lic, esdevinguts clàssics, com són els de Castellví,²²⁶ testimoni presencial dels fets, el dels historiadors Sanpere i Miquel,²²⁷ Bruguera,²²⁸ i la síntesi que en fa Santiago Albertí.²²⁹

Els notaris de Barcelona reberen especialment els beneficis de la presència de la cort reial a la ciutat en forma d'obtenció de càrrecs i oficis, sovint com a premi als serveis reials o suposats prestats a la causa abans de l'entrada del rei Carles i de les privacions i persecucions sofertes en conseqüència, alhora que se'n desposseïa els partidaris de la causa contrària. Tal com era costum, els notaris reials obtingueren càrrecs i oficis en institucions reials, mentre que els públics de la ciutat els obtenien en les institucions municipals i de la Generalitat. Hem de destacar Joan Francesc de Verneda, protonotari del Consell d'Aragó i secretari del rei, i el seu cunyat Ramon de Vilana Perles i Camarasa, també protonotari del Consell d'Aragó i, més tard, secretari d'Estat per als afers hispànics, els quals, després de la guerra, continuaren al servei de Carles, aleshores emperador, a Viena.²³⁰

En correspondència a aquests «favors» reials, els notaris de Barcelona, tant els reials com els públics de la ciutat, destacaren majoritàriament, en les diverses juntes i assemblees en què participaren, com a partidaris a ultrança de la resistència armada al Borbó. Llur actitud personal fou coherent fins al final amb llur actitud política: la matinada de l'11 de setembre de 1714, la companyia de notaris públics de la ciutat defensà a la baioneta la bretxa oberta pels borbònics al convent de Santa Clara, donant temps a bastir una línia de defensa ja dintre la ciutat; hi morí gairebé la totalitat de la companyia, 46 notaris i el capità.²³¹

224. Fèlix DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern dels reis absoluts de la Casa de Borbó*, Barcelona 1935.

225. Pedro VOLTES BOU, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria*, Barcelona 1958, 2 vols.

226. FRANCISCO DE CASTELLVÍ OBANDO, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725...*, 6 vols. manuscrits, una còpia a la Biblioteca de Catalunya; actualment se'n prepara l'edició impresa.

227. Salvador SANPERE Y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona 1905.

228. M. BRUGUERA, *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona...*, Barcelona 1871, 2 vols.

229. Santiago ALBERTÍ, *L'onze de setembre*, Barcelona 1964.

230. Sobre Ramon Vilana Perles vegeu Montserrat BELTRAN MORALES, *El desgovern durant el «regnat» de l'Arxiduc. Estudi d'un manuscrit anònim contemporani*, «Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona 1984, vol. 2n, pp. 216 i ss.

231. ALBERTÍ, *op. cit.*, pp. 323-324.

Conquerida Barcelona pels borbònics, els notaris austriacistes més destacats foren desposseïts de càrrecs i oficis institucionals, sofriren persecucions i confiscacions, i alguns foren inhabilitats per a l'exercici de la notaria.²³²

3.3.2.3.2. Notaris filipistes

Alguns notaris, pocs, es mantingueren fidels al rei Felip l'any 1705, per la qual cosa foren desposseïts de càrrecs i oficis i sofriren persecució; alguns d'aquests fugiren i es posaren al servei del Borbó, que els recompensà amb càrrecs i honors. Uns altres, després de la tumultuosa junta de braços del 1713, quan ja semblava que res no podia aturar Felip V, fugiren o s'amagaren.²³³ Tots els trobem, després del 1714, ocupant oficis i càrrecs, ara ja tots de nomenament reial, a les institucions. De tots ells hem de destacar, per la importància dels càrrecs que aconseguiren, primerament Salvador Prats i Matas, secretari de Berwick els darrers mesos de la guerra, que va intervenir en la redacció de la capitulació de Barcelona el setembre de 1714: fou secretari de la provisional Reial Junta Superior de Govern i Justícia del Principat, escrivà principal de cambra i govern de la Reial Audiència —càrrec equivalent al de l'antic lloctinent de protonotari—, col·lector de penes de cambra, administrador del dret del segell, tingué al seu càrrec l'Arxiu Reial de Barcelona fins al 1740, receptor dels drets de provisions i sentències, i d'altres... però no li fou confiada la secretaria de la capitania general, que desitjava, perquè era català;²³⁴ Salvador Prats fou el contrapunt filipista de Ramon de Vilana-Perles. Rafael de Cortada i de Cabanyes, baró de Maldà, que durant la guerra fou capità de l'exèrcit borbònic: el 1716 obtingué el càrrec d'agutzil major i una escrivania de cambra civil de l'Audiència, càrrec aquest darrer per al qual posà tot seguit un substitut.²³⁵ I, finalment, esmentarem el cas de Pere de Cartellà, que el 1702 havia obtingut de Felip IV [V] el títol de marquès de Cartellà,²³⁶ austriacista quan

232. NOGUERA, *Los notarios...*, pp. 71 i 116-118. Els notaris que havien estat nomenats per Carles [III] hagueren d'obtenir un nomenament nou de Felip V. Sofriren penes pecuniàries els notaris Joseph Galí i Joseph Llaurador, consellers cinquens de la ciutat els anys 1713 i 1714 respectivament, però no foren privats de l'ofici (NOGUERA, *loc. cit.*).

233. Una relació d'aquests notaris la reproduïx NOGUERA, *op. cit.*, p. 101.

234. SOLÉ I COT, *La Governació General del Principat de Catalunya sota el règim de Nova Planta, 1716-1808*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1982, pp. 59 i ss.

235. Sebastià SOLÉ I COT, *La Governació General...*, tesi doctoral inèdita, p. 418. DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern...*, pp. 65 i 98-99.

236. GEC, articles *Cartellà, força de*, per Max CAHNER i Armand de FLUVIA, i *Oms*, quadre genealògic dels Oms, senyors de Vilallonga de la Salanca, per Armand de FLUVIA. Advertirem que cal no confondre aquest marquès de Cartellà creat per Felip IV [V], amb el títol homònim concedit per Carles [III] l'any 1707 a Josep Galceran de Cartellà, òlim de Sabastida-Ardena i de Cartellà, títol que, com tots els concedits per aquest rei, fou ignorat per Felip IV després de la guerra (GEC, *Cartellà, Josep Galceran de*).

manaven els austriacistes, com tants altres dels estaments superiors, a la junta de braços de 1713, es declarà partidari de la submissió incondicional al Borbó;²³⁷ després del 1714, féu veure que havia sofert persecució durant la guerra, li fou respectat el títol de marquès de Cartellà, i fou nomenat regidor de l'ajuntament de Barcelona; el seu fill obtingué una escrivania de cambra civil de l'audiència.²³⁸

Naturalment que els anys que seguiren immediatament la conquesta de Catalunya, els oficis d'escrivans de les institucions es donaren als que acreditaren, aparentment si més no, fidelitat a la dinastia, especialment durant els anys de la guerra.²³⁹ Aquests mèrits s'aniran repetint en els memorials de sol·licitud d'oficis i gràcies durant tot el segle, però, amb el pas dels anys, esdevindran una repetició mecànica cada vegada menys efectiva. Igualment les institucions reials de la cort que intervenen en la tramitació dels expedients, tindran en compte també aquests mèrits en la concessió de les cartes de notaria, o despatxos reials ara indispensables per a l'exercici de la fe notarial, tant si es tracta de notaris reials com de notaris públics municipals o d'altres. Per això mateix, encara que el Decret de Nova Planta confirma el col·legi de notaris públics de la ciutat de Barcelona, el sotmet al control reial, li retalla els drets de què gaudia, i afavoreix el col·legi de notaris reials en detriment del seu rival secular, el de notaris públics de la ciutat.²⁴⁰

3.3.2.4. *Del 1808 al 1936*

Alguns notaris han militat activament i obertament en formacions polítiques i han exercit càrrecs, si bé el seu nombre és relativament curt i la responsabilitat dels càrrecs, modesta. Probablement més nombrosa i transcendent ha estat la influència personal i no feta pública en la política, a través d'amics i o clients i familiars que sí que han estat polítics, però aquesta influència indirecta i sovint oculta és difícil de detectar i molt més encara de demostrar. A més, mentre que a Madrid hom pot arribar —i els notaris especialment— amb relativa facilitat a les esferes més altes del poder i hom té molts més mitjans per accedir-hi i organismes i càrrecs per atènyer, fora de Madrid les possibilitats d'influir són més escasses i els objectius molt més modestos.

237. ALBERTÍ, *op. cit. supra*, pp. 130 i 448.

238. SOLÉ I COT, *op. cit. supra*, pp. 418-419.

239. Els notaris que reberen com a recompensa càrrecs dels guanyadors els podem seguir a les obres de DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern absolut dels Borbons*, de MERCADER, *Felip V i Catalunya*, i de NOGUERA, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, pp. 19-20.

240. Raimundo NOGUERA DE GUZMAN, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona 1978.

La gran majoria de notaris que han intervingut activament i oberta en la política contemporània ha estat des de formacions i amb actituds conservadores —amb variacions només de grau i de matís—; i ho han fet en partits i amb plantejaments espanyols fins al final del segle XIX, i en partits i plantejaments catalans des del final del XIX fins a la Guerra d'Espanya. Hem tingut dades dels notaris següents:

— Josep Mas i Torelló (n.1768): notari igualadí. Participà en la política municipal. Fou «afrancesat» durant la Guerra del Francès. El 1832 era secretari de l'ajuntament.²⁴¹

— Josep M. Vilardaga i Junquet (1814-1889): lluità amb els liberals a la 1a. guerra carlina; fou oficial i fiscal militar; després de la guerra, fou batlle de Berga.²⁴²

— Pau Prim i Estapé, liberal i militar; notari fill de notari.²⁴³

— Antoni Barnola i Verdager (1840-?): hisendat. Regidor de Barcelona (1875) i diputat a Corts per Castellterçol (1879-1884). Presidí la Secció d'Agricultura de l'Ateneu Català.²⁴⁴

— Manuel Bofarull i de Palau (1851-1929): mataroní. Notari de Barcelona i, després, de Madrid. Senador (1907) i diputat a Corts (1910, 1912 i 1915). Fundà el Centre Català de Madrid (1890), que presidí.²⁴⁵

— Alexandre Rosselló i Pastors (1853-1923): mallorquí. S'inicià en el partit republicà federal; regidor el 1881, s'uní al partit liberal i aconseguí de mantenir-se molts anys a la diputació provincial, que presidí (1894-1896 i 1896-1900); diputat a Corts (1901-1923); cap del partit liberal a les Illes; introduït en l'administració central de l'Estat a Madrid, fou sots-secretari d'Instrucció Pública, governador civil de Madrid (1906), conseller d'Estat (1909), i finalment ministre de Gràcia i Justícia (1918-1919).²⁴⁶

— Josep Socias i Gradolí (1857-1934): mallorquí. President de la diputació provincial (1896-1898 i 1903-1905), encapçalà el partit conservador i fou diputat a Corts varies vegades entre 1907 i 1921.²⁴⁷

— Carles M. Soldevila i Boixader (1868-1917): milità en la Unió Federalista Nacional Republicana; candidat a les eleccions generals

241. M. A. BISBAL, M. T. MIRET, *Diccionari biogràfic d'igualadins*, Barcelona 1986.

242. GEC.

243. GEC, *Prim i Prats*, Joan (el notari Pau Prim era el pare del cèlebre militar).

244. DHC.

245. DBA. GEC.

246. GEC.

247. GEC.

del 1910 i a les provincials del 1913; president del Centre Nacionalista Republicà de Barcelona (1913-1914).²⁴⁸

— Emili Saguer i Olivet (1865-1939): notari de Girona. Membre de la Unió Catalanista; president de la diputació de Girona (1930-1931); combaté la llei de contractes de conreu (1934) i la política agrària de la Generalitat.²⁴⁹

— Josep M. Farré i Moregó: nat a Lleida, fou notari de Barcelona. De jove milità a la branca més democràtica i catalanista del partit tradicionalista; contribuí a la fundació de la Unió Democràtica de Catalunya (1931); candidat a les eleccions al Parlament de Catalunya (1932-1933); es retirà del partit i de la política pel suport donat a la llei de contractes de conreu.²⁵⁰

3.3.2.5. *Revolució i guerra civil (1936-1939)*

La sublevació militar del juliol del 1936 deixà el govern legítim sense forces per mantenir l'ordre, els revolucionaris cregueren arribada l'hora llargament somiada, i un vell i pregon ressentiment, radicalitzat i més estès encara amb la industrialització i les transformacions econòmiques i socials del s. XIX, s'expressà mitjançant infinitat de violències, robatoris i assassinats. Procuradors, notaris i registradors foren, dels juristes, els que més pagaren amb la vida les conseqüències d'uns actes, pròxims i remots, als quals eren aliens; i varis registres de la propietat —molt menys els notariais—, posats en «evidència» pel seu mateix nom i funció, foren incendiats.²⁵¹ Alguns dels revolucionaris —de vegades simples ressentits, oportunistes, o senzillament inconscients que s'apuntaven a la rauxa que dominava els carrers—, veien en els notaris i registradors i, en menor grau, en la gent de dret en general, així com sobretot en els seus registres i arxius, un instrument fonamental del sistema social que volien abolir, quan no veien en les professions esmentades servidors fidels dels poderosos que sempre perjudicaven els proletaris. Barriobero, un dels homes forts de Barcelona i Catalunya durant la «revolució» —posem el mot entre cometes perquè fou principalment desori i barbàrie—, anarco-sindicalista amb gran influència a Catalunya, president del «tribunal revolucionari» de Barcelona que suplantà l'audiència fins al

248. GEC.

249. GEC.

250. GEC.

Gaziel esmenta, de l'època de la seva infantesa, el notari barceloní Eusebi Fina, de qui diu que era «fanàtic de la 'Unió Catalanista'» (*Història de La Vanguardia. 1884-1936*, Edicions Catalanes de París 1971, p. 16), però no tenim cap més notícia de les seves possibles activitats polítiques.

251. Vegeu J. M. SOLÉ I SABATÉ, J. VILLARROYA, *La repressió a la veraguarda a Catalunya (1936-1939)*, 2 vols., Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1990-1991.

1937, que cometé tota classe de crims en aquells mesos, dirà, en un llibre publicat el mateix 1937, que «los notarios de lo que no han visto ni oído dan fe, y dejan al pueblo vacíos de esperanza y hueros de caridad».²⁵²

En algunes poblacions foren assassinats tots o la majoria dels notaris; en unes altres, els registradors; en algunes, com Mataró i Puigcerdà, reberen especialment els procuradors causídics.²⁵³ Depenia de les manies dels manaies locals, de la casualitat de fixar-se en un o en un altre, o en un edifici... A Barcelona foren assassinats un gran nombre de notaris, entre els quals el degà del col·legi Antoni Par i Tusquets. Raimon Noguera tingué la sort que a casa seva li veieren, a la biblioteca, el Reclus,²⁵⁴ i els de la patrulla li digueren que era «un notario bueno»,²⁵⁵ però gosaríem dir que, si no li va passar res, va ésser pel seu gran caràcter²⁵⁶ i pel seu tarannà «charmant».

Leopold Rodés i Campderà i, sobretot, Raimon Noguera, vetllaren per la integritat de l'edifici i dels béns del Col·legi, especialment l'arxiu, el tresor més preuat, durant tota la guerra, i el defensaren —primer, dels incontrolats que el volien cremar;²⁵⁷ després, de les autoritats que se'l volien endur per protegir-lo—, i treballaren durament per restablir la funció notarial a Catalunya, més necessària que mai en un període en què la vida de les persones no tenia ni valor ni garantia. D'acord amb la Generalitat, de qui depenien els notaris, n'enviaren alguns a poblacions o comarques que havien quedat sense, cosa que causà, als dos notaris esmentats, algun conflicte amb les autoritats i amb alguns

252. Eduardo BARRIOBERO, *Un tribunal revolucionario. Cuenta rendida por el que fue su presidente*, Barcelona 1937. Tot i que va ésser escrit en un to abrandadament apologetic, la idea que l'autor i alhora protagonista del llibre tenia de la «justícia» i de la seva administració hi queda perfectament retratada.

253. SOLÉ, VILLARROYA, *La repressió...*

254. No em va concretar de quina obra de Paul RECLUS —geògraf i anarquista francès, amb un gran predicament entre els anarquistes d'arreu del món— es tractava, però devia ésser *L'homme et la terre* (1905-1908), la seva obra més cèlebre i extensa (varis volums), gairebé un evangeli per als anarquistes, de la qual hi havia una versió castellana (GEC, s.v. *Elisée Reclus* per Perc Gabriel). Això, i el que segueix en aquest apartat, m'ha estat explicat de paraula pel Sr. Noguera pocs anys abans de la seva mort.

255. Ell era «un notario bueno», però se li volien endur la minyona perquè, a la seva cambra, tenia una enorme imatge d'una marededéu; la feina va ésser del Sr. Noguera perquè no agafessin la minyona, i va haver de fer servir els arguments de la ignorància i la superstició de les quals el poble no en té cap culpa.

256. El Sr. Noguera deia que no havia tingut mai por, excepte quan va anar a una txeca del SIM «de» Negrín i dels agents de Stalin, a l'avinguda del Tibidabo, a interessar-se per un col·lega que hi era detingut.

257. El Sr. Noguera va convèncer els patrullaires dient-los que, si cremaven l'arxiu notarial, mai més no es podria conèixer ni demostrar a les generacions futures l'opressió i la injustícia de què havia estat víctima la classe treballadora, que ara, com que ja s'ha fet la revolució, aquells arxius no podran tenir cap mal ús.

que manaven sense ésser-ne. El Sr. Noguera promogué un decret de la Generalitat que permetia d'exercir determinades funcions notariales a oficials jurats²⁵⁸ —el 1938, a Barcelona només quedaven pràcticament els dos notaris esmentats—, decret que s'inspirava en la pràctica notarial de l'Antic Règim que el Sr. Noguera coneixia, en aquella època, més bé que ningú. I hagué d'intercedir per un company que havia esdevingut suspecte als ulls d'algun organisme oficial.²⁵⁹

3.3.2.6. *El franquisme*

Després de la Guerra d'Espanya, no hi va haver altra opció «legal» que el franquisme, que els notaris acceptaren més que res com a taula de salvament dels crims pseudo-revolucionaris de la guerra, si bé tampoc no s'hi sentiren gaire incòmodes per tal com assegurava principis jurídics i institucions fonamentals en la professió notarial. És difícil de jutjar l'adhesió i la col·laboració amb un règim que no admetia llibertats polítiques ni socials, d'aquells que només ocuparen càrrecs intermedis i subalterns, i més quan això s'esdevé després d'un trasbals tan dolorós; per això l'historiador, en aquests casos, ha de limitar-se a descriure i explicar, és a dir, entendre, els fets, perquè les persones que en són protagonistes forçoses estan immerses més que ningú en la gran tragèdia de la història humana.

Dels notaris que han tingut càrrecs polítics, el més conegut, influent i actiu ha estat Josep M. de Porcioles i Colomer. Militant de la Lliga, després de la guerra fou alcalde de Balaguer (1940-1941), president de la Diputació de Lleida (1940-1943), director general dels Registres i del Notariat (1943-1945), alcalde de Barcelona (1957-1973) i procurador a Corts durant molts anys, jutge episcopal d'apel·lacions d'Andorra... Com a alcalde de Barcelona, hem de destacar l'elaboració i aprovació de la Carta Municipal de 1960, els plans d'accessos viaris de la ciutat, la modificació del Pla Comarcal de 1953 i substitució per un Pla Director de l'Àrea Metropolitana (1964-1968), l'aprovació d'una sèrie de plans parcials d'urbanisme....²⁶⁰ La seva biografia política i alhora humana la podem seguir, amb un estil més literari que no pas acadèmic, a l'«homenot» corresponent de Josep Pla.²⁶¹

258. No hem pogut consultar el *Diari Oficial de la Generalitat*.

259. Es tractava d'un notari que, tot i ésser força dretà, havia estat nomenat Fiscal General de l'Armada Republicana (ens cal consultar el diari o butlletí oficial del Ministeri de Marina, de localització difícil).

260. La biografia política de Porcioles la podem seguir, per exemple, a RÍQUER, CULLA, *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona 1989, vol. VII, pàgines citades a l'índex onomàstic alfabètic del volum VIII. Conté bibliografia.

261. PLA, *Homenots. Segona sèrie*, pp. 492 i ss.

3.3.2.7. *El postfranquisme*

Dintre del conservadorisme dominant, si bé amb molts matisos i lluny en general de l'autoritarisme afí al règim anterior, sobresurten, com a excepcions, per la tendència i per l'activisme, els notaris socialistes Xavier Rocha i Rocha, que arribà a ésser diputat a Corts, i José Luis Mezquita del Cacho, impulsor de l'associació notarial Joaquín Costa.

3.3.2.8. *D'altres situacions polítiques conflictives*

Acabem de resumir els nostres coneixements sobre la participació i les actuacions de notaris en situacions conflictives i excepcionals en què han pres partit —de grat o per força, amb actuacions polítiques i o professionals—, per una de les parts en conflicte. Hem passat per alt, emperò, algunes d'aquestes crisis històriques. La més important n'és la Guerra dels Segadors o de Separació. Sobre aquest període hem de dir que té una diferència substancial respecte dels altres: ni el país ni les seves institucions no es divideixen ni es confronten obertament,²⁶² sinó que s'enfronten, més o menys units, amb més o menys entusiasme, a Felip IV, però també a Lluís XIV, la qual cosa no dóna gaire opció a la tria de bàndol; les excepcions són això, excepcions, si és que n'hi ha. Tampoc en els estudis que tenim d'aquesta contesa, principalment les obres de Sanabre i Basili de Rubí,²⁶³ no

---

A part de l'«homenot» que Pla dedica a Porcioles i que acabem de citar, les referències de Pla a Porcioles a través de la seva obra escrita són nombroses, com pertoca a un personatge de la importància del que fou alcalde de Barcelona; per a seguir-les, vegeu Josep PLA, *Índexs a l'Obra Completa*, vol. 46, per Cristina BADOSA, Edicions Destino, Barcelona 1988. Cal tenir present que Pla, per la seva amistat i relació amb destacades personalitats dels camps més diversos, tenia informacions que no arribaven al públic i que sovint només han quedat documentades a la seva extensa obra, que gaudia d'una certa butlla respecte de les diferents censures i limitacions d'expressió de l'època franquista que pesaven sobre les altres publicacions impreses. Però que tampoc no era prou primmirat pel que fa a la veracitat i l'equanimitat de les seves afirmacions.

Un resum biogràfic i bibliogràfic acceptable de Porcioles el trobem a l'article que li dedica el DHC, si bé hi falten dades complementàries per a comprendre bé el personatge.

262. No és pas la revolta i guerra dels segadors l'única contesa de la història de Catalunya en què factors externs han accentuat i fet aflorar amb més o menys violència les contradiccions de la societat catalana. El 1705 i el 1936 en són, també, d'altres mostres. Però així com l'evolució d'aquestes dues darreres crisis va menar a una divisió profunda i dramàtica, la del 1640, no.

263. José SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona 1956.

BASILÍ DE RUBÍ, *Les Corts Generals de Pau Claris*, Barcelona 1976.

Els antecedents del període els trobem meticulosament estudiats per John ELLIOTT, *La revolta catalana. 1598-1640*, Barcelona 1966, obra en la qual queda àmpliament descrit el paper jugat pel protonotari del Consell d'Aragó, l'aragonès Jerónimo Villanueva, però de cap més notari. Una extensíssima i comentada relació bibliogràfica la trobem a Núria

hi hem sabut veure si els notaris hi van jugar cap paper digne d'esmentar-lo ací.

Queden d'altres situacions o episodis menors en relació als que hem estudiat —menors per al conjunt del país, però no pas per als que en foren protagonistes—, en els quals algun notari hi devia jugar algun paper. Són, per exemple, i sense pretendre de fer-ne una enumeració exhaustiva: el bandolerisme; la resistència dels comtats de Rosselló i Cerdanya a l'afrancesament des de mitjan s. xvii; la tèrbola situació del Principat al darrer terç del mateix segle, amb la profunda invasió francesa; la guerrilla contra Felip V després de 1714; les diferents actituds davant la Revolució Francesa, amb la Guerra Gran i la Guerra del Francès;²⁶⁴ les guerres carlines.

4. APORTACIÓ DELS NOTARIS EN EL CAMP DE LA HISTÒRIA

4.1. Els notaris i la Història

L'art notarial presenta moltes coincidències i afinitats amb l'art i ciència de la Història. Veiem-les.

Notaris i historiadors tenen el mateix origen i causa: l'escriptura, aquesta tècnica màgica que permet de fer constar invariablement la paraula per generacions de generacions, amb la qual cosa el passat —un passat congelat i no pas variant, com el de les tradicions orals— adquireix més valor i fins i tot pot arribar a dominar el present.²⁶⁵

Tant el coneixement històric com l'art o la ciència històrica comencen amb l'escriptura, tot i que aquesta afirmació avui no es pot pas sostenir amb la mateixa rigidesa amb què era afirmada fins fa unes quantes dècades. L'existència de l'escriptura en una societat ens en permet un coneixement històric més detallat i precís; i l'escriptura permet de descriure el present amb la finalitat, entre moltes altres, de deixar-ne notícia per a les generacions futures. Aquesta voluntat de deixar constància del present per al futur, que és la dels primers historiadors que coneixem —cronistes—, no és altra cosa que la funció més pròpia i gairebé exclusiva dels notaris. El Consell de Cent de Barcelona, en les ordinacions de 24 de novembre de 1582

SALES, *Els segles de la Decadència (segles xvi-xviii)*, dins Pierre VILAR, *Història de Catalunya*, vol. IV, Barcelona 1989, pp. 481 i ss.

264. Tenim notícia, per exemple, d'un notari «afrancesat» d'Igualada, Josep Mas i Torelló, el qual, l'any 1832 si més no, era secretari de l'Ajuntament (BISBAL, Miret, *Diccionari...*, p. 131, amb bibliografia).

265. Al segle xx, cada vegada han estat més estudiades les repercussions socials, psíquiques, polítiques, culturals... de les diverses tècniques d'enregistrament, reproducció i comunicació del pensament. Ens limitarem ací a citar el llibre de M. T. CLANCHY, *From memory to writing record England 1066-1307*, Oxford, Blackwell 1993, 2a ed.

que regulen l'accés a la professió notarial, per tal de recalcar la transcendència social de l'art notarial i justificar així l'exigència de condicions i requisits estrictes per accedir-hi, comença dient: «Com la art de notaria sia a tota la república molt util y necessaria, per conservatio de aquella, per memoria del passat, intelligentia del present y providentia del sdevenidor [...]»;²⁶⁶ notem que són justament aquestes finalitats les que durant molts segles hom ha predicat com a fonamentals de la Història, i que avui mateix, amb unes concepcions i una filosofia de la Història força diferents, no sabríem pas, emperò, negar-ne la conveniència. La diferència més important entre notari i historiador, pel que fa a llur funció social, és només que, des del Renaixement, es va configurant una història que observa el passat des del present, mentre que el notari, com els antics cronistes, descriuen el present perquè en quedi constància en el futur.

4.2. Funcions historiogràfiques dels notaris en l'exercici de la seva professió

Dintre de l'activitat notarial habitual, els notaris realitzen algunes tasques que els acosten especialment a les funcions i activitats dels historiadors, o bé que en resulta una documentació d'interès especial per a la història —dintre de l'interès general que hi té la documentació notarial, com més endavant examinarem.

4.2.1. NOTARIS I ARXIVERS: IDENTITATS DE TÈCNIQUES I SIMILITUD DE FUNCIONS

L'arxiu és un element bàsic de l'activitat notarial. Els notaris són testimonis d'uns fets i d'uns actes, que tenen l'obligació de parlar, de donar el testimoni en el moment que li serà requerit, mitjançant l'expedició de l'instrument en forma pública, o una certificació, o un trasllat... Tant se val que sigui el mateix notari que va ésser pregat quan s'havia de realitzar el negoci jurídic en qüestió, com que sigui qualsevol dels notaris que han succeït al notari autoritzant originari. I per donar aquest testimoni, el notari ha de conservar les notes o el protocol al seu arxiu. De res no serviria de conservar-lo si tingués grans dificultats o li resultés impossible de localitzar. De manera que la funció de conservar ordenadament i localitzar allò que conserva és essencial en l'art de notaria. Per això el traspàs de l'arxiu d'un notari cessant a un altre notari és un fet tan important, delicat, i regulat

266. «Ordinacions del Col·legi dels Notaris de Barcelona, fetes per lo Consell Ordinari, a XXXIII de nohembre de .M.D.LXXXII., aserca de la letinitat y linatge han de tenir los jovers qui volen practicar y ser notaris de Barcelona», transcrits per NOGUERA, MADURELL, *Privilegios...*, pp. 342-344.

legalment, per evitar que se'n perdi la notícia dels drets i dels fets que conté.²⁶⁷

Per tot això, veiem que, en una notaria, l'arxiu és un element fonamental, i el notari és l'arxiver de la notaria. Al cap i a la fi, el desenvolupament de les tècniques documentals i el desenvolupament dels arxius i llur evolució esdevé paral·lelament i idènticament entre els notaris públics i les institucions de govern i justícia. Els fons dels arxius que avui considerem històrics, des dels més famosos —com el de la cancelleria reial— als més menystinguts —els dels municipis més modestos—, són ben semblants —per les tècniques de redacció, de conservació i d'ordenació— als arxius dels notaris públics. Per tant, no ens ha d'estranyar que, de la mateixa manera que les institucions esmentades tenien notaris al seu servei per a la redacció de la documentació que ha de revestir la condició de pública, tinguessin també arxivers molts dels quals eren notaris. I, encara que no en tinguessin el títol, en determinats casos expedien còpies autèntiques i certificats de la documentació que conservaven com a tals arxivers, emparant-se en l'autoritat de la institució que els havia nomenat arxivers.²⁶⁸

Per això els notaris han hagut d'ésser experts en la comprensió de la documentació antiga. Han hagut de saber paleografia —al s. XIX encara els era ensenyada i exigida a Barcelona, recordem l'obra del notari Tos—²⁶⁹ i d'altres coneixements documentals auxiliars; han hagut d'entendre el significat dels textos antics conservats als arxius notariais; i han hagut d'expedir certificacions o valoracions sobre l'autenticitat o falsedat formal de documents antics.

267. M. T. FERRER, Jaume RIERA, *La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la Baixa Edat Mitjana*, EHDAP 4 (1974), pp. 395-428.

268. Un dels arxius més importants i, de bon tros, el més ben conegut, és l'Arxiu Reial de Barcelona (anomenat, des de l'època borbònica, «Archivo General de la Corona de Aragón»), del qual ens consta que tingueren el títol de notaris molts dels seus arxivers, si no tots, des de Pere de Parseya (s. XIV) (que a la *Guia* de l'ACA que citem més avall surt accidentalment com a «Passeyà»), i entre els quals hi ha Diego Garcia i el seu fill Jaume Garcia (s. XV), els Carbonell —Pere Miquel, el seu fill Francesc, i el seu nét Francesc Miquel (segles XV-XVI)—, Albert Viladamor (s. XVI)...; Garma (s. XVIII), tenia el títol de secretari del rei, que el podríem considerar d'alguna manera equivalent a notari. Una relació exhaustiva dels arxivers reials d'aquest arxiu, amb dades biogràfiques i descripció de les seves actuacions al capdavant de l'arxiu, a Federico UDINA MARTORELL, *Guia Històrica y Descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid 1986, pp. 125-153.

A la 1a meitat del s. XVII, el notari tortosí Joan Busquets fou nomenat arxiver de la casa ducal de Sogorb i Cardona, i va organitzar els fons a la nova seu de l'arxiu, al castell d'Arbeca. A la 2a meitat del mateix segle, el notari de Castelló d'Empúries, Bernat Joseph Llobet, va reorganitzar-los, instal·lats ara al castell de Falset (Antonio SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*, Dirección de Archivos Estatales, Madrid 1990, pp. 205-211).

269. Joaquim Tos, *Paleografía para la inteligencia de los manuscritos antiguos de este Principado*, Barcelona s.a. (2a ed. 1855). Duu un apèndix amb notícies de notaris des del s. XIII, i reproduccions de manuscrits (GEC, Tos, Joaquim).

4.2.2. TEXTOS CRONÍSTICS ESCRITS PER NOTARIS

Molts notaris són autors de cròniques, dietaris o relacions de fets. La finalitat podia ésser molt variada: la curiositat personal, la imposició o el costum d'una institució o persona a la qual el notari servia, la necessitat de dur el control d'uns fets determinats (atesa la importància dels precedents a tot l'Antic Règim, especialment en l'àmbit polític i social; o per la dificultat de conèixer el dret vigent a cada moment —tant el dret legal com els estils judicials o d'altres—;²⁷⁰ o simplement per justificar unes despeses, com atribueix Sans i Travé al notari Jaume Safont)...²⁷¹ No hi serien aliens la predisposició dels notaris a documentar els esdeveniments, i la moda: el fet que molts ho fessin, que sempre pesa molt; o la continuació del que feia el notari antecessor.²⁷² Al cap i a la fi, en l'origen dels notaris baix-medievals hi ha també l'origen de la moda per documentar-ho tot, moda que esdevé de seguida una autèntica passió i que, per això, no para d'accentuar-se, i que dóna al document escrit un valor superior al del testimoni viu i al costum, categoria incomprensible per als homes alt-medievals.

Una altra motivació possible seria —i no és pas excloent de les altres en algunes modalitats— la necessitat de tenir referències cronològiques en un món en què el temps no era comptat d'una manera tan numèrica i precisa com fem avui. Les coses no passaven tal dia a tal hora, sinó que passaven per tal diada, abans o després de tal aiguat, de tal guerra, de tal incendi, de tal visita d'un personatge important... La gent ha comptat el temps i sobretot ha recordat els fets així fins fa ben poc. I el notari, quan un client li parlava d'un fet que havia passat abans o durant o després de tal esdeveniment, en sabia de seguida i segur l'any i potser el mes i el dia.

Això acabaria d'explicar el costum de molts notaris d'emplenar els seus llibres amb anotacions de fets importants o simplement curiosos entre protocol i protocol.

---

270. Vegeu *supra* § 2.2.3.

271. SANS I TRAVÉ, *Dietari...*, p. XXXVIII.

272. Josepa Cortés hi apunta la influència dels llibres de «ricordanze» tan habituals a la Itàlia septentrional, introduïts per la colònia establerta a València; i diu que «el notari valencià, vinculat als aspectes més diversos de la vida ciutadana i representant de la nova cultura laica i acostumat a la recollida de material documental, es troba en una òptima situació per a provatures historiogràfiques, que en la majoria dels casos es limiten a escadussers apunts circumstancials sobre les guardes del mateix protocol, mentre que, en altres, constitueixen veritables assaigs sobre esdeveniments contemporanis, com la crònica sobre la Germania de València del notari Miquel Garcia, partidari convençut de l'ordre establert» (CORTÉS, *Formularium...*, p. XV; vegeu-hi especialment la bibliografia de les notes 26 a 28).

Encara que la motivació i l'esperit siguin ben semblants, hem de distingir, pel seu contingut i transcendència, dos tipus de cròniques i dietaris notariais: els redactats per notaris al servei d'institucions polítiques, i els redactats per notaris públics per a ús reservat del notari i la seva notaria.

4.2.2.1. Cròniques

La primera intervenció dels notaris en relació a la producció historiogràfica la trobem a la cancelleria reial. En el seu marc altament aculturat, trobem protonotaris, secretaris i escriptors al servei de monarques que, durant els segles XIII i XIV, van voler deixar constància d'uns fets a través de narracions amb valor didàctic i que alhora justificaven unes accions polítiques determinades.

Alguns, per explicar-ne l'origen, han acudit als poemes narratius i cançons de gesta que, durant els segles XII i XIII, serien prosificats i combinats amb fonts testimonials i documentals. El cas és que va aparèixer una manera nova de fer història que va arribar a un punt culminant, històricament i literària, amb les anomenades *Quatre Grans Cròniques*.²⁷³

Coll i Alentorn, estudiós d'aquestes fonts, hi ha detectat la intervenció d'«escriptors» reials en llur redacció i realització.²⁷⁴ Ací esmentarem Bernat Ramon Descavall, un dels col·laboradors de Pere el Cerimoniós en la redacció de la seva *Crònica*;²⁷⁵ Pere Rossell, notari valencià, autor del *Llibre de la successió del reialme de Nàpols*, al·legat jurídic-genealògic encomanat per Alfons el Magnànim;²⁷⁶ les *Chroniques de Espanya* de l'arxiver reial i notari públic de Barcelona Pere Miquel Carbonell...²⁷⁷ Per a més detalls, ens remetem a la comunicació d'Eulàlia Duran a aquest mateix congrés, i a l'obra esmentada de Coll i Alentorn.

4.2.2.2. Dietaris

Durant els segles XIV i XV apareix a Catalunya un gènere que reflecteix la situació socio-política. Les corporacions públiques, civils

273. Sobre els punts de vista actuals en aquesta matèria, vegeu Stefano ASPERTI, *La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes*, «Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx [...] 1991», Publicacions de l'Abadia de Montserrat [...] 1993, vol. I, pp. 85-137.

274. Miquel COLL i ALENTORN, *La historiografia* dins «Història de Catalunya», Ed. Salvat, Barcelona 1978, vol. III, pp. 298-300.

275. COLL, *op. cit.*, p. 300.

276. GEC.

277. GEC, *Cròniques d'Espanya*, per Miquel Coll i Alentorn.

i eclesiàstiques, que des del segle XIV van adquirint una major preponderància, estan interessades, com els reis, a promoure la redacció de la seva història en forma d'annals o de dietaris oficials.²⁷⁸ Aquesta funció estarà en mans de les escriptories respectives.

a) Dietaris reials: durant el s. XV, l'escrivà de ració duia un llibre per controlar les despeses de la cort, el qual ha servit posteriorment als estudiosos per conèixer-ne els itineraris i l'activitat; semblantment ha passat amb el dietari en el qual el protonotari duia el control dels documents expedits que meritaven el dret del Segell, que és una de les tasques que el protonotari acostumava a delegar en el seu lloctinent. Han estat estudiats i transcrits per Miret i Sans, Giménez Soler, i Girona i Llagostera.²⁷⁹

b) Dietari de la Deputació del General: iniciat el 1411, era responsabilitat de l'escrivà major, que sovint n'encomanava la redacció a algun dels seus ajudants. Es continua fins a la fi de la institució, el 1714. Hi són anotats esdeveniments polítics, econòmics socials, religiosos..., actuacions de la institució, etc.²⁸⁰

c) Dietaris municipals: destaquen, naturalment, per damunt de tots, els dietaris de la Ciutat de Barcelona: la *Crònica del Racional*,²⁸¹ el *Manual de Novells Ardits*, el *Llibre de les Solemnitats Reials*..., l'edició impresa dels quals ha estat duta a terme per la mateixa ciutat des del final del s. XIX paral·lelament al desvetllament de l'interès pels orígens històrics de les institucions catalanes.²⁸² Respecte als d'altres municipis catalans (Puigcerdà, Vilafranca...), l'edició impresa no ha estat duta a terme fins al darrer terç del s. XX, paral·lelament a la multiplicació dels estudis històrics des dels anys setanta sobre-

278. COLL I ALENTORN..., *loc. cit. supra*.

GEC, *Dietari*, per COLL I ALENTORN.

279. Alguns d'aquests itineraris reials han estat estudiats per: J. MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor, 1213-1276*, Barcelona 1918; i del mateix autor, *Itinerario del rey Alfonso III...*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» V (1909-1910). A. GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario del rey don Alfonso de Aragón...*, Zaragoza 1909. D. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari de l'infant Joan...*, València 1923; i del mateix autor, *Itinerari del rei Martí...*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» 4 (1911) i 5 (1912).

280. MARINA MITJA, *Dietari de la Diputació del General de Catalunya 1454-1472*, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1950. *Dietari de la Deputació del General de Catalunya*, Archivo de la Corona de Aragón, Barcelona 1974. Fa poc se n'ha dut a terme una nova edició.

281. Vegeu § 2.2.3.1 i n. 106.

282. F. SCHWARTZ, F. CARRERAS, *Manual de Novells Ardits vulgarment anomenat Dietari de l'Antich Consell Barceloní. Anys 1390-1496*, Barcelona 1892, una part del qual fou obra de Joan Esteve Mir, notari i escrivà del racional de la ciutat. Per a les relacions i coincidències entre aquest *Manual* i el *Dietari de Jeroni Pujades*, vegeu la introducció de l'edició d'aquest darrer (Josep M. CASAS I HOMS, *Dietari de Jeroni Pujades. I. (1601-1605)*, Barcelona 1975, p. 35).

GEC, *Llibre de les solemnitats de Barcelona*. D'aquest, una part fou escrita per Gabriel Canyelles, l'autor del conegut formulari.

tot.²⁸³ En algunes d'aquestes obres s'hi barreja —cosa molt habitual a l'època— llegendes històriques fantàstiques, fets reals passats i presents, i disposicions normatives o judicials diverses, per la qual cosa algunes són a mig camí entre la crònica, el dietari i la compilació de drets.

d) Dietaris personals: alguns notaris redacten, per iniciativa pròpia, dietaris dels fets coetanis, de vegades en llibres separats, d'altres dintre els llibres de protocols. Aquest gènere s'estén a partir del s. xvi. Ací esmentarem l'anomenat *Cronicó* mallorquí de Mateu Salzet, miscel·lània de notícies mallorquines dels anys 1372 a 1408 escrites als fulls en blanc dels seus manuals;²⁸⁴ el *Dietari* o *Llibre de Jornades de Jaume Safont*, estudiat i transcrit per Josep M. Sans i Travé;²⁸⁵ les anotacions del notari i arxiver reial Pere Miquel Carbonell als seus manuals;²⁸⁶ el testimoni de la Guerra de les Germanies del notari valencià Miquel Garcia, que lluità al costat de la noblesa, i al qual afegí notícies generals fins a l'any 1535;²⁸⁷ Francesc Pasqual, de Perpinyà, autor d'unes *Memòries* (1595-1644) interessants per conèixer la vida i els costums familiars i, a partir de 1632, també els fets polítics i militars;²⁸⁸ Jaume Pujol, notari i arxiver municipal de la ciutat de Mallorca, al servei dels lloctinents generals contra els bandolers, deixà escrita una *Relació de successos memorables ocorreguts en aquesta isla de Mallorca* (1612-1649);²⁸⁹ Josep Salvador Fexes, notari de Sant Celoni, que entre els seus protocols (1668-1723) escriu sobre els episodis de la plaga de llagosta de 1687, la revolta dels Gorretes, o la caiguda de Barcelona el 1714;²⁹⁰ etc.

283. Salvador GALCERAN VIGUÉ, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Barcelona 1977.

VALLÈS, VIDAL, COLL, BOSCH, *El Llibre Verd de Vilafranca*, Fundació Noguera, Barcelona 1992. Es tracta de la Crònica, una de les quatre parts del *Llibre Verd* (Privilegis, Libre del Bon Regiment, Crònica i Notícies Històriques); la Crònica narra els esdeveniments més importants de Vilafranca des del 1599 al 1699; l'únic autor que se n'ha identificat és Dídac Miret, notari i secretari del consell.

Vegeu *supra* § 2, notes 107 a 113.

284. Les anotacions foren transcrites pel pare VILLANUEVA al seu *Viaje literario a las iglesias de España* (DBA; BOVER, *Biblioteca...*).

285. SANS I TRAVÉ, *Dietari...*

286. F. UDINA MARTORELL (pr.), *Dietari...*, p. XIII. Aquestes anotacions poden llegir-se als volums 28 i 29 de la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón».

GEC, *Cròniques d'Espanya*, per Miquel COLL I ALENTORN.

287. GEC.

288. Foren publicades a la «Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon» (1905) (GEC). Núria SALES les cita (*Els segles de la Decadència. Segles xvi-xviii*, pp. 481 i 482 — dins Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, Ed. 62, Barcelona 1989, vol. IV) i anomena l'autor «Pere»; nosaltres no hem pogut consultar la revista esmentada.

289. GEC.

290. A. SIMON TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials de la marina de la Selva*, Curial, Barcelona 1993, p. 255.

4.2.2.3. *Relacions de fets*

Molts notaris són autors de narracions de fets reals concrets, amb més o menys transcendència política i social, adés actuant per encàrrec, adés fent-ho per voluntat pròpia. De tots ells esmentarem:

— Antoni Vinyes, notari i sots-síndic de la ciutat de Barcelona, que participà en tres ambaixades de la ciutat a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1435, 1442-1443, i 1451-1452), de les quals ens ha llegat valuosos epistolaris adreçats a la ciutat en què es revela com a bon cronista i agut observador dels fets polítics i socials, en la línia de l'excel·lent diplomàcia de les ciutats italianes, que tant havien inspirat en els aspectes més variats la capital catalana.²⁹¹

— Pere Llitrà, notari i síndic de la ciutat de Mallorca, que estigué prop de Ferran II en el setge de Màlaga (1487); les seves cartes als jurats de la ciutat constitueixen un valuós document històric i literari.²⁹²

— Joan Gomis, de la ciutat de Mallorca, autor del *Libre de la benaventurada vinguda del emperador y rei Don Carlos en la sua Ciutat de Mallorques...*, imprès el 1542.²⁹³

— El cas excepcional de l'anomenada *Acta de Constantinoble*, escrita pel notari Pere Quintana l'any 1558, que relata el saqueig pels turcs —amb la complicitat i l'ajut dels francesos— de Ciutadella, a Menorca, i el segrest i captivitat de dos mil cinc-cents ciutadellencs, entre els quals Quintana mateix, a Constantinoble, on la majoria moriren o foren venuts i uns quants foren redimits pagant rescat; aquest fet fou un sotrac tan fort per a la petita ciutat, que fins avui mateix l'*Acta* és llegida íntegra cada any el 9 de juliol, aniversari de l'entrada i el saqueig, a la Casa de la Ciutat, en un acte públic i solemne. Al s. XVII, l'*Acta* fou incorporada al *Llibre Vermell de Ciutadella*.²⁹⁴

D'una extensió força més curta i un propòsit més modest o imprecís són les relacions de fets polítics, socials, culturals... més o menys rellevants i transcendents que trobem encapçalant els llibres notariais o intercalades amb els protocols. La quantitat, qualitat i extensió d'aquestes notes és molt variable, i no eren pas tots els notaris que s'entretenien a enriquir els seus llibres amb aquesta curiositat. L'arxiver Laureà Pagarolas ha comentat i transcrit algunes d'aquestes

291. Vegeu *supra* § 3.3.1 i MADURELL, *Mensajeros barceloneses...*, p. 59.

292. BOVER, *Biblioteca...* Foren publicades a P. PIFERRER, *Recuerdos y bellezas de España*, al volum sobre el Regne de Granada (publicat el 1850) redactat i transcrit per Pi i Margall.

293. BOVER, *Biblioteca...*

294. GEC, *Ciutadella, saqueig de*, per Andreu Murillo, i *Constantinoble, Acta de*, per Eulàlia Duran.

anotacions,²⁹⁵ i Raimon Noguera ho ha fet amb les dels notaris barcelonins durant la Guerra de Successió.²⁹⁶

4.2.3. INTERÈS DELS DOCUMENTS NOTARIALS COM A FONT DE CONEIXEMENT HISTÒRIC

Tot i que aquest no és un tema objecte d'aquesta ponència, el farem constar breument ara que examinem les connexions entre notaris, arxivers i historiadors.

Avui no cal insistir gaire en l'interès dels documents notariaus antics com a font de coneixement de la història, ja que són estudiats profusament pels historiadors,²⁹⁷ però això fa només un parell de dècades que passa. A Catalunya, els primers estudis de la documentació notarial antiga van ésser iniciats al darrer terç del s. xix pels historiadors de l'art —com Josep Puiggarí i Llobet, advocat, dibuixant, historiador de l'arquitectura i arxiver de la ciutat—, que hi trobaven notícies detallades dels contractes celebrats a l'entorn de la realització de les més famoses obres d'art, sovint l'única font escrita de què els historiadors de l'especialitat disposaven.²⁹⁸ També acudiren als documents notariaus, des del final del s. xix, d'altres historiadors, com el jurista i historiador Joaquim Miret i Sans, de vegades amb una finalitat filològica —interès pels inventaris de béns— dintre del moviment de recuperació i normalització de la llengua catalana. Uns i altres els trobem poc o molt vinculats a l'Acadèmia de Bones Lletres, i publicaren molts dels seus treballs al *Boletín* d'aquesta institució, la publicació del qual s'inicià l'any 1901. Cap als anys trenta hi va acudir Pierre Vilar,²⁹⁹ Vicens i Vives i algun altre dels que podem

295. LAUREÀ PAGAROLAS I SABATÉ, *Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins*, EHINCHRN, pp. 61-90, especialment 80-82.

296. NOGUERA DE GUZMAN, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*, pp. 101-120.

297. Per exemple, vegeu les *Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada. La documentación notarial y la Historia*, Universidad de Santiago de Compostela; o l'article d'A. EIRAS ROEL, *La documentación de protocolos notariales en la reciente historiografía modernista*, EHDAP VIII (1980), pp. 7 i ss. La bibliografia sobre el tema és vastíssima, sobretot la italiana i la francesa.

298. P. ex. JOSÉ PUIGGARÍ, *Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y del Renacimiento. Apuntes leídos en la sesión de 17 de junio de 1871*, «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», tom III, pp. 71-103. En aquest treball, Puiggarí cita sovint, en parlar dels documents notariaus relatius a les obres dels artistes, un «Archivo particular» que no és altre que un arxiu notarial anterior al dipòsit de la documentació notarial antiga al Col·legi de Notaris.

També els arxius de les catedrals eren, i són, uns dipòsits rics de documentació notarial. Un treball primerenc sobre aquest tema basat en la documentació notarial de la catedral de Barcelona és el de JOSEPH MAS, *Notes sobre antics pintors a Catalunya*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» (1911), pp. 216 ss., 250 ss., 307 ss. i 430 ss.

299. PIERRE VILAR, *Catalunya dins...*, vol. I, p. 118.

considerar pioners dels estudis històrics, socials i econòmics sobre Catalunya, així com, uns anys més tard, J. H. Elliott.³⁰⁰

D'altres països han anat encara amb més retard en les investigacions en els arxius notariaus. Actualment hi ha un autèntic apassionament dels historiadors per l'estudi dels arxius notariaus: més que no pas els estudis històrics socials i econòmics, la causa n'ha estat la moda del que hom ha anomenat «història de les mentalitats», que s'ha imposat des dels anys setanta i que, entremig d'estudis poc o molt interessants, s'hi amaga també molta literatura barata; com també l'interès pel que s'ha anomenat «història de la vida privada» o de la «vida quotidiana», tan vinculada amb l'anterior.³⁰¹ El cas és, emperò, que finalment s'ha consolidat la investigació històrica en els arxius notariaus com a tècnica primordial per a l'estudi d'una gran diversitat de fets històrics.

I és que als arxius notariaus no solament hi trobem dades que no trobem enlloc més sobre determinades activitats i determinades classes socials que no han deixat cap més rastre documental escrit, sinó que és notable el grau de sinceritat i de diversitat del contingut dels documents. La gent, a cal notari, sempre s'hi ha confessat, i en el notari hom hi ha tingut tanta o més confiança que en el capellà,³⁰² com ens ha recordat el notari Figa en la cloenda del congrés. A cal notari la majoria de la gent s'hi manifesta tal com és, al notari no se'l sol enganyar. Normalment no té sentit de fer-ho. Per això els notaris saben tant sobre la vida i la mort. I, a més a més, i a diferència d'ara, determinats negocis jurídics, principalment els testaments, eren tot un examen de consciència, una meditació sobre la vida i la mort, un balanç de tota una vida, una preparació per a l'eternitat. Per això són tan utilitzats pels «historiadors de les mentalitats» (de fet, haurien de dir-se historiadors de la cultura o antropòlegs culturals, que és el

---

300. Aquest autor, després de dordre's de la manca d'índexs de la majoria dels protocols de l'arxiu de Barcelona, diu que ha «revisat tots els llibres de tots els notaris principals entre 1600 i 1640» per estudiar l'estructura i les relacions familiars en l'aristocràcia i l'alta burgesia, i en recomana un estudi més ampli per conèixer l'evolució econòmica i social de les famílies (diu que «seria revelador estudiar l'ascensió en riquesa i prestigi social d'una família que fa entrar un fill a l'Audiència») (ELLIOTT, *La revolta...*, p. 556).

301. Els llibres notariaus, per la naturalesa dels documents que contenen i els són propis —testaments, capítols matrimonials, compra-vendes...—, tenen un gran interès històric. I, a més, els redactors dels llibres esmentats ens «obsequien» sovint amb «textos religiosos, aforismes, sentències, receptes guaridores, fórmules diverses, efemèrides del segle, poemes... [...] rumors que corrien per la ciutat, fragments de la darrera lectura, qüestions referents a la vida privada» (PAGAROLAS, *loc. cit. supra*, pp. 63-64), textos dels quals l'historiador també en treu profit.

302. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, pp. 31-32. El text el reproduïm a la nota 33 d'aquesta ponència.

que de fet són o haurien d'ésser) per esbrinar les concepcions que determinades societats tenien sobre Déu, l'Església, la família, la riquesa i, en general, sobre totes les coses materials i espirituals.

4.3. Notaris historiadors

Hem vist fins ara com els documents emanats dels notaris, tant si són amb totes les formalitats —autèntics o formant part del procés de redacció del document notarial— com si són documents simples en què el notari no actua com a tal, sempre tenen un o altre interès històric. I que, en general, en la majoria de cròniques, dietaris i relacions de fets, el notari ho fa per encàrrec. Ara examinarem aquells casos en què el notari, espontàniament, relata fets presents o passats amb la intenció de fer el que avui en diem «història».

4.3.1. BAIXA EDAT MITJANA I EDAT MODERNA

Als segles XIV, XV i XVI, època d'apogeu dels notaris catalans, per influència de l'humanisme, duen a terme traduccions i adaptacions de textos clàssics i cròniques universals; d'entre aquests notaris esmentarem els de la cancelleria reial Jaume Conesa i, sobretot, Pere Miquel Carbonell. També abunden, ja en plena edat moderna, les històries locals i genealogies d'institucions laiques i eclesiàstiques, ornades amb títols d'honor i farcides de llegendes i narracions de fets fantàstics tan propis de l'època.

4.3.2. EDAT CONTEMPORÀNIA

Al s. XVIII es difongué una manera de fer història més crítica i científica, que influí en alguns notaris catalans, no gaires però, perquè també els notaris participaren de la decadència política i cultural catalana de l'època. Serà al s. XIX, i especialment a partir de 1862, quan començaran a abundar notaris autors d'investigacions històriques. Com ja hem repetit tantes vegades, és a partir de 1862 que els notaris tenen una formació científica universitària, uns coneixements i unes inquietuds culturals d'acord amb la societat del temps, una situació econòmica més sòlida que mai, i una participació del gust per la ciència i l'erudició característiques de l'època. Si bé en aquest camp, la nova condició dels notaris gairebé coincideix —amb una mica de retard— amb el desenvolupament de la història com a ciència —el mètode històricocrític— que altra cosa no és el positivisme històric. El conreu de la història els ofereix, a més, un motiu de reconeixement social. I hi hem d'afegir el desenvolupament científic i tècnic general, la multiplicació d'institucions i de publicacions científiques i culturals

públiques i sobretot privades, que van combinar el rigor tardopositivista amb un esperit romàntic congruent amb posicions polítiques molt esteses, i van desenvolupar l'interès per la prehistòria i l'arqueologia, l'etnologia, la toponomàstica, etc. Igualment també aquestes inquietuds i activitats, en les quals participaren entusiàsticament molts notaris, experimentaren una frenada amb la guerra d'Espanya, i s'acabaren pràcticament a mitjan s. xx per les causes que també hem esmentat en altres camps: augment meteòric de la feina professional i dels ingressos econòmics, i augment aclaparador de les matèries a estudiar, tant per guanyar les oposicions com, un cop guanyades, per estar simplement al dia de la legislació, doctrina i jurisprudència dels tribunals i direcció general dels registres i notariat.

Les nombroses obres d'història realitzades i publicades per notaris catalans en aquest període corresponen majoritàriament a dues especialitats: història local i història notarial.

4.3.2.1. *Història local*

És l'especialitat que més ha estat conreada pels notaris contemporanis, a molta distància de les altres. La proximitat de les fonts i la facilitat d'examinar-les, l'arrelament de molts notaris en poblacions mitjanes —en les quals esdevenen una de les grans autoritats fàctiques locals al costat del rector de la parròquia, del metge, del veterinari i del comandant de la guàrdia civil—, tant si en són naturals com si no, la satisfacció de la societat local —sobretot de les classes benestants— per aquest tipus d'estudis, que augmenten el prestigi del notari i li porten moltes satisfaccions, el prestigi de l'erudició i la seva equiparació social a la ciència tan propis del vuit-cents i part del nou-cents, la febre pels estudis monogràfics propis del positivisme històric (tan criticats però de tanta utilitat malgrat els seus errors i les seves limitacions), la gran quantitat d'hores vagaroses que han tingut els notaris fins a mitjan segle actual, que els de temperament actiu i exigent han hagut d'omplir d'alguna manera considerada profitosa... tot això són estímuls que han abocat molts notaris als estudis d'història local.³⁰³

303. Citarem, en una relació que no vol ésser exhaustiva, els notaris i els pobles objecte dels estudis llurs (la font és la GEC si no n'indiquem una altra): Lluís Dalmau (Andorra), Josep Mas (Manresa) (TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes...*, Barcelona 1836 —hi ha reedició anastàtica per Curial, Barcelona 1973—), Gaietà Socías (Mallorca), Jacint Vilardaga (Berga), Jaume Ramon i Vidales (el Vendrell, Poblet), F. Maspons i Labrós (Molins de Rei), D. Torrent i Garriga (Manlleu, Ribes de Fresser), J. Sendil i Massana (Capellades), Honori Garcia i Garcia (Vic, Castelló de la Plana), Josep Mauri i Serra (Blanes).

4.3.2.2. Història notarial

Molt escassos han estat, paradoxalment, els estudis d'història notarial duts a terme pels notaris, en part perquè, quan aquesta especialitat històrica s'ha posat de moda a la segona meitat del segle xx, l'evolució de la professió ja no els ha permès ni estimulat a dedicar-s'hi; però també perquè l'estat dels arxius notariais ha estat més que llastimós, en general, fins fa una o dues dècades.

L'iniciador dels estudis d'història notarial és el notari del Vendrell Victorí Santamaria, que l'any 1917 va publicar *Estudios Notariales: Contribución a la Historia del Notariado en Cataluña*.³⁰⁴ També el seu coetani F. Carreras i Candi, advocat, esmerçà algunes investigacions sobre els notaris medievals, a més de promoure la publicació del *Manual de novells ardots o Dietari de l'antic consell barceloní* i les *Rúbriques de Bruniquer*,³⁰⁵ ambdues obres redactades per notaris de la ciutat, com hem vist. El notari Honori Garcia i Garcia també estudià aspectes diversos sobre els notaris medievals. Molts estudis d'abast més o menys ampli són deguts a Fèlix Duran i Cañameras, que no era notari però sí jurista i arxiver del cos d'arxivers i bibliotecaris de l'Estat i, doncs, ben pròxim als notaris per tantes raons que ja hem esmentat, encara que a l'època contemporània els arxivers siguin, com els secretaris judicials o municipals, un cos completament separat dels notaris.

En el terreny bibliogràfic, Joaquim Roca i Cornet és autor d'una «Bibliografia Notarial» sobre notaris escriptors de Catalunya en matèries pròpies de la professió i d'altres, publicada en articles diversos a «La Notaria».³⁰⁶

4.3.2.2.1. El notari Raimon Noguera de Guzmán³⁰⁷

No trobem cap més notari historiador dels notaris fins a Raimon Noguera de Guzman. L'aportació del notari Noguera al camp de la història és variada i important. Autor de llibres i articles d'història notarial curulls de dades de gran utilitat, i sobre institucions de gran transcendència social i jurídica,³⁰⁸ les seves aportacions més destacables

304. Barcelona 1917.

305. Vegeu *supra* § 2.2.3.1 i notes 106 i 282.

306. Manuel ANDRINO, *Galeria de Notarios. Joaquín Roca i Cornet*, «La Notaria» 59 (juliol-agost 1994), p. 2.

307. Zeneida SARDÀ, *Raimon Noguera. Un Homenot. Notari d'Homenots*, «Serra d'Or» 332, Barcelona maig 1987, pp. 11-18.

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Raimon Noguera i Guzmán (1897-1990). Nota cronològica*, «Arxiu de Textos Catalans Antics» 9, Barcelona 1990, pp. 259-272.

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Noguera i Guzmán, Raimon*, DHC.

308. Una relació de les obres escrites per Noguera la trobem als treballs citats a la nota pròxima anterior.

a la història general i a la història notarial han tingut lloc per uns altres camins. El més important ha estat l'atenció que ha posat, tant personalment com des de càrrecs col·legials diversos —notari-arxiver, vocal, secretari, degà...— en l'arxiu de protocols de la seu barcelonina del Col·legi, que l'ha portat a promoure per primera vegada a Espanya una conservació endreçada i ordenada de l'arxiu, la realització i publicació d'inventaris i catàlegs de protocols i d'índexs de notaris, a l'orientació i protecció dels historiadors que acudien a l'esmentat arxiu (Pierre Vilar, Duran i Cañameras, Vicens i Vives, Pons i Guri, Josep M. Madurell, Marina Mitjà, Josep Trenchs, Luisa d'Arienzo...), a finançar amb càrrec al Col·legi els *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* des del 1948, així com diverses publicacions monogràfiques, a fi que els esmentats investigadors tinguessin una revista —que ha aconseguit un gran prestigi— on publicar els seus treballs en una època en què les publicacions periòdiques d'història no abundaven a casa nostra..., a vetllar per la bona conservació, seguretat i inamobilitat de l'esmentat arxiu durant els fets tràgics de la Guerra d'Espanya, jugant-s'hi la vida davant d'escamots armats.³⁰⁹

El notari Noguera, a qui no hem de considerar ni un erudit ni un investigador, sinó un bon professional de la notaria i un encara més bon ciutadà, amb una cultura extraordinària i superior a la de molts que tenim per intel·lectuals, no ha estat un gran escriptor ni científic ni literari. Dotat de més bona paraula que de ploma, era un home de món, ben dotat per al tracte social, simpàtic, oportú i discret, gran conversador, que va posar totes aquestes qualitats al servei de la ciència històrica i del país. D'això en va resultar la gran influència que va exercir sobre els més destacats historiadors de la seva època, Soldevila, Vilar i Vicens.³¹⁰ Tot i que d'això no hi ha res documentat —el senyor Noguera no volia honors ni reconeixements—, als que van gaudir de la seva amistat i tracte els ho havia explicat prou, cosa que feia no pas per presumir-ne sinó en un relaxat bescanvi d'impressions en les seves enyorades tertúlies. En les comptades converses que jo hi vaig tenir, de l'historiador que més em va parlar, gairebé de l'únic, va ésser d'en Vicens i Vives. A en Vicens, el notari Noguera, pels anys quaranta, li duia llibres de París —ell hi anava sovint— aleshores que a Espanya a penes es publicava res que valgués res. Ell explicava a Vicens la problemàtica i el significat social d'importants institucions

309. Els primers temps de guerra, com a degà en funcions —el degà Par havia estat assassinat— plantà cara —mai no vaig tenir por, explicava— als milicians i incontrolats que volien calar foc a l'arxiu del col·legi. Els darrers dies de la guerra, amb la retirada, evità que les autoritats s'enduguessin l'arxiu al castell de Figueres.

310. Probablement, l'historiador anglès John H. Elliott, que féu llargues estades d'investigació a Barcelona, també en va rebre la influència; si no, d'on podia treure Elliott el text que li reproduïm a la nota 33 de la ponència present?

jurídiques catalanes, sobretot de dret privat, però també de dret públic; quan en Vicens trobava un contracte que no acabava d'entendre, el senyor Noguera li explicava què hi havia darrera d'aquelles clàusules aparentment incomprensibles per al famós historiador o de les quals Vicens intuïa que amagaven alguna cosa, i li deïa que allò que feien al s. xv per camuflar tal cosa o per obviar tal llei, es continuava fent al s. xx de la mateixa manera o de manera anàloga; també m'havia dit com renyava bonhomiosament en Vicens pel menyspreu que sentia o que manifestava en alguns escrits envers Ferran Soldevila, al qual Noguera considerava un historiador excel·lent, i que les seves obres —les de l'historiador Soldevila— eren un punt de partença que facilitava la feina dels nous corrents econòmics i socials de la història en els quals se situava Vicens. Jo diria que la *Notícia de Catalunya* d'en Vicens fou, en part, inspirada per ell. Si no fou així, hi ha almenys una gran coincidència de punts de vista entre el notari i l'historiador, fruit de les llargues i freqüents converses que tots dos sostenien, en les quals el notari ensenyava i l'historiador aprenia. I aquesta obra té una gran importància perquè ha exercit força influència en historiadors i polítics de Catalunya, i avui encara és el llibre de capçalera de polítics catalans molt destacats (fixeu-vos, sinó, en els seus discursos). No fóra estrany, doncs, com algú ha explicat, que Franco, l'any 1959, després d'haver-lo llegit, no fes ministre a Vicens.

El notari Noguera sempre explicava que s'havia pogut preocupar de la història i dels arxius perquè no tenia descendència, luxe —deïa ell— que els notaris casats i afillats no es podien permetre. Conseqüència màxima de totes aquestes preocupacions va ésser la donació del seu patrimoni a la fundació que porta el seu nom, constituïda per ell amb aquesta finalitat, amb l'ajut d'altres notaris que també comparteixen aquestes preocupacions, amb el suport del Col·legi, i amb la col·laboració de l'antic arxiver del Col·legi, Josep M. Sans i Travé, avui director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, autèntic braç dret del senyor Noguera des del final dels anys seixanta en totes aquestes activitats. La Fundació Noguera, des de la seva engegada l'any 1980, patrocina la publicació d'obres diverses sobre història notarial (monografies, catàlegs...), concedeix beques per a la catalogació dels arxius notariais i la realització d'investigacions històriques sobre aquest tema, ha patrocinat la publicació d'obres d'història del dret i de les institucions, i avui ha patrocinat aquest I Congrés d'Història del Notariat Català que celebrem. És evident que la Fundació Noguera ha realitzat i continua realitzant una tasca de suplència d'unes funcions que en altres comunitats autònomes duen a terme les institucions públiques, més generosament dotades que no pas les de Catalunya.

4.3.2.2.2. L'aportació del Col·legi de Notaris a la història notarial: manteniment de l'arxiu i suport a la investigació

No hem d'oblidar, en tot aquest patronatge i suport material i moral en pro de la història notarial, la sempre decidida col·laboració del Col·legi de Notaris de Catalunya, que des del final del segle XIX ha compartit activament amb els altres estaments jurídics i amb la societat catalana en general les inquietuds històriques i jurídiques. Aquesta actitud la trobem palesa en la participació del Col·legi en els moviments jurídics que ja hem explicat en el seu lloc, i en l'edició de llibres i revistes a càrrec seu. Pel que fa a la història notarial, el Col·legi ja va editar, l'any 1917, els *Estudios notariales...* de Victorí Santamaria. Però va ésser el senyor Noguera qui, des dels anys trenta, va donar un impuls creixent al suport col·legial als estudis d'història notarial i al bon agencament dels arxius notariaus, impuls continuat pels seus successors al capdavant del Col·legi. Aquest impuls ha consistit en el suport econòmic d'investigacions i publicacions, en les quantioses inversions en el condicionament i l'ampliació de l'arxiu, tasca en la qual el Col·legi català fou pioner i ha estat a l'avantguarda de tots els col·legis espanyols, en general desentesos de tot el que no fos la documentació més immediata, i sense recórrer a cap ajut de les institucions públiques; situant i sostenint en la direcció tècnica de l'arxiu competents historiadors, com Josep M. Madurell, Marina Mitjà, M. Teresa Ferrer, Josep M. Sans i Laureà Pagarolas; i, finalment, condicionant i cedint considerables espais de l'edifici col·legial per a biblioteca —sempre ben dotada i actualitzada en la bibliografia especialitzada en la història notarial— i sala d'actes, contractació d'un historiador-arxiver al marge del personal que atén l'arxiu més immediat, etc. Aportacions valuosíssimes moralment i material totes aquestes, que historiadors i ciutadans en general hem d'agrair al conjunt dels notaris de la Catalunya del segle XX.

I no hem de descuidar-nos d'agrair especialment al Col·legi la decisió que va prendre no fa gaire, amb motiu de l'ampliació i modernització de la seva seu, de construir unes àmplies i dotadíssimes instal·lacions per a l'arxiu històric dels protocols, que satisfaran la necessitat de conservació de la documentació durant llargues dècades, sinó segles, i en permetran la consulta als investigadors en condicions òptimes. Alhora que s'han ampliat i millorat les instal·lacions destinades a biblioteca històrica i sala de treball dels investigadors. Tot això perquè, com molt bé ha dit el degà Follia en aquest Congrés, la missió dels notaris no és només la de documentar i fer fe, sinó, i amb una importància anàloga, de conservar la documentació.

4.3.2.2.3. D'altres notaris de la 2a meitat del s. xx estudiosos de la història de la professió

Un altre notari contemporani que ha destacat per les seves obres d'història notarial ha estat Lluís Figa i Faura, actual president de la Fundació Noguera. El notari Figa ha estat un intel·lectual i un investigador polifacètic, i en totes les matèries a què s'ha dedicat hi ha fet estudis i aportacions brillants de contingut i d'estil. A més d'ésser un notable autor d'obres jurídiques i econòmiques, també ha estudiat brillantment aspectes relacionats amb l'evolució de les tècniques notariales i de les interferències recíproques entre el dret i els notaris. El notari Figa ha practicat la interdisciplinarietat, tan de moda al final dels anys seixanta i que avui tant enyorem. En una densa ponència del II Congrés Jurídic Català, que no ha tingut el ressò que es mereix, va marcar amb precisió les línies mestres de l'evolució general del dret català, del paper que hi jugaren els notaris, i particularment de les institucions econòmiques fonamentals del matrimoni.³¹¹ En altres treballs ha sintetitzat la història dels notaris catalans, i ha descrit les tècniques i les bases jurídico-doctrinals de l'art de notaria.³¹²

Un altre notari que s'ha introduït en els estudis d'història del dret i de la institució notarial ha estat Àngel Martínez i Sarrión. Professor de dret romà a la Universitat de Barcelona, notari-arxiver del Col·legi, és autor de diverses publicacions sobre història del dret i dels notaris.

Finalment acabarem parlant del malaguanyat Ferran Guardiola i Sala. Llicenciat en Dret i en Història, professor d'història del dret a la Universitat de Barcelona, no li coneixem publicacions d'història del dret, però era un gran coneixedor dels temes històrico-jurídics i especialment de l'art de notaria, al qual acudíem a cercar les seves orientacions, dades, bibliografia... Era un insaciable col·leccionista de llibres antics i moderns, de documents antics manuscrits i impresos, i un gran lector. La seva mort prematura ens va deixar sense un company i amic a qui recorríem quan, en els nostres treballs d'història del dret, ens encallàvem en matèries sobre les quals no ens sentíem prou segurs.

---

311. *Estatut personal i patrimonial dels cònjuges*, «Llibre del II Congrés Jurídic Català», Barcelona 1972, pp. 339-349.

312. FIGA, *Mos italicus y los juristas catalanes*, «Anales de la Academia Matrite del Notariado» XX (1974), p. 2.

4.3.2.3. *Estudis folklòrics (història de la cultura o antropologia cultural)*

Alguns notaris contemporanis han destacat pels seus estudis del folklore o de les tradicions populars. És aquesta una especialitat nascuda al segle XIX, impulsada pel romanticisme —sobretot alemany—, quan, amb els grans canvis socials i culturals deguts a la industrialització, avenços tècnics, transformacions agrícoles..., van desapareixent les formes de vida tradicionals, amb tots els costums, concepcions, creences... que impliquen, i hom se sent mogut a deixar-ne constància abans que no desapareguin. Els notaris es troben en una posició privilegiada per fer aquesta tasca compiladora i descriptiva —l'estudi científic social, sistemàtic i conceptual, vindria més tard—, atesa la seva «íntima» relació amb classes socials diverses i la seva residència en els hàbitats més variats —urbans, rurals, de muntanya, mariners...—, que els en dona un coneixement profund i real; i, per la seva inquietud observadora i la seva preparació literària, poden elaborar treballs folklòrics de gran interès. A més, el folklore va —o anava— estretament relacionat amb la vida social i amb el dret viu, escrit o consuetudinari però sempre ben antic, que encara no havia desaparegut del tot, del qual els notaris n'han estat els més bons coneixedors fins a les grans transformacions econòmiques i socials dels anys seixanta del nostre segle, quan tot això pràcticament ha desaparegut; al cap i a la fi, el dret viu, en les seves diverses formes, no és sinó un dels elements que conformen l'entrellat de la cultura d'un poble, tots ells estretament relacionats i interdependents. Per això no és estrany que hagin estat notaris dels dos darrers segles molts dels folklòristes i molts dels especialistes en drets municipals i consuetudinaris, com també ho han estat molts dels que han conreat determinats gèneres de la literatura popular.

El primer notari del que tenim notícia que s'esmerça en aquests temes, *avant la lettre*, és el notari valencià Carles Ros i Hebrera (1703-1773), que s'interessà per les manifestacions populars literàries i lingüístiques, que al País Valencià sofrien més agudament i prematura les envestides castellanes que comptaven amb el suport oficial. A part d'obres gramaticals i d'apologia lingüística, Ros inventarià el llenguatge tradicional i popular en diversos diccionaris, compilà refranys, col·loquis, versos, romanços, rondalles...³¹³ El seu folklòrisme l'hem de considerar literari³¹⁴ —el precedent del folklòrisme pròpiament dit són

313. GEC, *Ros i Hebrera, Carles*, per Eulàlia DURAN. Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona 1964, pp. 192 i ss., 724 i ss. A. RODRÍGUEZ ANDRADOS, *Galeria de Notarios. Carlos Ros*, «Gazeta de los Notarios» 29 (oct. 1991), pp. 2-3. Sobre les aportacions d'aquest autor a la llengua i la literatura, vegeu *infra* § 5.3.2.

314. Així el qualifica Margalida TOMAS a l'article *folklore* de la GEC.

els reculls i estudis de la literatura oral propis del romanticisme—, espontani —conseqüència de la situació literària i lingüística valenciana—, i anterior al desenvolupament i sistematització dels estudis folklòrics durant el segle XIX.

En aquest darrer moviment, hem de destacar principalment Francesc Maspons i Labrós, autor de treballs sobre la matèria, impulsor de la secció de folklore del Centre Excursionista de Catalunya —la importància científica i cultural del qual Centre no serà mai prou destacada—, i en relació amb altres folkloristes europeus.³¹⁵ Jaume Ramon i Vidales,³¹⁶ vinculat al Baix Penedès i la Conca de Barberà, estudiós de festes populars i compilador de llegendes i tradicions diverses. Joan de Porcioles, pare de Josep M. de Porcioles, autor d'unes *Notes folklòriques sobre la vall d'Ager*.³¹⁷ I Domènec Torrent i Garriga, vinculat a Osona i al Ripollès, també estudiós i compilador de festes, tradicions i llegendes.³¹⁸

Avui, els estudis folklòrics han superat l'estadi merament descriptiu que han tingut fins a mitjan segle XX i, absorbits per l'anomenada antropologia cultural, tenen una orientació més filosòfica i sociològica, i pretenen d'explicar els fets folklòrics des d'una visió global i universal de l'existència humana. No coneixem notaris actuals que s'hi dediquin.

4.3.2.4. D'altres especialitats històriques

Escassos han estat els notaris que han tractat d'altres temes, i sense que hi puguem assenyalar cap preferència especial en la qual hagin coincidit notablement. Des del s. XVIII trobem notaris que han escrit obres sobre cronologia, genealogia, heràldica, numismàtica, antropologia (costums, festes...), diplomàtica, història de l'art, arqueologia, historiografia, onomàstica... Esmentarem els notaris Josep Bosch, perpinyanenc (1680-1752), autor d'un llibre de numismàtica;³¹⁹ Joan F. Albinyana i de Borràs, tarragoní, historiador, arqueòleg i

315. GEC, *Maspons i Labrós, Francesc*, per Josep IGLÉSIES.

316. GEC, *Jaume Ramon i Vidales*, per Margalida TOMAS.

317. Barcelona 1899. Pla diu que «es llegeixen amb profit» (Pla, *Homenots. Segona sèrie*, p. 486), i Coromines, al seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona 1980 —obra en curs de publicació—, el cita tot sovint.

Pla, en l'«homenot» que dedica a Josep M., fill de Joan, dona moltes notícies sobre el pare i sobre les relacions entre pare i fill (*op. cit.*, pp. 485 i ss.).

Vegeu també l'índex de l'*Obra Completa* de Josep Pla.

318. GEC.

319. GEC.

numismàtic, fundador del Museu Arqueològic de Tarragona;³²⁰ Andreu Balaguer i Merino, barceloní, autor de treballs en general breus —molts, escrits en català— amb aportacions documentals, que mantingué correspondència amb historiadors europeus;³²¹ Josep Soler i Palet, arqueòleg i col·leccionista de pintura catalana del quatre-cents, que fundà l'Arxiu Històric i la biblioteca municipal de Terrassa;³²² Josep Gramunt i Subiela, de Tarragona, historiador, genealogista i bibliòfil;³²³ i no hi podria faltar el notari Fèlix M. Falguera, que va deixar uns apunts de metodologia històrica.³²⁴

5. APORTACIÓ DELS NOTARIS EN EL CAMP DE LA LLENGUA I LA LITERATURA

5.1. Nivell cultural dels notaris

Abans d'entrar en les aportacions dels notaris a la llengua i la literatura, és oportú de plantejar-nos quin era el seu nivell cultural. Sobre això, hi ha unes èpoques i uns notaris dels quals gairebé ho sabem tot, i n'hi ha d'altres que no en sabem res.

Fins al s. XVIII, només en sabem d'una petita minoria. Sí que podem dir, emperò, que en una societat majoritàriament miserable i analfabeta, els notaris, en general, tenien un nivell econòmic benestant, encara que, sobre això, com sobre el seu nivell cultural, hi havia molta diversitat: una minoria que gaudia d'un alt nivell econòmic i d'una gran influència social i política, i la resta es repartien des d'un nivell benestant relativament elevat fins a una situació miserable en alguns casos; això és el que podem afirmar de l'estudi o de l'aparició a les fonts d'alguns casos concrets, sense que sapiguem en quina proporció es repartien en aquest ampli ventall. Pel que fa pròpiament a la cultura —que sol anar en funció del nivell econòmic—, no tenim notícia que els notaris dels segles anteriors tinguessin uns coneixements científics, filosòfics, literaris... anàlegs als sectors mitjanament il·lustrats del clergat, ni que destaquessin per les seves obres de creació literàries ni tan sols per les seves lectures del que avui en diríem literatura d'evasió.

Però els notaris van ésser dels primers laics —burgesos— a dominar l'art de l'escriptura, trencant el monopoli anterior dels clergues. Simultàniament, amb el desenvolupament de la vida urbana, de la cultura escrita i de la passió per la documentació, els notaris

320. DBA. COROMINAS, *Suplemento al Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona-Sueca, 1973.

321. DHC.

322. GEC.

323. GEC.

324. CAMPS, *Historia del Derecho...*, p. 262.

se situen, en expressió de Josepa Cortès, «entre el prestigi i el poder», i esdevenen indispensables i ben pròxims a la nova classe dirigent.³²⁵ Signes i símbols de la laïcització de la cultura literària, encara que la seva funció escripturària professional fos, en la majoria dels casos, gairebé mecànica, els va situar en el lloc just per al protagonisme que van jugar durant l'anomenat humanisme des del s. xiv fins al s. xvi, durant el qual, i com analitzarem més endavant, una petita minoria de notaris, des de llocs institucionalment molt destacats, van jugar un paper estel·lar en la difusió, assimilació i evolució dels nous corrents, i un sector més extens, encara que no majoritari ni de bon tros, es va dedicar apassionadament al que podríem anomenar literatura social festiva —en el sentit de participació en les festes socials literàries, principalment poesies.

Durant l'edat moderna, la situació econòmica dels notaris sembla millorar relativament a causa de l'increment del tràfec econòmic acompanyat d'una moderada reducció del seu nombre gràcies a la pressió dels col·legis, especialment a les ciutats. Culturalment no en podem dir gran cosa: només que, eixida definitivament la cort reial de Barcelona, canviant els gustos i les modes, i estenent-se la cultura literària per altres sectors socials urbans, els notaris deixen pràcticament de fer aportacions a la llengua i a la literatura, i són engolits en el buit literari que els historiadors de la literatura catalana anomenen la «Decadència».

Un interessant estudi del professor Moreu-Rey³²⁶ sobre els llibres inventariats en algunes herències de Barcelona al s. XVIII ens mostra com els llibres no pertanyents a l'art de notaria que formen part de la massa hereditària dels notaris són escassos i inferiors en nombre a la mitjana; i que, en aquest aspecte, els notaris eren més a prop dels artistes i menestrals que no pas dels estaments més elevats, com eren, per exemple, advocats i magistrats, per citar gent de dret, les biblioteques dels quals eren ben proveïdes d'obres de jurisprudència, entre d'altres. Però hem d'advertir que el nombre d'inventaris d'he-

325. CORTÈS, *Formularium...*, p. X. Per al tema que estudiem ara, vegeu pp. IX-XVI.

326. ENRIC MOREU-REY, *Sociologia del llibre a Barcelona al s. XVIII. La quantitat d'obres a les biblioteques particulars*, EHDAP VIII (1980), pp. 275-304.

Unes observacions metodològiques sobre l'anàlisi dels llibres de les biblioteques, especialment de les particulars, per valorar el nivell i l'estat cultural d'una societat, i que l'autor les aplica a la societat catalana del set-cents, les trobem al capítol escrit pel mateix MOREU-REY sobre *Els nuclis il·lustrats i els principals centres de cultura* de l'obra dirigida per J. SALVAT, *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona 1978, vol. IV, pp. 273-285, amb bibliografia al vol. VI, pp. 329-330.

Amb connexió amb aquest tema i època, vegeu l'apartat del capítol bibliogràfic de N. SALES, *Els segles de la Decadència. (Segles XVI-XVIII)* (Pierre VILAR ed., *Història de Catalunya*, Ed. 62, Barcelona 1989, vol. IV, pp. 468-469) que duu el títol «Què llegia la gent?» i és tot amant de saborosos comentaris de l'autora.

rències de notaris estudiats per Moreu és insuficient per poder-ne treure conclusions fermes.³²⁷ Tot i l'encert i l'interès del treball, és només un punt de partida que, com tots els estudis històrics estadístics, l'hem d'agafar *cum granu salis*, ja que només que l'investigador deixi de conèixer o considerar, o bé interpreti o ponderi malament un sol factor, els resultats pot ésser que deixin de tenir cap valor. En aquest cas concret, no sabem, com diu el mateix autor del treball, si tots els llibres dels notaris difunts estudiats eren integrats en la massa hereditària i inventariats, ja que els llibres, per la seva condició de mobles fàcils d'agafar i de traslladar, podien ésser apropiats o adjudicats per algú i a algú al marge de les formalitats hereditàries, podien romandre amb el conjunt de llibres —formularis, protocols— de la notaria i passar així al notari successor com a part del conjunt —quin valor donaven a determinats llibres literaris o científics persones analfabetes reals o funcionals?—... El professor Moreu-Rey obre un camí que cal seguir, però de moment hem d'esperar més estudis sobretot aquest període de l'edat moderna sobre el qual tenim una quantitat enorme de documentació escrita que, el dia que sigui estudiada degudament, ens permetrà de conèixer amb detall i precisió el nivell econòmic i cultural dels notaris.

Pel que fa als notaris contemporanis, gosaríem dir que el nivell cultural —referint-nos sempre a la cultura escrita científica i literària— és elevadíssim entre mitjan segle XIX i mitjan segle XX, època que, culturalment, nosaltres qualificaríem de l'època d'or dels notaris. A la segona meitat del segle XX, el nivell continua essent elevat, però, d'una banda, els notaris queden totalment absorbits per l'exercici i la preparació professional, cada vegada més feixucs, i, d'altra, les noves formes de vida i sobretot de lleure, la generalització de l'ensenyament i d'una nova forma de cultura —els àudio-visuals...—, la dissolució del teixit social —amb un refermament de l'individualisme i del materialisme—, i la decadència de la cultura impresa..., han fet davallar el nivell cultural general i també el dels notaris, que passen

327. Si el treball de MOREU és estadísticament insuficient —la qual cosa no li treu ni valor ni mèrit—, Carme BATLLE és autora d'un treball sobre aquest tema estadísticament inexpressiu: *Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV*, «Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime», Colloque de la Casa de Velazquez, Éditions A.D.P.F., Paris 1981, pp. 15-344, on descriu les biblioteques d'alguns notaris de Barcelona (pp. 26-27); i, tot i tractar-se de notaris de bona posició i en una època d'esplendor professional —sobretot dels que estaven al servei del rei—, els llibres no professionals que posseïen ens semblen més aviat escassos. És llàstima que l'autora no quantifiqués ni els notaris ni els llibres que posseïen. D'altra banda, no podem estar-hi d'acord quan diu que «Todos los notarios gozaban de buena posición y poseían cuantiosos bienes» (p. 27).

De l'època de més esplendor de la ciutat de València tenim l'estudi de P. BERGER, *La lecture à Valence de 1474 a 1560 (Évolutions des comportements en fonction des milieux sociaux*, «Livre et lecture...» pp. 97-107).

més desapercebuts dins la societat i, en conseqüència, el seu paper extraprofessional és també més difícil de valorar.

5.2. La plenitud lingüística i literària³²⁸

5.2.1. L'HUMANISME I LA CANCELLERIA REIAL

Durant el llarg regnat de Pere el Cerimoniós, assistim a una reestructuració de l'escribania reial.³²⁹ L'any 1355, el rei creà el nou càrrec de *protonotari*,³³⁰ que s'ocuparà de la forma externa de la documentació, estil, retòrica i ordre de la redacció.

D'altra banda, recordarem que protonotaris, secretaris i escrivans eren notaris de professió³³¹ i acostumaven a fer carrera dins la cancelleria reial. Aquest fet explicaria que, com a tals, primessin la claredat en els documents cancellerescos; calia escriure de manera que no hi hagués lloc per a l'ambigüitat ni la confusió³³² (quan no era desitjada), no solament per necessitat del bon govern, sinó per exigència de la comunicació escrita, que no pot ésser complementada ni aclarida amb la facilitat ni els mitjans propis de la comunicació oral. Aquesta exigència de claredat, que els notaris públics tenien resolta ja mitjançant els seus formularis i estils habituals,³³³ fou

328. Sobre aquest apartat, hem de citar, com a obres generals de referència, les següents:

— J. TRENCHS, A. CANELLAS, *Cancillería y cultura. La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón 1344-1479*, «Folia Stuttgartensia», Zaragoza 1988. En aquest treball, de manera sintètica, es presenten els principals trets definitoris d'aquesta cultura cancelleresca, acompanyant-hi una detallada descripció biogràfica dels notaris i funcionaris reials i la bibliografia bàsica corresponent. N'hi ha publicat un llarg extracte a «Caplletra. Revista de Filologia», núm. 5 (Barcelona 1988), pp. 5-38.

— M. DE RIQUER, A. COMAS, *Història de la literatura catalana*, Ariel, Barcelona 1964.

— J. NADAL, M. PRATS, *Història de la llengua catalana*, Edicions 62, pp. 432-434, 449-474, 484 i 491.

— JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Abadia de Montserrat 1984.

— G. TAVANI, *Literatura i societat a Barcelona entre la fi del s. xiv i el començament del s. xv*, «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Andorra 1-6 d'octubre 1979», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1980, pp. 7-40.

— Dedica també força atenció al llenguatge i a la cultura literària dels notaris el treball recent d'Agustín RUBIO VELA, *L'escribania municipal de València en els segles xiv i xv. Notes i documents*, «Caplletra» 15 (València 1993), pp. 127-161.

329. J. TRENCHS, A. ARAGÓ, *Las cancellerías de la corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*, «Folia Parisiensia», Zaragoza 1982, vol. I.

330. Mateu Adrià, el traductor de les *Leges Palatinae*, fou el primer d'ocupar aquest càrrec.

331. F. SEVILLANO COLOM, *Apuntes para el estudio de la Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso*, «Anuario de Historia del Derecho Español», XX (1950), p. 183.

332. RIQUER, *Literatura catalana medieval*, Ayuntamiento de Barcelona, 1972, p. 60.

333. Vicenç Font i Boix en la introducció a AVILA NAVARRO, *Formulari notarial*, Bosch, Barcelona 1987, pp. X-XI.

afrontada pels notaris de la cancelleria reial a la 2a meitat del s. xiv i durant tot el s. xv. És l'època de plenitud lingüística i literària, en què la llengua catalana va adquirir la seva conformació genuïna i definitiva fins als nostres dies.

El resultat va ésser una prosa bella i clara que arribà, amb els documents expedits per la cancelleria, arreu del domini lingüístic català i va ésser considerada model del «ben escriure». Va ésser tot un esforç d'uniformització i regularització de la llengua, en base a la parla barcelonina —no gaire allunyada dels altres dialectes, i menys aleshores—, que va gaudir d'una acceptació notable en tractar-se del català de la cort reial.³³⁴

La cancelleria reial constituí un focus potent de cultura literària, formada com estava, després de Pere Terç,³³⁵ per professionals de la teologia, el dret i l'art d'escriure. Rubió i Balaguer ens parla dels escriptors dels segles xiv i xv, aplegats segons la professió i estament llurs. Un dels grups el formen els «buròcrates, secretaris i notaris» de l'administració,³³⁶ uns «professionals de l'art d'escriure».³³⁷

Aquests funcionaris havien de dominar els tres idiomes «oficials» de la corona catalano-aragonesa: llatí, català i aragonès. El primer era, emperò, el de les relacions internacionals i el que, tradicionalment, havia gaudit de més prestigi. Tots rebien una bona educació en la llengua llatina (*ars dictandi*), «en la qual havien de saber redactar amb correcció i elegància».³³⁸

FIGA sembla voler fer coincidir els orígens dels models retòrics del llenguatge notarial amb els de les cancelleries (*Los formularios...* pp. 322 i ss.).

Tant a la baixa edat mitjana com a l'edat moderna, les crítiques contra el llenguatge dels documents notariais, titllats d'obscur, rebuscats, lleigs, repetitius, contradictoris, confusionaris, etc., han estat habituals, sobretot per part d'advocats i juristes teòrics. Nosaltres pensem que, en general, han estat força injustos, ja que els esmentats documents tendeixen més aviat a les qualitats contràries. Si bé, com passa sempre, no tots els notaris ho feien igual de bé, especialment els notaris rurals (PONS I GURI, *Algunes orientacions...*, pp. 185-189 esp. p. 189).

334. Riquer, *loc. cit.* Aquest autor ens parla del *King's catalan* i compara l'acció de la cancelleria reial amb la de les acadèmies de segles després.

Sobre la llengua de la cancelleria reial catalana dels segles xiv-xv, vegeu Riquer, COMAS, *op. cit.*, vol. II, pp. 335-356.

335. Diversos autors han atribuït a aquest monarca una importància fonamental en l'avenç cultural de la cancelleria reial. Les Ordinacions són només una mostra de l'interès cultural del rei Pere, del qual s'ha destacat la creació d'una oficina de copistes, la fixació en un lloc únic de la biblioteca reial, l'ordenació de l'arxiu i creació del càrrec d'arxiver, l'interès pels estudis universitaris... (vegeu TRENCHS, CANELLAS, *Cancilleria y cultura...*, pp. 28-32).

336. J. RUBIÓ I BALAGUER, *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Teide, Barcelona 1979, 2a edició, p. 100.

337. «Si els joglars i trobadors foren els primers professionals de la poesia, molts d'aquells aspirants a notaris foren els primers professionals de la nostra prosa» (RUBIÓ, *op. cit.*, p. 102).

338. RUBIÓ, *loc. cit.*, p. 101.

Les àmplies i habituals relacions amb altres corts europees actuaren com a factor i estímul en aquesta educació estilística. Això explica que aquell estament «acusés fidelment els canvis que la moda literària pogués experimentar en l'art d'escriure».³³⁹ El model per a aquests canvis fou Itàlia i, sobretot, la cancelleria papal, exemple per a totes les altres.³⁴⁰

Quan la prosa humanística llatina va arribar d'Itàlia —ss. xiv-xv—,³⁴¹ va ésser ben acollida per notaris i escriptors, que amararen llurs redaccions en català³⁴² de noves «filigranes retòriques i artificis estilístics» procedents de la prosa llatina.³⁴³ Habitats a un llatí refinat, instintivament aplicaren normes i formes cultes a la redacció i lèxic vernacle. De fet, aquells redactors consideraven el català com una llengua pobra i desvalguda, i pensaven donar-li categoria aplicant-li una llatinització forçada.³⁴⁴

Molts només van deixar el seu nom al peu dels documents propis de l'escripció, però tots «eren sincerament lletraferits dels antics autors».³⁴⁵ «Buròcrates, escriptors i notaris», doncs, tingueren un paper importantíssim pel triomf del Renaixement en la nostra cultura, la qual cosa, a banda de la llengua, tingué clares repercussions literàries.

339. Ídem p. 105, i el capítol «El discurs de les corts de Perpinyà com un exemple de la nova manera de treballar dels secretaris».

340. *Ibidem*, p. 102.

341. Per diverses causes, entre les quals la influència que reberen els escriptors catalans i valencians a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim (RUBIÓ, *op. cit.*, p. 102).

342. RUBIÓ ha observat la renovació de l'estil literari cancelleresc en tombar del tres-cents al quatre-cents, i la seva repercussió en els documents redactats majoritàriament en català per la mateixa cancelleria, les institucions fiscals, la Generalitat, els municipis, els notaris públics, etc. (*La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Edicions 62, Barcelona 1984, pp. 15-16).

343. «En el decenio que se abre en 1381 se empieza a notar en los documentos de la Cancillería un estilo nuevo, y en las cartas catalanas advertimos intencionadas trasposiciones, una cadencia que domina toda la frase y un período largo con acertadas subordinaciones [estil ciceronià] [...] En agosto de 1381 el secretario Bernat Miquel redacta una carta de Pedro el Ceremonioso en la cual deja a Poblet su biblioteca, y lo hace tomando una significativa frase de Salustio, y el mes siguiente el mismo secretario firma al pie del famoso elogio de la Acrópolis de Atenas por el rey Pedro» (RIQUER, *Literatura catalana medieval*, pp. 60-61).

344. Així ho fa el protonotari de Pere Terç, Jaume Conesa, traductor de les *Històries Troianes* el 1367, tan preocupat per saber fer comprendre bé la «subtilitat» del llatí, en comparació del qual, diu, el romanç és com «plom davant or fi».

345. *De l'Edat Mitjana...*, p. 107.

5.2.2. NOTARIS AUTORS D'OBRES LITERÀRIES

5.2.2.1. *Els epistolaris humanistes*

La carta va ésser un dels gèneres del Renaixement italià. S'havien pres com a model els reculls de correspondència d'autors clàssics —Petrarca, Ovidi, Ciceró...— i, per imitació, s'escriuien cartes erudites destinades al lluíment dels seus autors. L'objectiu era el culte a la forma literària i s'hi accentuava molt el matís retòric.³⁴⁶

Els secretaris de la cancelleria reial també sentiren aquesta influència i, en el marc de l'exercici de la llengua clàssica, també mantingueren «amistats literàries un poc al marge de les banalitats de la vida».³⁴⁷ Notaris i escriptors de la cancelleria tenien, entre d'altres tasques, la de redactar o copiar cartes. Ambdues correspondències —la personal i l'oficial— s'entremesclaren de formes.

D'aquests epistolaris, citarem el de Bertomeu Sirvent, que des del 1382 mantingué correspondència llatina amb altres membres de la cancelleria, com Pere de Benviure, Pere Guitard i Pere Margall;³⁴⁸ el de Pere des Pont amb Lluís Carbonell (també del *xiv*);³⁴⁹ i el de Pere Miquel Carbonell, notari i arxiver reial dels segles *xv*-*xvi*, que escrivia llargues cartes als frares del convent de Sant Francesc i als del monestir de la Vall d'Hebron,³⁵⁰ i que també mantingué relació epistolar amb humanistes catalans i italians.³⁵¹

5.2.2.2. *Les traduccions*

L'inici de l'interès per l'antiga cultura llatina a la 2a meitat del segle *xiv* fomentà les traduccions dels clàssics, sovint impulsades i sufragades pels monarques, i o com una extensió de les tasques d'aquells funcionaris cancellerescos. L'actitud inicial era cercar en aquelles obres el contingut històric i exemples que servissin de norma de conducta, especialment política i moral.³⁵² Posteriorment, l'objecte d'interès s'anà ampliant, però esdevindria principalment literari.³⁵³

346. Idem, pp. 110-112.

347. *Ibidem*, p. 113.

348. MARÇAL OLIVAR, *Notes sobre l'Ars Dictandi a Catalunya*, «Estudis Universitaris Catalans» (Barcelona) XXII (1936), pp. 631-653, treball recollit a MARÇAL OLIVAR, *Obra dispersa*, Barcelona 1991, pp. 81-104. Vegeu també GEC, *Carbonell, Pere Miquel*.

349. J. MORERA SABATER, *Una curiosa correspondència del año 1386 relativa al Cisma de Occidente*, «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens» Eiste Reihe, vol. XXII (1965) Munster in Westfalen pp. 202-216.

350. RUBIÓ, *op. cit.*, p. 114.

351. GEC.

352. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, Abadia de Montserrat 1984, vol. I pp. 175-179, Aquest autor parla d'aquesta primera època com del «pre-Renaixement».

353. TRENCHS, CANELLAS, *op. cit.*

Una de les primeres traduccions, i de les més transcendents en la vida política catalana, fou la que Mateu Adrià, secretari de Pere Terç, féu de les *Leges Palatinae* del regne de Mallorca,³⁵⁴ intitulades en català *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor En Pere Terç, rey d'Aragó, sobre lo regiment de tots los oficials de la sua cort* (1344). Aquesta traducció pertany al període d'iniciació de l'humanisme i de la introducció de la cultura clàssica: hom estava talment esclavitzat al text llatí, que cal recórrer-hi per entendre algunes frases de la traducció.³⁵⁵

Aviat una certa elegància es va anar imposant en la prosa cancelleresca, i hom adapta al català els recursos de la prosa llatina. El traductor més famós i màxim exponent literari de la cancelleria fou Bernat Metge, sobre el qual hi ha una extensa bibliografia.³⁵⁶ A més d'escriptor original, li coneixem traduccions d'Ovidi i Petrarca.

D'altres traductors d'obres clàssiques foren Ferrer Sayol,³⁵⁷ Jacme Conesa,³⁵⁸ Pere Miquel Carbonell,³⁵⁹ i d'altres.³⁶⁰ Andreu Febrer, funcionari de Martí l'Humà i d'Alfons el Magnànim, poeta, va elaborar una bella versió catalana de la *Divina Comedia* de Dant.³⁶¹ Carbonell, preocupat per la llengua, va copiar, ordenar i interpolar les *Regles d'esquivar mots grossers o pagesívols* de Bernat Fenollar i Jeroni Pau.

5.2.2.3. La poesia

Durant els segles XIV i XV aparegué un tipus de lector nou, a banda del docte clergue medieval. Es tracta, diu Joan Fuster, «d'hommes d'alcúrnia», nobles i burgesos. Aquests lectors nous llegien normalment

354. Hi ha una luxosa edició d'un estudi, transcripció, traducció i reproducció anastàtica d'aquest important text per L. PÉREZ MARTÍNEZ, G. LLOMPART, M. DURLIAT, M. PASCUAL PONT, i F. LLOMPART, *Lleis Palatines*, Palma de Mallorca 1991, 2 vols.

355. RÍQUER, COMAS, *op. cit.*, vol. II, pp. 346-347 (cita abundant bibliografia). Mateu Adrià també deixà inacabada la traducció de les *Partidas* d'Alfons el Savi de Castella que el rei Pere Terç li havia encomanat.

356. RUBIÓ, *Història...*, pp. 180-186; RÍQUER, COMAS, *Història...*, vol. 2, pp. 357-432; TRENCHS, CANELLAS, *op. cit.*; RÍQUER, *Obras de Bernat Metge*, Barcelona 1959, etc.

357. Va traduir el tractat agrícola de Pal·ladi, *De Rustica* (GINER, TRENCHS, *Ferrer Sayol i el manuscrit «Tractat d'Agricultura» de l'arxiu municipal de València*, EHNCHRN, pp. 147-154).

358. Va traduir la versió medieval de la guerra de Troia, de Guido de la Colonne, *Historia destructiones Troiae* (1287), amb el títol d'*Històries Troianes* (1367).

359. «S'aplicava a traduir críticament Sal·lusti», diuen Miquel Coïl i Eulàlia Duran a la GEC. El manuscrit de la traducció es guarda a la Biblioteca de Catalunya (J. RUBIÓ, «Miscel·lània Creuells», pp. 219-220).

360. Vegeu TRENCHS, CANELLAS, *op. cit.*

361. RÍQUER, COMAS, *Història de la literatura catalana*, Barcelona 1964, vol. I, pp. 592-610. De la traducció de Febrer de la *Divina Commedia* n'hi ha edició actual, DANTE ALIGHIERI, *La Divina Comèdia*, a cura d'A. M. Gallina, 4 vols., col. Els Nostres clàssics, Barcino, Barcelona 1974-1979.

en llengua vulgar, i ho feien, simplement, per entretenir-se.³⁶² I com que el llegir porta l'escriure, s'escampà l'afecció per la poesia i la versificació, el gènere literari més fàcil i còmode i socialment més agraït.

Dins l'àmbit barceloní, segons Riquer, trobem l'existència d'una «burguesia» cultivada i elegant, que llegeix autors clàssics i renaixentistes i que manté alguns dels temes predilectes de la cort.³⁶³ La presència³⁶⁴ i posterior marxa d'aquesta cort, la tradició d'arrel «trobadoresca» de la Gaia Ciència i els seus Jocs Florals, les turbulències socials de la 2a meitat del s. xv... emperò, són factors que diferenciaren Barcelona de València. Tot i això, mantingueren una important relació cultural, i no era estrany de trobar llibres valencians a la capital del Principat, o poetes barcelonins o mallorquins participant en «debats» i certàmens valencians o mantenint-hi correspondència.

Autors de poesies i participants en certàmens poètics són els funcionaris de la cancelleria Bernat Metge, Pere de Gostems,³⁶⁵ Bernat Miquel,³⁶⁶ Andreu Febrer,³⁶⁷ Bernat de Bonastre,³⁶⁸ Pere Miquel Carbonell,³⁶⁹ i els notaris públics de la ciutat Pere Tresfort,³⁷⁰ Joan Fogassot,³⁷¹ Antoni Valmanya,³⁷² Jaume Ripoll,³⁷³ Jaume Safont³⁷⁴... i d'altres que s'hi dedicaren de manera ocasional.

D'entre els mallorquins, podem citar Ramon Llull —rebesnét del filòsof i escriptor—, Jordi Miquel Alber, Pere Antich, Pere Gomis, i Tomàs Marcer.³⁷⁵

362. FUSTER, *Poetas, moriscos y curas*, Madrid 1969, pp. 25-26. La introducció de la impremta va accelerar-ne el procés a bona part d'Europa.

363. Riquer, COMAS, *Història...*, vol. III, p. 186.

364. TRENCH, CANELLAS, *Cancillería y cultura...*, p. 35. Aquests autors ens presenten, per exemple, la cort del rei Pere com una «cort de poetes», i ens diuen que l'any 1374 se celebrà una acadèmia poètica al palau reial, a la qual assistiren entre d'altres Bernat Metge i Ferrer Sayol. Paral·lelament existia una altra tertúlia literària, al front de la qual hi havia l'infant Joan i a la qual assistia el notari Pere de Gostems (notari de la cancelleria des del 1348 i arxiver des del 1372).

365. TRENCH, CANELLAS, *loc. cit.* Aquests autors esmenten també altres funcionaris amb aportacions poètiques no tan destacades, i d'altres que no eren notaris.

Sobre la poesia de Bernat Metge, Ausiàs March i Andreu Febrer, Marçal OLIVAR, *Obra dispersa*, pp. 25-130.

366. *Ibidem*, pp. 45-46.

367. *Ibidem*, pp. 65-66. Vegeu *supra* n. 365. Hi ha edició actual de les obres poètiques de FEBRER, *Poesies*, a cura d'M. de Riquer, col. Els Nostres Clàssics, Barcino, Barcelona 1951.

368. *Ibidem*, p. 62.

369. *Ibidem*, p. 109. RUBIÓ, *La cultura...*, pp. 79-105.

370. Riquer, COMAS, *op. cit.*, vol. I, pp. 650-651.

371. *Idem*, vol. 3, pp. 102-108.

372. *Ibidem*, pp. 186-195.

373. GEC. DBA.

374. SANS I TRAVÉ, *Dietari...*, pp. XXXV-XXXVII.

375. Joaquín M. BOVER, *Biblioteca de escritores baleares*, 2 vols., Palma de Mallorca 1868. Edició facsímil: Curial, Barcelona-Sueca 1976.

Fou a València on el fenomen literari, especialment el poètic, tingué el seu màxim desenvolupament, en quantitat si no en qualitat. Ciutat pròspera, visqué durant el quatre-cents «la seva hora», i esdevingué la capital material i intel·lectual dels Països Catalans.³⁷⁶ Els dinàmics nuclis de burgesos, cavallers i artesans, mancats d'una cort irradiadora de cultura o del mecenatge de grans mercaders o aristòcrates,³⁷⁷ hauran d'autoestimar-se i assumir la responsabilitat de tirar endavant una literatura que Fuster ha definit, deixant de banda unes grans figures, com «d'aspiració estrictament domèstica».³⁷⁸

Els escriptors burgesos no són els mercaders que traficaven a València i que sols feien de públic, sinó «els que vivien de les seves rendes o patrimonis o bé professionals amb descansos acomodats».³⁷⁹ Són notaris, clergues, i algun cavaller modest, que sentien l'atracció de la vida que passa, de les petites gràcies i els petits inconvenients de la societat. Feien versos devots, jugaven a l'al·legoria moral, i discutien escolàsticament sobre l'amor. La sàtira, emperò, serà una constant de la seva obra.³⁸⁰

Recordant i adaptant a les necessitats pròpies la tradició barcelonina de la Gaia Ciència, s'organitzaren uns actes que encaixaren perfectament «en el ritme fàcil i sumptuari de la vida ciutadana».³⁸¹ Era una oportunitat d'exhibició per als versificadors de vocació dèbil o capacitat restringida», «poetes de certamen que sols escrivien de manera ocasional».³⁸² Els certàmens valencians s'especialitzaren en tema religiós, i els més destacats són aquells dels quals han pervingut antologies editades.

En el certamen de 1474 «en llaor de la Verge Maria» —organitzat pel lloctinent reial i que per això va adquirir especial solemnitat, i del qual va sortir el primer llibre imprès en català—, de quaranta participants, tots burgesos, escassos eclesiàstics —tot i el motiu religiós de la festa—, hi havia vuit notaris —un dels quals, barceloní—, quatre escriptors —dos dels quals esdevindrien notaris—, i un menor que també acabaria essent notari.³⁸³ La burgesia «literària» estava repre-

376. Era l'època en què Catalunya patia els estralls de la guerra contra Joan II.

377. FUSTER, *Poetas...*, p. 48.

378. Ídem, pp. 48-49.

379. *Ibidem*, p. 58.

380. *Ibidem*, p. 66. La sàtira és ancorada en la societat d'aquests poetes, i moltes vegades té una finalitat moralitzadora. A través d'ells podem descobrir molts detalls de la quotidianitat valenciana del s. xv.

Esmentarem el notari Dionís Guiot, autor d'una única poesia en honor d'Alfons el Magnànim, que els especialistes han qualificat com un «panegíric cortesà» de caire humanístic (RIQUER, *op. cit.*, vol. 3, pp. 64-65).

381. FUSTER, *op. cit.*, p. 79.

382. *Ibidem*.

383. *Ibidem*, pp. 56-57.

sentada principalment per gent de professions liberals, clergues i ciutadans. No importa que una gran majoria fossin poetes ocasionals. Segons Fuster, una revisió dels llibres publicats a la 2a meitat d'aquell segle donaria un resultat semblant.³⁸⁴

En destaca la colla de notaris poetes («senzills amants i conreadors ocasionals de les lletres») que, entre 1458 i 1514, es formà al voltant de mossèn Bernat Fenollar o hi tingué relació:³⁸⁵ Joan Verdansa —relacionat amb els poetes Alcanyís, Barceló i del Bosch—, Pere de Vilaspinosa, i Joan Moreno, amic d'Ausiàs March.³⁸⁶

Al s. xvi, malgrat la castellanització creixent de l'aristocràcia i la subordinació d'una dèbil burgesia, la producció literària en català a València no es va interrompre. La tradició de poesia satírica o realista i els notaris poetes continuaren presents i productius durant tot el segle. La influència de la cort lloctinencial de Germana de Foix, eficaç focus de castellanització, va provocar una polarització entre una cultura aristocràtica, en castellà, i una cultura popular i anònima, en català.

Un dels autors més importants d'aquest moment és precisament el notari Andreu Martí i Pineda. D'altres notaris poetes foren Miquel Joan Gomis, Francí Pastor i Francesc Joan Pastor.³⁸⁷

5.2.3. MANIFESTACIONS LITERÀRIES DINTRE LA DOCUMENTACIÓ NOTARIAL

Entre la gran varietat de coses que es troben escrites dintre la documentació notarial, hi ha manifestacions literàries diverses, principalment poesia o gèneres literaris versificats. Naturalment, són relativament pocs els notaris que observen aquesta pràctica, ho fan d'una manera aleatòria, i el nivell és baix. Aragó,³⁸⁸ Romeu³⁸⁹ i

384. *Ibidem*, pp. 58-59. Martorell, referint-se despectivament a l'abundància de notaris, dirà que a ells corresponia la retòrica; i Bernat Fenollar, clergue i poeta, afirmava que escrivia per mitigar la malenconia.

385. RIQUEL, *op. cit.*, vol. 3, p. 364.

386. *Idem*, pp. 324-325 i 336-337. Vegeu el treball de Josepa CORTÈS citat a la nota 325, esp. pp. XV-XVI.

387. En general, per als autors valencians podem acudir a:

— J. RODRÍGUEZ, *Biblioteca Valentina* (1747);

— V. XIMENO, *Escritores del Reino de Valencia* (1747-1749);

— J. P. FUSTER, *Biblioteca valenciana de los escritores...*, València 1827-1830;

— *Diccionario biográfico de artistas valencianos* (1897);

— J. E. SERRANO, *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia* (1898-1899).

388. A. M. ARAGÓ, *Goigs del s. xv inscrits en un llibre notarial*, «Estudis Universitaris Catalans» XXIV (1980) pp. 11-13.

389. J. ROMEU I FIGUERAS, *Poesies populars del s. xv procedents del llibre d'amorettes i d'un manual de notari*, «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1980, pp. 257-285.

Pagarolas³⁹⁰ n'han espigolat i publicat algunes mostres del segle xv; suposem que alguns notaris la devien continuar durant l'edat moderna, però de forma decreixent, fins a desaparèixer a l'època contemporània.

5.2.4. ELS NOTARIS I LA IMPREMTA

Hem dit en un altre capítol que, professionalment i tècnica, els notaris ignoraren, si no desconfiaren, de la impremta.³⁹¹ Emperò, aquesta ignorància, si no desconfiança, no s'esdevingué en una faceta al marge de la professió com va ésser la de les poesies, relacionades amb els certàmens poètics burgesos, als quals tant concorrien els notaris, com acabem de veure; ans al contrari, l'ús del nou mitjà de comunicació hi fou ben matiner.

La difusió de la impremta, en fer més clares i uniformes les lletres i en multiplicar els exemplars de les obres literàries, féu accessible la lectura a cercles més amplis de població, posà més obres a l'abast dels vells i dels nous lectors, i augmentà el desig i el plaer corresponent per la lectura. L'ambient cultural es féu més dens i més extens. Tot això, coincidint amb els inicis de recuperació econòmica i social de Catalunya després de les terribles crisis, guerres i commocions passades.³⁹²

Aquest nou mitjà, que ja havia començat a penetrar a Catalunya durant el regnat de Joan II, necessità, a banda de més lectors i més escriptors, una aportació de capital. De vegades, el llibreter feia de capitalista; d'altres, en feia el mateix estampador; i, sovint, un home de lletres: «gramàtics, eclesiàstics... o notaris».³⁹³ D'entre aquests darrers, que són els que ací ens interessen, citarem Gabriel Lluís d'Arinyó, valencià, que pagà les despeses de la magnífica estampació dels *Furs de València* de l'any 1482;³⁹⁴ Andreu Mir, barceloní, que s'associà amb el llibreter Joan Ça Coma per a la publicació de la versió catalana del *Josephus* (1482); Joan Peyró, lloctinent de protonotari reial, que influí perquè la gramàtica llatina de Peroti fos estampada a Barcelona l'any 1475, i féu imprimir un dels estudis històrics de

390. Laureà PAGAROLAS i SABATÉ, *Recull d'anotacions esparses dels protocols notariais barcelonins*, EHINCHRN, pp. 61-90.

391. Vegeu *supra* § 2.2.3 i notes 100 i 101. Recordem ací que la difusió de la impremta coincideix amb la subordinació de Catalunya a Castella i, en general, del món mediterrani al món atlàntic. I que la cancelleria reial catalana i els seus funcionaris, a partir de mitjan segle xvi, deixaran totalment de tenir el paper capdavanter exercit des del s. xiv.

392. La recuperació econòmica i social i, conseqüentment, cultural d'aquesta època és apuntada per RUBIÓ, *La cultura catalana...*, pp. 107-108.

393. RUBIÓ, *De l'Edat Mitjana...*, pp. 132-133.

394. Vegeu *supra* § 2.2.3. Cf. A. COLÓN, A. GARCÍA, *Furs de València*, vol. I, pp. 71-72.

Jeroni Pau; i d'altres que de segur trobaríem en els colofons dels incunables.³⁹⁵

5.3. La «Decadència» (segles xvi-xix)

5.3.1. ELS NOTARIS I LA LLENGUA

Ja hem parlat més amunt de les crisis, guerres i commocions entre els segles xiv i xv, que coincideixen, i no és pas un cas únic a la història, amb l'apogeu cultural i literari. Però també coincideixen amb una crisi general, especialment del món mediterrani. I amb l'entronització —no pas aliena a la crisi— d'una dinastia forastera que té uns objectius i emprà uns mitjans força diferents dels de la dinastia anterior. També hem parlat d'un inici de recuperació econòmica i de tranquil·lització social, que se situa al llarg del regnat de Ferran II. En sigui conseqüència o no, el fet és que, sota Ferran II i sota el seu nét Carles I, a la Cancelleria Reial catalana hi ha encara secretaris i notaris de gran relleu literari. Però això s'acaba amb el regnat del seu successor Felip I que, si bé respectuós amb els drets i les llibertats de Catalunya, situa el govern dels seus estats al centre de la Península Ibèrica i inicia la castellanització de la monarquia, que s'efectuarà ràpidament i profunda. Catalunya, que amb Ferran II i Carles I ja havia anat quedant bandejada del que avui en diríem les relacions internacionals, i havia anat perdent el que avui en diríem cos diplomàtic, ara deixarà de tenir a Barcelona una gran capital política i de govern, i la cancelleria reial, desdoblada i traslladada en part a la cort reial, serà un mer organisme burocràtic, sense atribucions importants ni iniciativa, mer executor de les ordres del rei-buròcrata³⁹⁶ i dels organismes que l'envolten. El tancament ideològic de Felip II, sobretot a partir de 1568,³⁹⁷ la «impermeabilització ideològica» de la

395. Aquest autor remarca l'interès d'aquests colofons, i remet a: K. HAEBLER, *Bibliografía ibérica del s. xv*, Leipzig-La Haya 1903-1917, 2 vols.; J. M. MADURELL, J. RUBIÓ, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1477-1553)*, Barcelona 1955.

396. Des del qual, com algú ha dit, «los reyes austríacos entendieron gobernar el mundo desde una silla» (COROLEU, PELLA, *Fueros de Cataluña*, Barcelona 1878, p. 648; no ens en donen ni l'autor ni la referència), en contrast amb la mobilitat i cosmopolitisme del seu antecessor. Recordarem ací les excel·lents relacions de Carles I amb la ciutat de Barcelona, relacions que, sense ésser dolentes amb Felip I [II de Castella] ni Felip II [III], trigarien molt a repetir-se amb un altre monarca i potser no es van repetir mai més.

397. Vegeu qualsevol de les obres de Reglà, especialista en el tema. Parla aquest autor, a parer nostre amb encert, de la imposició del nacionalisme castellà a partir d'Olivares, però també hi podríem situar el duc d'Alba i el seu partit, que prenen el poder l'any esmentat de 1568. D'entre les moltes publicacions de Reglà on explica l'evolució de la Monarquia Hispànica dels Àustries, citarem, perquè la tenim més a mà, UBIETO, REGLÀ, JOVER, SECO, *Introducción a la Historia de España*, Barcelona 1970, 7a ed., esp. pp. 326 i ss.

Monarquia Hispànica, faran la resta, però no seran pas decisius. Sense aquest tancament, la cancelleria reial barcelonina hagués viscut si fa no fa igualment d'esma.

També més amunt, quan hem parlat de les innovacions lingüístiques introduïdes a la cancelleria pels secretaris i notaris humanistes, hem apuntat que, abans, els notaris havien fixat i adoptat un llenguatge clar, precís i més versàtil del que hom es pensa, relativament entenedor i en certa manera popular, però sobretot força eficaç, per la qual cosa són injustes les crítiques generalitzades que els juristes etziben sense pietat als notaris. Aquestes qualitats, que abasten els diversos aspectes lingüístics —lèxic i sintaxi principalment—, han passat bastant desapercebudes dels historiadors i filòlegs, que, potser inconscientment, participen de la mala conceptuació i menyspreu que sembla arrossegar la professió notarial.

Endut per aquesta darrera preocupació, l'any 1978, estant en plena tesi doctoral, Sebastià Solé, un dels autors d'aquesta ponència, i concretament d'aquest apartat, va escriure unes línies sobre el tema. Veia que els arxius del set-cents eren plens de documents en català, i que, els redactats en castellà, eren plens de catalanades; una alumna em va fer a mans uns capítols matrimonials de Sarroca de Bellera (Alta Ribagorça) de l'any 1798 escrits en un català que per mi era model·lic: clar, ortografia molt regular, a penes cap barbarisme, bona estructuració sintàctica... Tot això no em quadrava amb el que jo havia llegit sobre la «Decadència». No hi havia encara estudis importants d'història de la llengua catalana a l'edat moderna. En ple procés constituent de l'Estat espanyol, la preocupació lingüística em neguitejava. I em vaig posar a escriure unes línies sobre la qüestió.

El resultat va ésser un treball³⁹⁸ que ha estat molt citat per filòlegs i historiadors, si bé avui ja és completament superat, que és el que ha d'ésser amb els treballs històrics.³⁹⁹ Avui en modificaria algunes afirmacions, en matisaria d'altres, hi afegiria dades i consideracions, i algunes coses em sap fins i tot greu d'haver-les dites. Però ja se sap.

---

398. Sebastià Solé i Cor, *La llengua dels documents notariais catalans en el període de la Decadència*, Recerques 12, Barcelona 1982, pp. 39-56.

399. Si avui és un treball àmpliament superat, en el seu moment crec modestament que fou un útil toc d'atenció. Marc Bloch deia que la missió d'un llibre s'acompleix el dia que les conclusions en són contestades. No és aquest el cas, emperò, dels que han volgut utilitzar el meu treball per defensar que no hi va haver persecució lingüística sota els Borbons (com GARCIA CÀRCEL, *Cultura y mentalidades en la Cataluña del Antiguo Régimen*, «Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona 1984, vol. 2n, pp. 524-525; aquest autor no parla pas de persecució contra la llengua catalana, sinó que, amb el seu llenguatge ambigu, diu que no hi va haver «requiem del catalán en el siglo XVIII» —és a dir, que la metzina no va fer encara tot el seu efecte, cosa que és veritat, però no diu, i també és veritat, que el pacient va quedar molt atropellat en contra de la seva voluntat).

A més, vaig tenir una enorme satisfacció: simultàniament, Núria Sales publicava una obra en la qual sostenia les mateixes tesis,⁴⁰⁰ si bé amb una perspectiva molt més àmplia i ben documentada i amb la seva prosa extraordinària que s'enduu el lector. La tesi fonamental era que la «Decadència», el menyspreu, desús o degradació, de la llengua catalana —especialment en el nivell escrit—, era pròpia i exclusiva de les classes més elevades (principalment, i potser únicament, de Barcelona), mentre que les classes mitjanes i baixes continuaven fidels a la llengua, la mantenien en bon estat, i hi elaboraven una literatura i una documentació també força dignes.

M'he permès de fer aquest excurs perquè centra una mica el que vull expressar i la bibliografia que citaré.⁴⁰¹

Dintre d'aquests sectors populars fidels a la llengua fins que la pressió de l'Estat es va fer irresistible, hi tenim els notaris públics. En el treball esmentat exposo la relació profunda dels notaris amb totes les classes socials, que els n'ha fet participar de totes les seves característiques. Pel que fa a la llengua dels documents notariais, a Catalunya els notaris empraven àmpliament el llatí al costat del català. Després de la Guerra de Successió, el rei obligà a fer servir el castellà a les institucions de govern i justícia més importants. No va ésser fins al regnat de Carles III en què s'exercí una pressió fortíssima per a la castellanització escrita i oral de totes les activitats socials institucionals i privades. I encara, l'efecte no fou pas aconseguit obligant a l'ús de la llengua castellana —impossible, perquè ben pocs la coneixien—, sinó prohibint l'ensenyament del català i en català: d'aquesta manera, quan varies generacions ja només hagueren estat ensenyades en castellà i desconequeren totalment el català escrit, desaparegué l'ús del català com a llengua de comunicació escrita.⁴⁰²

400. M. ARDIT, A. BALCELLS, N. SALES, *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*, Barcelona 1980, pp. 15-38. El títol d'aquest capítol és ja força expressiu: «El català, llengua no decadent».

Més endavant, l'autora va ampliar el seu estudi sobre la llengua catalana al s. XVIII a *Els botiflers, 1705-1714*, Barcelona 1981, pp. 59-72, i a *Senyors bandolers, miquelets i botiflers*, Barcelona 1984, pp. 139-219.

401. Per a la història de la llengua catalana a l'Edat Moderna, disposem avui de molta més bibliografia. Entre els treballs més generals, i sense repetir els que ja citem a les notes d'aquest capítol, esmentaré RIOUER, COMAS, *Història de la literatura catalana*, Ariel, Barcelona 1964, vols. III i IV (n'hi ha d'altres edicions), on es destaquen degudament els gèneres més populars de la literatura; MELIÀ, *Informe sobre la llengua catalana*, Madrid 1970; FERRER i GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona 1985; *Dossier: el català al segle XIX*, «L'Avenç» (Barcelona) 27 (1980).

402. Al s. XVIII, la moda de les «acadèmies» i les normes (racionalisme d'inspiració francesa), deixà el català doblement desprotegit, ja que, en no haver-hi unes normes ortogràfiques sancionades per l'autoritat i conegudes, hom tenia vergonya d'escriure'l malament, sentiment que abans no existia i que va fer deixar d'escriure en català en molts casos en què la gent ho hagués fet. D'ací va venir una gran part de la greu i conflictiva

Això va passar precisament quan apareixia la Renaixença, i potser va aparèixer en part per això, com a reivindicació d'una espoliació cultural que finalment esdevenia conscient i escandalosa: el govern havia prohibit d'ensenyar a escriure, d'escriure, i d'utilitzar en públic, la llengua en la qual tothom parlava cada dia. I per això, els protagonistes de la Renaixença eren, per la seva educació, dels que més malament escriven —i alguns, dels que més malament devien parlar— el català. Injusta conseqüència de la desfeta del 1714. Sens cap mena de dubte, un fuster del XVIII que duia els comptes i feia les àpoques en català, un confident dels mossos d'esquadra del XVIII o fins i tot de començaments del XIX,⁴⁰³ escriven més bé en català, i probablement el parlaven més bé, que no pas alguns dels més celebrats autors de la Renaixença. I és que la conservació oral i escrita de la llengua catalana havia estat més reeixida com més baixes eren les classes socials i com més lluny hom estava de Barcelona i de les grans ciutats. Sinistra paradoxa del que, al segle XX, alguns tindran despectivament per la «llengua de la burgesia».

Per la naturalesa de la seva professió, lligada als formularis i a escriptures antigues que feien de models, formats en un aprenentatge de tipus familiar amb un notari *morando in arte*, els notaris foren els qui més bé conservaren la tradició lingüística fins i tot després de la proscripció del català de l'ensenyament i de l'escriptura. Pel que jo he vist, fins a la mateixa fi del s. XVIII els documents notarials són escrits com els de segles anteriors, en un català que no devia ésser pas gaire diferent del dels darrers segles medievals, amb la diferència que l'ús del llatí ha estat substituït totalment per la llengua vulgar (català o castellà segons les persones, llocs o èpoques). I les escriptures redactades en català fins ben avançat el segle XIX no hi deuen pas desmerèixer, però no en conec cap estudi. No ens hem d'estranyar, doncs, si la darrera obra jurídica —i científica en general— escrita en català abans de la Renaixença és el tractadet notarial *Elements de Notaria* publicat per Joseph Sala el 1834,⁴⁰⁴ que Brocà qualifica d'obra «somerísima, aun quando bien escrita exposición de todas las [instituciones] civiles».⁴⁰⁵

Si per la pressió indirecta no s'aconseguia d'eradicar el català de la documentació notarial, l'Estat espanyol, en reformar de dalt a baix la institució notarial el 1862, l'extirpà d'arrel, prohibint ras i curt

---

qüestió ortogràfica del s. XIX. Núria Sales ha batejat encertadament aquest fenomen, nascut al set-cents o una mica abans, amb el nom d'«ortografialisme triomfant» (ARDIT, BALCELLS, SALES, *Història dels Països Catalans...*, p. 40).

403. Vegeu els documents transcrits per SALES, *Història dels mossos d'esquadra*, Barcelona 1962.

404. Barcelona 1834.

405. BROCA, *Historia...*, p. 459.

la redacció d'escriptures notarials en cap més llengua que no fos el castellà.⁴⁰⁶ Però com que el castellà era encara una llengua totalment desconeguda d'una gran part de la població dels Països Catalans, Galícia i Euskadi, hi havia el problema del notari foraster (no natural o no nacional en el llenguatge dels documents reials del segle anterior) que no es podia entendre amb els atorgants i, doncs, que no podia donar fe del que no entenia. Però en aquesta qüestió ara no hi entrarem.⁴⁰⁷

5.3.2. NOTARIS ESCRIPTORS

Ni en la política ni en la literatura els notaris no jugaran més, des del final del s. xvi, el destacat paper que hem vist abans. Ben pocs seran els que conrearan cap gènere literari o, si més no, dels que en quedarà constància, cosa que sol reflectir la seva transcendència social.

D'entre aquests, conrearen la poesia el mallorquí Gabriel Nadal i Huguet (1747-1829) —els versos del qual no foren pas impresos—,⁴⁰⁸ i el valencià Carles Ros i Hebrera: tot plegat, ben poca cosa; si ho comparem amb el període anterior, podríem dir que hi ha un canvi de gustos, però també és el reflex del divorci entre el país i el rei.

Una novetat respecte del període anterior són els notaris que escriuen obres dramàtiques, acusant certament en això el gènere literari més de moda a l'època. Obres dramàtiques populars i religioses foren escrites pels notaris set-centistes Ignasi Plana i Fontana i Josep M. Mas i Enric.⁴⁰⁹

Des del punt de vista lingüístic i literari, però també pel nombre, la qualitat i la difusió de les seves obres, la figura més destacable és la del notari valencià Carles Ros i Hebrera (1703-1773), del qual ja hem parlat com a folklorista *avant la lettre*.⁴¹⁰ En una València sotmesa des del segle xvi a una pressió castellanitzadora molt més forta que Catalunya, Ros se sensibilitzà pel conflicte lingüístic i pels gèneres literaris més populars amenaçats pel progrés d'una cultura estranya i no popular, i, en conseqüència, escrigué i publicà diversos diccionaris «valencians» i bilingües, opuscles apologetics de la llengua

406. Article 25 de la llei de notaria del 1862. Amb posterioritat, els notaris només han pogut redactar les escriptures en català sota la vigència dels estatuts d'autonomia de 1932 i 1979 a Catalunya, de 1982 a València i de 1983 a les Illes Balears, tot i que la profunda diglòssia que pateixen aquests dos darrers territoris n'és un gran obstacle. Això, a l'Estat espanyol. A la Catalunya Nord, mai més després de l'edicta reial de 2-4-1700. De l'Alguer, a Sardenya, no en tenim dades, però sabem que l'estat italià és tan jacobí i intolerant en aquest aspecte com el francès.

407. Vegeu SOLÉ, *La llengua...*, p. 46.

408. BOVER, *Biblioteca...*

409. GEC.

410. Vegeu *supra* § 4.3.2.3.

«valenciana», obres destinades a l'ensenyament pràctic de la llengua, en «valencià» o en castellà segons que li semblava més oportú per aconseguir els seus objectius. També és autor, en «valencià» i en castellà, de nombrosos romanços, goigs, dècimes, sonets i col·loquis de contingut festiu i religiós; notem, a diferència de la poesia festiva o de certamen dels segles xv i xvi, l'arrel popular de les obres originals o recollides de la tradició oral popular per Ros, fet que confereix a aquest aspecte de la seva obra un gran valor, a part del que té d'anticipació de corrents culturals futurs. També escrigué formularis per a notaris i procuradors. Fill i nét de notaris, notari apostòlic i reial ell mateix, un autor tan prolífic no sembla que prosperés gaire en el seu ofici i no va gaudir mai d'una posició econòmica sòlida.⁴¹¹

5.4. De la Renaixença als nostres dies

Al s. xix, l'activitat literària dels notaris es recupera. Paral·lelament a l'elevació de la seva preparació i cultura —a partir de 1862, cada vegada són més els que tenen estudis universitaris—, a la conformació de la professió, i al seu estatus econòmic i social —que els donen independència i llibertat per fer moltes coses—,⁴¹² els notaris esmercen com més va més esforços en activitats científiques i culturals que els en reforcen el prestigi social que ja tenen i fan que se sentin més ben integrats en una societat que els dona més bon tracte que mai. Alhora, la Renaixença catalana, cultural però també econòmica i política, estira amb força molts notaris cap a les seves concepcions i preocupacions: alguns es dediquen als estudis de la literatura catalana antiga (R. Arqués i Arrufat, 1874-1956) i de la literatura popular oral i escrita;⁴¹³ s'escrivien gramàtiques (Josep Poal i Jofresa, 1852-1929)

411. Riquer, Comas, *Història...*, vol. IV, pp. 194-201.

412. El notari, un «semi-funcionari» públic, no sotmès jeràrquicament a ningú, sense sou de l'Estat però amb uns clients en part «forçosos», ha estat sempre, i potser més des del 1862, una de les professions més liberals, que els ha conformat una mentalitat d'independència i llibertat que podríem comparar, en el bon sentit, al de la noblesa no empobrida de l'antic Règim; i això ha derivat en molts casos a uns tribunals d'oposició i o filantropisme que intentem descriure en aquest treball. A més, la pràctica de la promoció per torn d'antiguitat més que no pas per oposició, en contra de la llei de 1862 (J. M. de Porcioles, *Lo primero la función*, «La Notaría» LXXIX (1r trim. 1944) p. 7), els ha consolidat la independència en alliberar-los de la submissió a uns tribunals d'oposició, que és el que, contràriament, ha privat de llibertat als professors d'universitat i hi ha imposat unes fèrries relacions de senyoria i vassallatge en ple segle xx.

Gaziel explica que, quan de jovenet s'havia de plantejar a què es dedicaria, «si un jove català volia ésser escriptor, com jo, no tenia més remei que biaixar, començant per obtenir una assegurança de vida: la notaria, el registre, el professorat, el funcionarisme, com la condició prèvia ineludible de poder dedicar després a la literatura les estones perdudes» (GAZIEL, *Història de La Vanguardia*, p. 19).

413. Vegeu *supra* 4.3.2.3.

i es preocuparen de la codificació lingüística (ço és, de la normalització gramatical, principalment ortogràfica), que fou el tema estel·lar del I Congr s Internacional de la Llengua Catalana celebrat el 1906;⁴¹⁴ Jaume Ramon i Vidales —1847-1900—, a més de col·laborar a «La Renaxensa», «Lo Gay Saber» i «La Il·lustració Catalana», fou un dels fundadors de la Jove Catalunya, i influí fortament Guimer  perquè escrivís en català.

La poesia, per la seva facilitat i gratificació social, és altra vegada, com als segles xv i xvi, un dels gèneres m s conreats pels notaris, com ho és també per molts altres escriptors. La restauració dels Jocs Florals, conseq ncia de la Renaixença i potenciada per l'afermament del regionalisme catalanista que dominar  l'escena política, multiplica els certàmens i llur rellevància social, i molts notaris, com d'altres ciutadans que es volen significar socialment o que en participen dels ideals, o simplement enduts per la moda, prenen part en la Gaia Festa com a poetes, jurats o organitzadors.⁴¹⁵

Alguns, simultàniament amb la poesia, conreen també el gènere narratiu.⁴¹⁶

Menys encara són els notaris que escriuen obres dramàtiques.⁴¹⁷

L'aparició del periodisme al segle XIX hi va atreure molts notaris, la majoria a publicacions i amb escrits de signe dedicidament catalanista cultural i o polític. La llista  s extensa.⁴¹⁸ Després de la

414. Vegeu § 2.4.3.2 apartat «Congressos» i n. 148.

415. Conreen la poesia, alguns juntament amb la narració, amb més o menys intensitat però sempre dintre d'uns nivells discrets, el mallorquí Pere Bonet (s. XIX); Jaume Ramon i Vidales (1847-1900); Pere Gras i Bellv  (1850-1912); Guillem A. Tell i Lafont (1861-1929), Mestre en Gay Saber el 1900.

Gaziel descriu amb gr cia i vigor les tardes que, de petit, passava amb son pare a casa del notari barceloní Eusebi Fina, «recitant poesies floralesques que el notari Fina se sabia de cor» (GAZIEL, *Història de la Vanguardia (1884-1936)*, Par s 1971, pp. 16-17). Podem suposar que, si eren uns quants els notaris autors de poesies floralesques, molts més devien ésser els notaris «consumidors» del gènere —la Renaixença fou un moviment assumit àmpliament i activa per les classes mitjanes—, si bé del simple «consum» és més difícil de trobar-ne testimonis.

Joan de Porcioles, autor de poesies, ho és també d'uns Goigs de la Mare de Déu del Mont, gènere folklòric, branca —el folklore— que també va ésser estudiat (PLA, *Homenots. Segona sèrie*, OC 16, pp. 485-487).

416. Recentment tenim el notari valencià Joaquim Borrell i García (n. 1956), autor, entre d'altres, de la novel·la *El bes de la niv ria* (Columna Edicions, Barcelona 1991; i Xavier Roca i Ferrer (n. 1950), notari de Barcelona, que ha obtingut el Premi Josep Pla de prosa pel conjunt de relats intitulat *El cap de Penteu* («Avui» i «La Vanguardia» de 7-1-1993), obra que ha publicat Edicions Destino.

417. En la redacció d'obres dramàtiques, tenim el notari valencià Antoni Roig i Civera (1844-1898), autor de teatre i de sarsueles i fundador d'una associació teatral; el vendrellenc Jaume Ramon i Vidales; i Manuel Crehuet i Julià.

418. Ens consta que escriviren repetidament en premsa periòdica els notaris següents (si no indiquem altra cosa, les dades les hem tretes de la GEC i del DBA:

llarga dictadura franquista, en què els notaris catalans poc aparegueren per la premsa, hi van tornar a aparèixer, i de tant en tant els trobem als diaris, principalment barcelonins; però les col·laboracions periodístiques dels notaris actuals no semblen tan nombroses com eren abans de la guerra civil, ni els diaris o revistes no exerceixen el paper social que exercien el 1936, ni la vida dels notaris actuals no és tan tranquil·la com era.

5.5. Els documents notarials com a font de coneixement de la història de la llengua i la literatura

Els documents notarials són també font de coneixement de la història de la llengua, en els quals es manifesta, no solament la llengua tècnica notarial, sinó també d'altres nivells lingüístics, especialment el vulgar o popular, en els inventaris de béns, testaments closos, testimonis de declaracions, etc. En un altre lloc hem parlat amb més detall d'aquesta qüestió.⁴¹⁹

Igualment són font de coneixement de la història de la literatura, no pas per les manifestacions literàries que contenen i de les que hem parlat més amunt, sinó pels mateixos motius que ho són de la història de l'art: per les dades que contenen dels escriptors, que atorgaven compra-ventes, capitulacions matrimonials, testaments, llogaven els seus serveis, rebien donacions... davant de notari.⁴²⁰

— Joaquim Negre i Cases (m. 1862) a «la Renaxensa»;

— Joaquim Roca i Cornet (1804-1873), publicista catòlic de l'anomenada «Escola Apologètica Catalana», amic de Balmes; des dels 15 anys escriví al «Diario de Barcelona»; dirigí el diari «La Esperanza»; fundà les revistes «La Religión» i «La Civilización» (GEC, per Eusebi COLOMER; *Íctineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*, per Manuel JORBA).

— Pau Milà de la Roca i Masjuan (m. 1892) al diari «El Ancora»;

— Jaume Ramon i Vidales (1847-1900) a «La Renaxensa», «Lo Gay Saber», «la Il·lustració Catalana»; fundà i dirigí «El Vendrellense»;

— Guillem A. Tell i Lafont (1861-1929) a «La Campana de Gràcia», «Els Quatre Gats», «Semanario de Mataró», «Catalunya»;

— Francesc Maspons i Labrós (1840-1901), folklorista, col·laborà a «Lo Gay Saber», «Calendari Català», «La Renaxensa»...;

també escriviren a la premsa periòdica Joan de Porcioles (PLA, *Homenots. Segona sèrie*, OC 16, pp. 485-487; Domènec Torrent i Garriga (1844-1922)...

419. Sebastià SOLÉ i COT, *La llengua dels documents*...

420. Per citar només un exemple: A. FERRANDO ha localitzat els testaments dels poetes Ausiàs March i Joan de Rocafort, del darrer dels quals era marmessor el també poeta Joan Roís de Corella (*Certàmens poètics valencians*, València 1983, pp. 179-180, citat per J. CORTÉS, *Formularium*..., p. XV n. 30).

6. D'ALTRES APORTACIONS DELS NOTARIS A LA SOCIETAT

L'exercici professional ha relacionat i vinculat de sempre els notaris amb els terratinents,⁴²¹ els comerciants, els financers, les diverses institucions socials, i, més modernament, els industrials, tant per la freqüència amb què els més destacats d'aquests sectors hi han de recórrer, com per la transcendència de l'actuació notarial. Cada individu, companyia, universitat... ha acabat utilitzant sempre un notari o notaris determinats i no uns altres, fet que, si d'una banda ha lligat i posat a aquests notaris escollits en una posició més servil envers el «client», d'una altra ha permès al notari introduir-se en el món i en les relacions del seu client o clients i treure'n un profit —lícit, és clar— econòmic i social. Les modernes investigacions històriques ens comencen a fer conèixer els notaris que tenien per clients assidus persones i companyies d'aquests sectors, així com també la participació d'alguns d'aquests notaris en negocis i companyies. Itàlia és on aquest tema ha estat més estudiat, com, en general, tots els temes d'història notarial. A Catalunya, coneixem i ja hem parlat, gràcies als treballs de Carme Batlle, dels notaris vinculats a la burgesia oligàrquica de la Biga;⁴²² Turull ha estudiat el paper polític i econòmic dels notaris de Cervera a la baixa edat mitjana, observant com la universitat sempre crida uns mateixos notaris, i com els notaris cerverins en general participen intensament en l'arrendament de les imposicions municipals,⁴²³ fenomen observat també per Roustit a la ciutat de Barcelona;⁴²⁴ Cortès ens explica com era d'«habitual trobar notaris en les llistes d'arrendataris de les rendes reials i senyoriales, des dels delmes sobre els cereals als monopolis, o entre els guardians de l'almodí o del vi, activitats lucratives al marge de la professió, que s'acompanyen freqüentment de càrrecs honorífics en institucions benèfiques o d'assistència hospitalària»;⁴²⁵ el mateix Roustit destaca

421. M. TOUBLANC, *Le notaire rural, intermédiaire entre les paysans et les propriétaires seigneuriaux et urbains*, «Les actes notariés», Estrasbourg 1979, pp. 85-103, citat per CORTÈS, *Formularium...*, pp. XIII-XIV, n. 20.

422. Vegeu *supra* § 3.3.2.1.

423. MAX TURULL I RUBINAT, *La configuració jurídica...*, especialment p. 600. Les imposicions municipals eren impostos indirectes que gravaven productes de consum com la carn, el vi, la farina, etc.

424. YVAN ROUSTIT, *La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du xive siècle*, «Estudios de Historia Moderna», tom IV (1954), pp. 13-156 (esp. pp. 128-130). Molts d'aquests notaris treballaven al servei de la ciutat.

425. CORTÈS, *Formularium...*, p. XIII. No ens cansarem de reconèixer el caràcter model·lic d'aquest pròleg, la bona redacció i la capacitat de dir tantes coses, tan clarament, i amb tan poques paraules. Apuntarem, emperò, que aquests càrrecs honorífics en institucions benèfiques i assistencials no sempre eren desinteressats, com hem comprovat nosaltres a l'Ajuntament de Barcelona al s. XVIII. I quan a continuació diu l'autora que el notari, «al món rural, [era] mitjancer entre els camperols i els senyors, entre llauradors i ciutadans, entre humils i magnífics, entre dominats i dominadors» (pp. XIII-XIV), hem

la importància social dels homes de dret —advocats i notaris principalment— del s. xiv a Barcelona, i el caràcter extraordinàriament lucratiu de les professions llurs, i en destaca els notaris Joan Agustí i Simó Rovira,⁴²⁶ els treballs de Pierre Vilar i Pere Molas manifesten alguns notaris dels segles xvii i xviii vinculats a persones i institucions econòmicament poderoses, com, per exemple, el notari set-centista barceloní Sebastià Prats,⁴²⁷ que tenia de clients els negociants més pròspers de la ciutat, i Joaquim Thos Brossa, notari habitual dels Cardona a la 2a meitat del xviii.⁴²⁸

Més cap als nostres dies, esmentarem, com a notaris destacats en activitats econòmiques i financeres, Alexandre Rosselló i Pastors, mallorquí, impulsor de la creació de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat (1881), a més d'altres centres i activitats pedagògiques i culturals;⁴²⁹ Josep Socias i Gradolí, també mallorquí, presidí la Companyia de Tramvies de Palma de Mallorca (1919) i fou conseller de diverses empreses;⁴³⁰ i Josep M. de Porcioles —un dels notaris que, per la seva important participació en la vida política, ha vist més divulgades les seves activitats extranotariales— ha participat de manera important en negocis bancaris —Banco de Madrid—, agro-alimentaris, de fabricació del paper —INPACSA—, i periodístics —«El Correo Catalán»—. ⁴³¹

---

de dir, sense negar-ho, que cal demostrar-ho i precisar el significat del mot «mitjancer».

426. ROUSTIT, *op. cit.*, p. 130.

Sobre la importància social dels notaris, vegeu també la bibliografia de la n. 191.

427. PIERRE VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona 1964-1968, vols. I, p. 118, III i IV. Aquest autor, a la pàgina esmentada del vol. I, fa una enumeració dels notaris els fons dels quals «ens han proporcionat més serveis».

PERE MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles xvii i xviii*, Curial, Barcelona 1977, esp. pp. 256 i 290-291 (malgrat les nombroses citacions de protocols d'aquest notari que hi ha a tot el llibre, no té entrada a l'índex onomàstic).

ELLIOTT ens diu que ha «revisat tots els llibres de tots els notaris principals [de Barcelona] entre 1600 i 1640», però no ens diu ni quins són ni a través de què o de què els ha qualificat de «principals» (*La revolta...*, p. 556) (cal mirar nota per nota a veure quins notaris esmenta) (vegeu *supra* § 4.2.3 i n. 300 sobre l'interès d'aquesta font).

428. VILAR, *op. cit.*, vol. I, p. 118.

Ens és impossible d'enumerar més treballs que destaquin aquestes vinculacions, les quals, a l'edat moderna, són cada vegada més objecte de l'atenció dels investigadors. En són exemples els notaris de Barcelona Joseph Avellà (1683-1724); la nissaga dels Comelles, Antoni (1722-1727), Francesc (1753-1796), Manuel (1771-1808) i Antoni (1791-1815); la nissaga dels Prats, Sebastià (1740-1798) i Joan (1770-1799) (entre parèntesis, els anys dels seus protocols segons el catàleg de MADURELL).

429. GEC. Rosselló fou idealista i filàntrop però, al mateix temps, realista.

430. GEC.

431. DHC, article *Porcioles i Colomer, Josep M. de*, per Emili LÓPEZ i TOSSAS. També va participar, en menor mesura o, si més no, ho van fer persones del seu entorn més pròxim, en el Banco Condal i en l'adquisició d'«El Noticiero Universal» l'any 1972 (RIQUER, CULLA, *El franquisme i la transició democràtica*, dins P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona 1989, vol. VII, pp. 318, 374 i 409).

Aquesta mateixa relació amb activitats econòmiques, més la curiositat intel·lectual i l'esperit científic del notari Lluís Figa i Faura, el va portar a encarregar-se de la càtedra d'organització econòmica internacional de la Facultat de Ciències Econòmiques —acabada de crear— de la Universitat de Barcelona durant els cursos 1958-1963.⁴³²

Relacionat molt directament amb l'activitat notarial, però també conseqüència d'una sensibilitat artística i social acusades, hem d'esmentar una vegada més el notari Raimon Noguera, que tingué amistat i alhora relació professional amb els pintors Picasso i Miró, amb el dibuixant Pere Ynglada, i amb el músic Pau Casals, fruit de les quals són el Museu Picasso de Barcelona, la Fundació Miró, el premi de dibuix Ynglada-Guillot, i la Fundació Pau Casals; o la seva intervenció en l'herència Cambó, una qüestió que transcendia l'àmbit merament privat de la família.⁴³³

Relacionat també amb el món de l'art, hi ha el notari Antoni Deu i Font, notable col·leccionista, posseïdor d'obres molt valuoses, que acaba de fer donació d'una gran part del seu patrimoni artístic —part xifrada en unes dues mil peces— a la vila del Vendrell.⁴³⁴

D'una manera esporàdica, trobem activitats d'alguns notaris, molt pocs, que no pertanyen als camps estudiats fins ara i que constitueixen l'objecte propi d'aquesta ponència. Hem pogut tenir notícia del notari valencià Cristòfol Llorenç (1571-1645), pintor de tema religiós per a edificis eclesiàstics;⁴³⁵ del notari barceloní del vuit-cents, Fèlix M. Falguera, que tant hem esmentat en aquesta ponència, també afeccionat als estudis i experiments de física,⁴³⁶ manifestant així un afany de coneixements científics molt propi de la seva època; i del notari tarragoní del nostre segle Ferran Guardiola, que a més del seu interès per la història era concertista d'orgue, musicòfil i bibliòfil.⁴³⁷

432. GEC, *Figa i Faura, Lluís*, per Lluís PUIG I FERRIOL.

433. DHC, article *Noguera de Guzmán, Raimon*, per J. M. SANS I TRAVÉ.

També degué tenir el notari Noguera amistat amb Josep Pla —Noguera no fou aliè a les persones i fets més destacats de la seva època—. Darrerament s'ha parlat d'una possible filla de l'escriptor Josep Pla «que només ell [Pla] i el notari Raimon Noguera coneixien», i que «un advocat barceloní» li duia periòdicament uns diners («El Temps» (València), 25-7-94, p. 91, «El País» (Barcelona-Madrid), 15-7-94, al «Quadern»); si prenem el mot «advocat» en el seu sentit ampli de jurista o llicenciat en dret, bé podia ésser el mateix Noguera, i més si realment era, al costat de Pla, l'únic que en coneixia l'existència.

434. «Diari de Tarragona» 19-XII-1993; «Gazeta de los Notarios» 53 (gener 1994), p. 16.

435. GEC, *Llorenç, Cristòfol*.

436. CAMPS, *Historia...*, p. 262. També ens explica aquest autor que Falguera —del que ja hem parlat en el capítol relatiu al dret— va deixar algun treball sobre música i sobre metodologia històrica, si bé no documenta cap de les seves afirmacions.

437. El que diem de Ferran Guardiola és fruit de la nostra coneixença personal. Els darrers anys de la seva curta vida (va morir el 1988, just als 40 anys) feia d'organista a la missa dominical de l'Aleixar (Baix Camp). Una nota necrològica li fou publicada,

L'avenç de les investigacions històriques permetrà, algun dia, de completar la relació de notaris d'aquest capítol i de llurs activitats.

7. FILLS IL·LUSTRES DE NOTARIS

7.1. Justificació d'aquest capítol. Consideracions generals

No creiem pas una extravagància ni un afalac vanitós a l'estament notarial la inclusió d'aquest capítol inusual en una ponència com aquesta. Creiem que hi ha raons sòlides per parlar-ne, que invocarem ara mateix.

a) La ponència s'ocupa, en general, de totes les aportacions que els notaris han fet a la societat catalana des que existeixen com a fedataris públics. Els fills que han criat i educat en són una aportació més, que hem de destacar quan aquests fills han fet contribucions notòries a la societat, per tal com entenem que aquestes han estat, poc o molt, conseqüència de l'educació rebuda i de la influència de l'ambient humà i cultural de la família.

b) Els fills il·lustres de notaris no ens consten en nombre elevat ni proporcionat al dels notaris en el conjunt social, però és un tema que no ha estat estudiat per ningú. Si ja ha estat difícil de fer la nòmina de notaris il·lustres en un període tan llarg i desigual, molt més ho és encara de fer la dels fills il·lustres de notaris: tenim la sensació que personatges prou coneguts i famosos poden haver estat fills de notaris, i ens passa per alt i no tenim manera fàcil d'esbrinar-ho.

c) Tenim el convenciment que l'ambient professional i cultural viscut a casa dels notaris, les relacions professionals i socials amb persones i famílies destacades en el comerç, la política, l'Església, els artistes, etc., el sol tracte amb la gent que hi ha acudit, han representat una facilitat per a la lectura i l'escriptura superior a la d'altres classes o ambients, han d'haver estat un clar avantatge per a la promoció social, econòmica, científica i cultural dels membres de la família.

7.2. Enumeració dels fills il·lustres de notaris que hem detectat

Molts notaris han estat, ells mateixos, fills de notaris, i els seus fills han estat notaris també; i, si no n'han estat els fills, n'han estat els gendres o els nebots. Les dinasties de notaris han estat ben nombroses, tant entre els notaris públics com entre els de les

---

per la mà d'Albert Manent, al «Diari de Tarragona» (*Una personalitat pro[me]teica*, 2-12-1988).

institucions:⁴³⁸ aquest és un fenomen que el trobem des dels inicis de la professió fins a l'actualitat, si bé, al segle xx —amb les seves grans transformacions socials—, minva notablement la fidelitat dels fills a la professió notarial dels pares. Dinasties de notaris conegudes, de vegades de durada secular, són, a Barcelona, els Mir als segles xv i xvi, els Safont als segles xv a xvii, els Prats i els Comelles al segle xviii, els Maspons als segles xviii i xix,⁴³⁹ etc. Molts dels notaris que hem esmentat a través d'aquesta ponència han estat fills i de vegades néts i besnéts de notaris.⁴⁴⁰ Volem esmentar aquest fenomen, però per dir que no és el que ens interessa en aquest capítol, ja que la professió notarial no es distingeix pas, en això, gens ni mica de les altres professions de l'Antic Règim, que s'exercien d'una manera vitalícia i hereditària. Aquestes dues característiques eren essencials dins el sistema social de l'Antic Règim, des de l'edat mitjana fins al segle xix, i les trobem en totes les professions i institucions medievals. L'estructura social, jurídica, cultural, de la família, es basava en aquestes característiques; el suport material i moral dels vells quedava així assegurat; els capítols matrimonials en regulaven el funcionament de fet només a efectes jurídics. En canvi, en la societat industrial, i més encara en la societat postindustrial actual, han deixat de tenir una part del seu sentit, i per això ha minvat l'hereditarietat de moltes professions.

A la baixa edat mitjana, època d'esplendor de les lletres catalanes, trobem la nissaga dels March, descendents del notari ennoblit Pere March. En aquesta llarga, noble i destacada nissaga hi trobem, en primer lloc, el fill del notari esmentat, anomenat també Pere March, secretari reial, mestre racional, diplomàtic i cortesà; els seus dos fills Jacme i Pere, polítics i militars; els fills de Jacme, anomenats també Jacme i Pere, igualment polítics i militars i, a més a més, poetes, moda

433. Constata l'hereditarietat de les escripturacions de la Cancelleria Reial LALINDE, *La institución virreinal...*, p. 256; però el caràcter hereditari —de dret i o de fet— de gairebé tots els oficis de l'Antic Règim és una cosa que no cal demostrar-la.

439. La dinastia notarial dels Maspons, als segles xviii i xix, és enumerada per J. M. SCHOLZ, *El notariado catalán y la transformación del campo jurídico en el siglo xix, a Derecho privado...*, pp. 216-217.

440. La llista completa fóra molt llarga, i encara de molts no ho arribem a saber. Han estat fills de notaris els arxivers reials Carbonell, el protonotari Safont, l'austriacista Vilana Perles, el filipista Prats i Matas, l'escriptor Ramon Llull (besnet del filòsof del mateix nom), el literat i folklorista Carles Ros i Hebrera, el jurista i folklorista Maspons i Labrés, el polític Porcioletes...

Alguns han estat nebots o gendres de notaris, cosa habitual a l'Antic Règim: quan hom no tenia fills, el negoci o professió familiar passava a la filla —si en tenien— i gendre, i, si no, a un nebot; d'aquesta manera l'assistència material en la vellesa quedava assegurada. Era gendre del notari Bruniquer, l'autor de les *Rúbriques* (edició de 1912, p. 7).

irresistible del temps (aquest Jacme és autor d'un diccionari de rims⁴⁴¹); fill d'aquest darrer Pere és el gran poeta Ausiàs March, que també participà en conteses polítiques i militars; i, emparentats d'una manera sembla que bastant directa, els també poetes Arnau March i Pere Ausiàs March i d'Oluja, aquest darrer jurista.⁴⁴²

Un altre fill de notari d'aquesta època és sant Vicent Ferrer, religiós dominicà, teòleg, predicador, escriptor, confessor papal; intervingué amb gran transcendència en la més alta política: fou compromissari a Casp, i prengué part en les negociacions per posar fi al cisma d'Occident.⁴⁴³

Al segle XVI hi ha sant Lluís Bertran i Eixarc, religiós dominicà, introduït en els ambients contra-reformadors de l'Església romana, relacionat amb santa Teresa d'Àvila, missioner, defensor dels indígenes.⁴⁴⁴

Al segle XVIII trobem el mallorquí il·lustrat Joan Roca i Móra, doctor en drets, magistrat de l'audiència, fundador de la Societat Econòmica d'Amics del País, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona; acèrrim antilul·lià; el 1767, formà part de la comissió d'empara dels béns dels jesuïtes.⁴⁴⁵

Als segles XIX i XX són fills de notari el militar i polític Joan Prim i Prats, fill del militar i notari Pau Prim i Estapé, liberals abrandats tots dos;⁴⁴⁶ l'historiador i escriptor reusenc Francesc Gras i Elias, fill del notari Pere Gras i Bellvé;⁴⁴⁷ el jurista i polític Francesc Maspons i Anglasesell, fill del notari Francesc Maspons i Labrós;⁴⁴⁸ els germans Carles —escriptor— i Ferran —historiador— Soldevila i Zubiburu,⁴⁴⁹

441. *Libre de concordances apellat diccionari* [de rims] (1371), compost per encàrrec de Pere el Cerimoniós (vegeu *infra* bibliografia de la nota 442; a més, NADAL, PRATS, *Història de la llengua catalana*, Barcelona 1984, pp. 492-494). Si no fos per la distància generacional entre l'autor del diccionari i l'avantpassat notari, diríem que el *Libre de concordances* era l'equivalent, per als poetes, del que els formularis cren i són per als notaris, que responia a una mateixa mentalitat i manera de fer.

442. Per a la nissaga literària dels March, vegeu Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, Ariel, Barcelona 1964, vol. 1, pp. 543-559 i 677-682, vol. 2, pp. 471-568, i índex alfabètic final del vol. 3. Una síntesi de la vida de cada membre d'aquesta nissaga la trobem a la GEC, però hi costa d'identificar la posició familiar respectiva.

443. RIQUER, *op. cit.*, vol. 2, pp. 197-264. GEC, *Ferrer, Vicent*.

444. GEC, *Bertran i Eixarc, Lluís*.

445. GEC, *Roca i Móra, Joan*.

446. DHC, *Prim i Prats, Joan*, per Àngels SOLÀ i PARERA; conté bibliografia biogràfica.

447. GEC, *Francesc Gras i Elias*, per Margalida TOMAS.

448. GEC, *Maspons i Anglasesell, Francesc*.

449. Sobre l'escriptor Carles Soldevila, citarem només, d'entre els molts llibres de literatura catalana contemporània, el de Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona 1972, pp. 264-265. I l'article corresponent del *Diccionari de literatura catalana contemporània*, Barcelona 1979.

Sobre l'historiador Ferran Soldevila, citarem només l'article del DHC, escrit per Ramon GRAU i FERNÁNDEZ, i l'article de DD.AA., *Ferran Soldevila, 1894-1971*, «Serra d'Or» 13 (1971), pp. 13-27.

fills del notari Carles M. Soldevila i Boixader, republicà militant; el pintor Salvador Dalí i Domènech, fill del notari de Figueres Salvador Dalí i Cusí, tan ben retratats pare i fill per Josep Pla;⁴⁵⁰ l'escriptor Salvador Espriu, fill del notari Francesc Espriu i Torres, i oficial ell mateix de la notaria del seu pare i del successor del seu pare, l'experiència notarial del qual li donà un coneixement profund de l'ànima humana i sobretot de les concepcions i actituds entorn de la vida i la mort que es manifesten àmpliament i aguda en la seva obra;⁴⁵¹ l'historiador del dret Arcadi Garcia i Sanz, fill del notari i també historiador Honori Garcia i Garcia;⁴⁵² el pintor Josep Roca-Sastre i Moncunill, fill del notari Ramon M. Roca i Sastre...⁴⁵³

Esperem que aquesta breu llista es podrà completar algun dia i que resultarà notablement engruixida.

450. Josep PLA, *Homenots. Quarta sèrie*, «Obra Completa» vol. 29, Edicions Destino, Barcelona 1975, pp. 158-201 (capítol escrit el 1958, segons que hi diu el mateix autor). Les pàgs. 161-163 contenen una descripció del Dalí pare —conegut, igual que el fill, personalment per Pla, i dels quals, a més, en tenia referències molt vives i directes a través d'altres persones—, del qual trobem d'altres al·lusions en les pàgines restants del capítol. Pla remarca la influència que el pare exercí en el pintor, així com les seves afinitats temperamentals. Vegeu també els índexs de l'Obra Completa de Josep Pla.

451. Algú ha dit que el que nosaltres pensem de la mort diu molt de la nostra manera de viure.

La bibliografia sobre el gran poeta i prosista és molt llarga. Ens limitarem ací a recordar les obres citades a la nota 449 anterior sobre Carles Soldevila, i a afegir-hi l'«homenot» que li dedica Josep Pla (*Homenots. Quarta sèrie*, Obra Completa, vol. 29, Edicions Destino, Barcelona 1975, pp. 203-242 —capítol escrit, emperò, el 1959 segons que diu l'autor—), en el qual esmenta breument el pare del poeta, parla de les carreres del fill —dret i lletres— destinat a ésser notari o advocat (p. 210), i de la tertúlia del pare i de la influència que pogué exercir l'esmentada tertúlia en el fill (p. 224). Vegeu també els índexs de l'«Obra Completa» de Josep Pla.

452. GEC, *Garcia i Sanz, Arcadi*.

453. GEC, *Roca-Sastre i Moncunill, Josep*.